

**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України**

**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки України**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАСЕНКО АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.272 (477+100) (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ
ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇНАХ**

081 – Право

08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.О. Масенко

Науковий керівник – **Юзікова Наталія Семенівна**, доктор юридичних наук,
професор

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Масенко А.О. Інститут спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності в Україні та зарубіжних країнах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексній характеристиці інституту спеціальної конфіскації як дієвого інструменту запобігання злочинності в Україні, що охоплює припинення злочинної діяльності, запобігання вчинення нових злочинів, відновлення справедливості у суспільстві. Ґрунтуючись на теоретичному, методологічному та практичному підході, що охоплює філософські, правові, кримінологічні, економічні, соціологічні, порівняльно-правові та історичні аспекти, дослідження розкриває еволюцію правового регулювання спеціальної конфіскації, аналізує національну політику, пріоритетні напрями міжнародного співробітництва, практику ЄСПЛ, зарубіжну практику в цій сфері.

Розкривається еволюція правового розуміння спеціальної конфіскації, яка трансформувалася від традиційного погляду на конфіскацію як покарання до визнання спеціальної конфіскації як окремого правового інституту, що виходить за межі простого покарання. Аналіз результатів наукових розвідок щодо концептуальних питань інституту спеціальної конфіскації свідчить про те, що на сучасному етапі становлення громадянського суспільства та розвитку соціальної та правової держави, Україна послідовно, відповідно до вимог безвізового діалогу з ЄС, імплементує міжнародні стандарти до національного кримінального законодавства щодо запровадження ефективних заходів запобігання злочинності.

Охарактеризовано національну політику спеціальної конфіскації у контексті відповідності міжнародним стандартам та рекомендаціям, що

дозволило виокремити стратегічні напрями щодо об'єкта конфіскації, процедурних аспектів та міжнародного співробітництва. З огляду на це доведено, що національна політика має встановити чіткі механізми для реалізації конфіскаційних процедур та ґрунтуватися на принципі «crime does not pay». При цьому, доцільно включати ресурси для розслідування фінансових злочинів, застосування кримінальних санкцій, сприяння міжнародній співпраці та використання міжнародних ресурсів у цій сфері. Узагальнення також підкреслює важливість точності та об'єктивності кримінологічної інформації та необхідність формування системи пошуку та конфіскації майна, здобутого незаконним шляхом, включаючи майно, що перебуває за кордоном.

Визначено пріоритетні напрями міжнародного співробітництва у сфері застосування інституту спеціальної конфіскації, які включають: обмін інформацією про майно та використання міжнародних баз даних; запровадження спільних стандартів та принципів застосування спеціальної конфіскації, у тому числі, створення механізмів для визнання та виконання рішень про спеціальну конфіскацію; правову допомогу у розслідуванні злочинів, які становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни, екстрадиції осіб, виконанні запитів на арешт, заморожування та конфіскацію майна; співпрацю з міжнародними організаціями; технічну та фінансову підтримку та підвищення кваліфікації.

Аргументовано доцільність створення централізованих реєстрів активів та спільних механізмів ідентифікації та пошуку активів на території України для подальшої передачі інформації до міжнародних реєстрів, що допоможе у здійсненні конфіскації, зокрема в контексті розширеної конфіскації в ЄС. Україна має вдосконалити свої можливості з відстеження та повернення активів, щоб ефективно виявляти, знаходити та конфісковувати незаконні активи, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

У ході дослідження проаналізовано матеріальну та процесуальну основу законодавчого визначення спеціальної конфіскації, як іншого заходу кримінально-правового характеру, національну правозастосовну практику та

конвенційні норми і міжнародні стандарти щодо інституту спеціальної конфіскації, що дозволило визначити засади правозастосування спеціальної конфіскації, у національній правовій системі. До них належать: верховенство права; справедлива рівновага; пропорційність; характер меж застосування спеціальної конфіскації; індивідуалізація; тягар доведення доцільності кримінально-правового заходу - спеціальної конфіскації; особливості предметів, до яких застосовується спеціальна конфіскація (гроші, цінності, інноваційні технології, обладнання, устаткування, активи, доходи, транспорт, тварини тощо). Доведено, що дотримання цих принципів допомагає уникнути зловживань та недбалого застосування цього інституту, сприяє ефективному запобіганню злочинності, відновленню справедливості у суспільстві та підвищенню довіри до правової системи.

Встановлено, що існують проблеми у законодавчому регулюванні і в практичному застосуванні інституту спеціальної конфіскації, які потребують невідкладного вирішення. Серед основних проблем можна виділити недостатню чіткість та консистентність правового регулювання, процедури застосування спеціальної конфіскації, що обмежує можливості ефективного використання інструментів спеціальної конфіскації. Виявлено, що суди при застосуванні спеціальної конфіскації можуть допускати помилки, не розмежовуючи майно, що підлягає конфіскації, від речових доказів. Зокрема, недотримання чіткого розмежування між статтею 96¹ КК України та ст. 100 КПК України спричиняє невідповідність міжнародним принципам та знижує ефективність заходів. Підкреслено доцільність закріплення у законодавстві мети спеціальної конфіскації, яка полягає у припиненні злочинної діяльності та відновленні соціальної справедливості. Крім того, важливо чітко визначити категорії майна, що підлягає конфіскації, зокрема, розмежувати майно, отримане та здобуте злочинним шляхом.

Розглянуто практику ЄСПЛ щодо застосування принципів мирного володіння, обмеженого втручання та справедливого балансу при призначенні спеціальної конфіскації, а також правил, яких має дотримуватися державна

влада - при застосуванні цього інституту, та національні суди - при винесенні рішення. Встановлено, що ЄСПЛ не має єдиного уніфікованого підходу при вирішенні питання дотримання конвенційних норм у сфері застосування спеціальної конфіскації.

Виходячи з системно-структурного та дефінітивного аналізу рішень ЄСПЛ визначено засади правозастосування спеціальної конфіскації, які включають законність втручання, відповідність суспільним інтересам, переслідування законної мети, справедливу рівновагу та пропорційність. У ході дослідження охарактеризовано як кожен принцип впливає на визначення дієвості та справедливості спеціальної конфіскації в контексті різних юрисдикцій та правових ситуацій. ЄСПЛ наголошує на дотриманні цих принципів при застосуванні конфіскації майна, що служить інтересам суспільства, має законну мету і є пропорційною відповідно до ступеню тяжкості злочину та вини особи.

Узагальнення правового регулювання та досвіду 25 зарубіжних країн у правозастосуванні спеціальної конфіскації дозволило дійти висновку про відсутність єдиної моделі або алгоритму при застосуванні спеціальної конфіскації (конфіскації, розширеній конфіскації, вилученні майна). При цьому, у зарубіжному законодавстві міститься деталізований зміст, способи, предмети, які підлягають конфіскації, перелік осіб на яких поширюється або не поширюється такий захід впливу, а також умови вилучення, компенсації, еквівалентної конфіскації та захисту інтересів потерпілих і третіх осіб. З огляду на це було виокремлено три підходи у зарубіжному кримінальному законодавстві щодо правозастосування конфіскації, охарактеризовано їх спільні та відмінні риси, переваги і недоліки. Окремі положення правового регулювання та правозастосування спеціальної конфіскації слугують прикладом для удосконалення національного кримінального законодавства та функціонування інституцій у цій сфері.

Як практичний результат дослідження, що має значення для подальшого розвитку теорії та практики запобігання злочинності, визначено комплекс заходів, спрямованих на удосконалення законодавчого регулювання та

правозастосовної практики спеціальної конфіскації. Обґрунтовано необхідність створення незалежного органу діяльність якого буде спрямована на збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації; координацію зусиль щодо оцінювання, зменшення та управління ризиками економічної злочинності, включно з ризиками, пов'язаними з організованою злочинністю, корупцією, відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та іншими видами злочинної діяльності, які мають надприбутки та становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни.

Ключові слова: спеціальна конфіскація, незаконне збагачення, міжнародне співробітництво, зарубіжний досвід, євроінтеграція, корупція, організована злочинність, транснаціональна злочинність, справедлива рівновага, заходи безпеки, засади застосування конфіскації, кримінологічна політика, антикорупційна політика, протидія злочинності, кримінальні правопорушення

AN ABSTRACT

Masenko A.O. The institution of special confiscation in the system of measures of crime prevention in Ukraine and foreign countries. - Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The thesis to obtain the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 "Law" in the specialty 081 "Law". Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2024.

The research work is devoted to the problem of complex characteristics of the institution of special confiscation as an effective tool for crime prevention in Ukraine, which covers termination of criminal activity, prevention of new crimes, and restoration of justice in society. Based on a theoretical, methodological and practical approach considering philosophical, legal, criminological, economic, sociological, comparative legal and historical aspects, the study reveals the evolution of the legal regulation of special confiscation, analyzes national policy, priority areas of

international cooperation, practice of the European Court of Human Rights as well as foreign practice in this field.

The evolution of the legal comprehension of special confiscation is revealed, which was transformed from the traditional view of confiscation as a punishment to the recognition of special confiscation as a separate legal institution that goes beyond a simple punishment. The analysis of the results of our scientific research on the conceptual issues of the institute of special confiscation shows that at the current stage of the formation of civil society and the development of the social and legal state, Ukraine consistently, in accordance with the requirements of the visa-free dialogue with the EU, implements international standards into the national criminal legislation concerning the introduction of effective measures of crime prevention.

The national policy of special confiscation was characterized in terms of adhering to international guidelines and directives. This enabled the identification of strategic directions pertaining to the subject of confiscation, procedural aspects, and international cooperation. In light of this, it has been proven that national policy should establish clear mechanisms for the implementation of confiscation procedures and be based on the principle 'crime does not pay'. It is also recommended that resources be included for the investigation of financial crimes, the application of criminal sanctions, the promotion of international cooperation, and the use of international resources in this area. Furthermore, the generalization emphasizes the importance of accurate and objective criminological information and the necessity of forming a system of search and confiscation of property obtained illegally, including property located abroad.

In the given work, the priority directions for international cooperation have been determined. Among them: the exchange of information about property and the use of international databases; the introduction of common standards and principles of application of special confiscation, including the creation of mechanisms for recognition and execution of decisions on special confiscation; legal assistance in the investigation of crimes that pose a real threat to the national, financial, and economic security of the country, including extradition of persons, execution of requests for

arrest, freezing, and confiscation of property; cooperation with international organizations; technical and financial support, and professional development.

In the work it is argued that it would be expedient to create centralized asset registers and joint mechanisms for identification and search of assets on the territory of Ukraine for further transfer of information to international registers, which would help in confiscation, in particular in the context of extended confiscation in the EU. Ukraine ought to improve its asset tracking and recovery capabilities in order to effectively identify, locate, and confiscate illicit assets, both domestically and internationally.

In the course of the study, the material and procedural basis for the legislative definition of special confiscation were analyzed, as well as national law enforcement practice and convention norms and international standards regarding the institution of special confiscation. This made it possible to determine the principles of law enforcement of special confiscation in the national legal system. These include: the rule of law; fair balance; proportionality; nature of limits of application of special confiscation; individualization; the burden of proving the expediency of a criminal-legal measure - special confiscation; features of items subject to special confiscation (money, valuables, innovative technologies, equipment, facilities, assets, income, transport, animals, etc.). It has been proven that adherence to these principles helps to avoid abuse and careless application of this institution, helps to effectively prevent crime, restore justice in society and increase confidence in the legal system.

Also it has been determined that there exist difficulties in both the legislative regulation and the practical implementation of the institution of special confiscation, necessitating a prompt resolution. Among the key problems, we can point out insufficient clarity and consistency of legal regulation, procedures for the application of special confiscation, which limits the possibilities of effective use of special confiscation tools. It has been revealed that courts may make errors when implementing special confiscation, by failing to distinguish the property subject to confiscation from physical evidence. Furthermore, the non-observance of a clear distinction between Article 96 of the Criminal Code of Ukraine and Article 100 of the

Criminal Procedure Code of Ukraine is inconsistent with international principles and reduces the effectiveness of measures. The importance of enshrining in legislation the purpose of special confiscation, which consists in stopping criminal activity and restoring social justice, is emphasized. In addition, it is important to clearly define the categories of property subject to confiscation, in particular, to distinguish between property obtained and obtained through criminal means.

In the course of study we analyzed the practice of the European Court of Human Rights pertaining to the implementation of the principles of peaceful possession, limited intervention, and fair balance when appointing special confiscation, as well as the regulations to be adhered to by the state authorities when implementing this institution, and national courts when making a decision. It has been discovered that the European Commission does not have a single, unified approach when solving the issue of compliance with convention norms in the area of application of special confiscation.

Based on the system-structural and definitive analysis of the decisions of the European Court of Human Rights, the principles of law enforcement of special confiscation have been determined. These principles encompass the legality of intervention, compliance with public interests, pursuit of a legitimate objective, fair balance, and proportionality. In the course of the study, it is explored how each principle affects the determination of the effectiveness and fairness of special confiscation in the context of different jurisdictions and legal situations. The European Court of Human Rights emphasizes the observance of these principles when applying the confiscation of property, which serves the interests of society, has a legitimate purpose, and is proportional according to the severity of the crime and the guilt of the person.

The generalization of the legal regulations and experience of 25 foreign countries in the enforcement of special confiscation has led to the conclusion that there is a lack of singular model or algorithm for the implementation of special confiscation (confiscation, extended confiscation, confiscation of property). Simultaneously, the foreign legislation comprises a comprehensive outline of its

contents, procedures, objects that are subject to confiscation, a list of individuals to whom such a measure of influence will or will not apply, as well as the conditions for seizure, compensation, equivalent confiscation, and safeguarding the rights of victims and third parties. In light of this fact, we identified three approaches in foreign criminal legislation regarding enforcement of confiscation, their common and distinctive features, and their advantages and disadvantages. Separate provisions of legal regulation and enforcement of special confiscation serve as an illustration of enhancing national criminal legislation and the functioning of institutions in this domain.

As a practical outcome of the research, which is of a great significance for the further development of the theory and practice of crime prevention, a set of measures aimed at enhancing legislative regulation and law enforcement practice of special confiscation has been identified. We stated the necessity to establish an autonomous institution whose activity will be aimed at gathering, analyzing, and disseminating operational financial information; the coordination of efforts to assess, reduce, and manage risks of economic crime, including risks associated with organized crime, corruption, money laundering, terrorist financing, and other types of criminal activities that generate excessive profits and pose a genuine threat to national, financial, and economic security of the country.

Key words: *special confiscation, illegal enrichment, international cooperation, foreign experience, European integration, corruption, organized crime, transnational crime, fair balance, security measures, principles of confiscation, criminological policy, anti-corruption policy, crime prevention, criminal offenses*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Masenko A. O. Special confiscations as a fair balance between the requirements of the general interest and the human rights protection. *Visegrad journal on human rights*. 2022. № 1. P. 78 – 80. (Словацька Республіка). URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/04/VJHR_1_2022.pdf
2. Масенко А.О. Спеціальна конфіскація – ефективний захід кримінально-правового характеру у протидії злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 44 – 47. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2020/9.pdf.
3. Масенко А.О. Правозастосування інституту спеціальної конфіскації: досвід країн Європи та Північної Америки. Електронне наукове видання: *Аналітично-порівняльне правознавство* 2022. № 1. С. 276 – 281. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.51>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/53.pdf>.
4. Масенко А.О. Європейське законодавство щодо конфіскації майна (речей знарядь) здобутого злочинним шляхом та співвідношення із національним інститутом спеціальної конфіскації. *Юридичний вісник*. Національний університет «Одеська юридична академія». 2022. № 6. С.224 – 232. DOI:<https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.27>. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2022/27.pdf.
5. Масенко А.О. Принципи застосування спеціальної конфіскації у практиці Європейського суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник* 2023. №6. С. 133 – 139. DOI:<https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.25>. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v6_2023/25.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Масенко А.О. Запобігання корупційним та фінансовим кримінальним правопорушенням у контексті розвитку і функціонування європейської

- інтеграції. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 218-221. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf.
7. Масенко А.О. Правове регулювання застосування спеціальної конфіскації в Україні та країнах східної культури. Матеріали V Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму: Збірник тез (Київ, 19-20 травня 2022 року, Національний авіаційний університет). Київ: Видавництво «Вектор», 2022. С. 211-213. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57973/1/%d0%9c%d0%b0%d1%81%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%90.%d0%9e.%2017.pdf>.
  8. Масенко А.О. Інститут спеціальної конфіскації у зарубіжній правовій системі заходів протидії злочинності. The 6th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (April 25-27, 2021) Potere della ragione Editore, Rome Italy. 2021. 545 p. Scientific Publishing Center «Sci-conf.com.ua». С. 514-521. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/04/EUROPEAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-25-27.04.2021.pdf>.
  9. Масенко А.О. Застосування покарання майнового характеру – складова політики держави щодо стримування злочинності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 25.11.2022 «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності (Одеса, Одеський державний університет внутрішніх справ,

- 2022). С. 191-194. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd1f15ef-5241-4647-8e86-ed8481cab41/content>.
10. Масенко А.О. Методологія порівняльно-кримінальних досліджень: Структура та особливості. Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів, Київ, 28 жовтня 2021 року. К.: ДУІТ. 2021. С. 265 – 268. URL: https://files.Duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/3_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/all-ukrainian-internet-conferences/conference-28-10-2021.pdf.
  11. Масенко А.О. Застосування спеціальної конфіскації – результат процесів інтеграції України до Європейського Союзу. Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства: Матеріали VI Міжнар. Наук.-практ. Конф. (Кременчук, . 21 жовтня 2021 р.); Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2021. С. 31-33.
  12. Масенко А.О. Генеза розвитку кримінального законодавства України щодо спеціальної конфіскації: від Руської правди до Гетьманщини. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Матеріали IVX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (7-8 жовтня 2022 року). Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 2022. С. 99-101.
  13. Масенко А.О. Ефективність протидії корупційним та фінансовим правопорушенням у контексті імплементації міжнародних норм та стандартів. Збірник тез Всеукраїнського науково-практичного юридичного форуму «Національна парадигма правового розвитку сучасної України» (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 18 травня 2023 року). Дніпро: Ліра, 2023. С. 181-184. URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/%D0%9D%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/all-ukrainian-internet-conferences/conference-28-10-2021.pdf>.

[D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%94%D0%98%D0%93%D0%9C%D0%90%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3%20%D0%A1%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%98.pdf](#).

14. Масенко А.О. Правозастосування спеціальної конфіскації як самостійного заходу кримінально-правового характеру у практиці ЄСПЛ. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції "Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі». (м. Дніпро 23.листопада 2023) Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Ліра, 2023. С. 192-194. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
- ВАКС – Вищий антикорупційний суд
- ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
- ГПУ – Генеральна прокуратура України
- ДПС – Державна податкова служба України
- ЄС – Європейський Союз
- ЗМІ – Засоби масової інформації
- КК – Кримінальний кодекс
- ККС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
- КСУ – Конституційний Суд України
- МВС – Міністерство внутрішніх справ
- Мін'юст – Міністерство юстиції України
- НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
- НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
- НАДС – Національне агентство України з питань державної служби
- НПУ – Національна поліція України
- ПФР – Підрозділ фінансової розвідки
- САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура
- СБУ – Служба безпеки України
- ЦК – Цивільний кодекс
- ПВК – Протидія відмиванню коштів
- ФРЗМЗ – Фінансування розповсюдження зброї масового знищення
- ФТ – Фінансування тероризму
- IAP – Міжнародна асоціація прокурорів
- EMFN – Європейська мережа з відмивання коштів
- FATF – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів
- EUACI – Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні
- GRECO – Група держав проти корупції, орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу
- UNODC – Управління ООН з наркотиків і злочинності
- USAID – Агентство США з міжнародного розвитку
- TRACFIN – Служба фінансової розвідки Франції

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ	32
1.1. Генеза кримінального законодавства України щодо розвитку інституту спеціальної конфіскації	32
1.2. Методологія наукового дослідження інституту спеціальної конфіскації як ефективного превентивного заходу	50
1.3. Міжнародно-правове регулювання застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності	72
1.3.1. Кримінологічний аналіз вимог до держав-учасниць у формуванні національної політики застосування конфіскації у системі заходів запобігання злочинності	78
1.3.2. Кримінологічний аналіз процедурних питань застосування конфіскації у системі заходів запобігання злочинності.....	89
1.3.3. Кримінологічний аналіз ролі міжнародного співробітництва при застосуванні конфіскації у системі заходів запобігання злочинності	98
Висновки до першого розділу	104
РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ	109
2.1. Засади правозастосування спеціальної конфіскації на національному рівні.....	109
2.2. Нормативні принципи застосування спеціальної конфіскації у контексті рішень ЄСПЛ	134
Висновки до другого розділу	166
РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА, РЕЧЕЙ ЧИ ЗНАРЯДЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	171
Висновки до третього розділу	203
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	248

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вектор сучасного розвитку України спрямований на створення безпечного середовища, можливостей реалізації прав і свобод людини, формування умов прийняттого політичного, економічного, соціального розвитку країни. Забезпеченню цього вектора значною мірою сприяє впровадження ефективних заходів запобігання злочинності. Новітня, транскордонна система заходів протидії незаконному збагаченню від доходів, які отримано злочинним шляхом, посідає визначальне місце у загальнодержавній превентивній політиці забезпечення запобігання злочинності. При цьому у своєму арсеналі держава має широкий спектр важелів для дієвого протистояння транснаціональним і глобальним викликам злочинності, включаючи спеціальну конфіскацію речей, предметів, грошей, цінностей, незаконно отриманих доходів, активів або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом.

Поточні виклики глобалізаційного характеру продукують необхідність орієнтації національного кримінального законодавства на їх гуманізацію і лібералізацію відповідно до ефективної європейської практики правозастосування. Актуальною у системі заходів запобігання злочинності залишається потреба у пошуку та подальшій законодавчій регламентації альтернативного сталій, традиційній конфіскації майна інструменту протидії злочинності та комплексу відновлювальних практик. Цей крок відповідає не стільки історичним передумовам, скільки необхідності виконання взятих на себе зобов'язань щодо формування національної політики запобігання злочинності та адаптації законодавства відповідно до «*acquis communautaire*» Європейського Союзу. У свою чергу євроінтеграція України вимагає утвердження правдивої демократії, додержання прав людини та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей. А це можливо за умови проведення ефективної державної політики щодо протидії різним формам прояву злочинної поведінки і застосування, відповідних ступеню

тяжкості вчиненого, покарання або заходів кримінально-правового характеру. Одним з таких ефективних превентивних заходів виступає конфіскація або спеціальна конфіскація. В умовах глобалізаційних викликів конфіскація майна речей, які були отримані в результаті вчинення злочину чи знарядь, що використовувались для злочинної діяльності, виступає віддзеркаленням гуманізації превентивних заходів шляхом пошуку прийнятних заходів кримінально-правового впливу, спрямованих на запобігання та протидію злочинності та усунення причин, що її детермінують, та негативних наслідків.

Спеціальна конфіскація відіграє важливу роль у зменшенні злочинності шляхом підвищення ризику виявлення та покарання злочинців. Функція спеціальної конфіскації полягає в позбавленні злочинців можливості користуватися доходами, отриманими злочинним шляхом, та майном, засобами якого вчинено злочин. Це позбавляє злочинців матеріального стимулу для вчинення злочинів, що може в подальшому сприяти зменшенню рівня злочинності. Обдуманість процесу включення України до ЄС залежить від якості удосконалення правових інститутів, які мають забезпечувати правовий захист прав та свобод людини та громадянина від злочинних посягань. Одним з найвагоміших аспектів цього процесу в кримінальному правознавстві є приведення кримінального законодавства України у відповідність до європейських норм, і це передусім означає його гуманізацію та пошук заходів, альтернативних покаранню, що спрямовані на ефективне запобігання злочинності та вирішення причин, що її породжують. Один із таких заходів – конфіскація майна вважається ЄС ефективним способом боротьби зі злочинністю.

На теперішній час інститут спеціальної конфіскації та його правозастосування викликає неоднозначні позиції. З одного боку, спеціальна конфіскація нівелює конституційні гарантії непорушності права приватної власності, закріплені у ст. 21, ч. ч. 1, 4, 6 ст. 41 Конституції України, оскільки не передбачена як спосіб позбавлення права приватної власності; як додатковий захід до існуючого покарання у виді конфіскації, призводить до

обмеження існуючих прав та свобод людини і громадянина, встановлених ч.2 ст. 61, ч. 1 ст. 62 Конституції України (позиція 47 народних депутатів України, які звернулись до Конституційного Суду України з питань неконституційності ст. ст. 96¹, 96² КК України), з іншого боку, рішення Конституційного Суду України, де наголошено на доцільності запровадження спеціальної конфіскації, що здійснено з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами ЄС як невід’ємною складовою процесу євроінтеграції України (ст. ст. 96¹, 96² КК України визнано конституційними) [198]. Також факт, що застосування спеціальної конфіскації не врегульовано Конституцією України, не означає, що вона є неконституційною, оскільки багато правових інститутів, необхідних у демократичному суспільстві, також не передбачені Конституцією.

Особливу небезпеку в умовах воєнного стану становлять глобальні ризики, пов’язані з організованою транснаціональною злочинністю, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму, незаконним наркообігом, фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, корупцією тощо. Ці виклики є не тільки національною, а й міжнародною проблемою, з якою найефективніше боротися за допомогою спільних дій разом із зарубіжними країнами. Вони становлять реальну та потенційну загрозу для законослухняного суспільства, забезпечення громадян високим рівнем безпеки та правосуддя, а також спотворюють конкуренцію в економічній сфері та перешкоджають прийнятному економічному, соціальному, політичному розвитку країни.

Таким чином, незаконно отримані активи, доходи завдають суспільству, державі не менших збитків, ніж збройний конфлікт. З урахуванням цього, в Україні вже розпочато процес трансформації чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства щодо вдосконалення реалізації спеціальної конфіскації як ефективного заходу запобігання злочинності. Проте на сьогодні правозастосування цього інституту знаходиться на недостатньому рівні, оскільки постійно вдосконалюються та трансформуються методи

приховування активів, майна, речей, здобутих злочинним шляхом, та виведення їх за кордон. Тому підвищення ефективності застосування заходів протидії злочинності через оцінку ризиків, у тому числі транскордонного характеру, і розширення можливостей системи фінансової розвідки, компетентних спеціалізованих органів та підрозділів (Державної служби фінансового моніторингу України, АРМА, ПФР), правоохоронних і судових органів щодо зниження цих ризиків становить підґрунтя посилення спроможності підрозділів фінансової розвідки та інших спеціалізованих правоохоронних органів у частині подальшої допомоги правоохоронним органам у розслідуванні у сфері ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, організованої злочинності, корупції, через надання та обмін високоякісною інформацією.

Окрім цього, одним із проблемних питань запобігання злочинності шляхом застосування спеціальної конфіскації є те, що активи, отримані злочинним шляхом, виводяться за кордон. Це вчиняється правопорушниками задля можливості безперешкодно користуватися майном, щоб уникнути конфіскації у разі притягнення до кримінальної відповідальності. Сьогодні існують концептуальні проблеми, які перешкоджають ефективному використанню інструментів повернення активів в Україну. Це ускладнює процес вилучення речей, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом, через недоліки регулювання застосування конфіскації майна, процесу скерування запитів про її реалізацію за кордоном, а також міжнародних договорів, учасником яких є Україна, щодо виконання вироків. Тому важливо приділити належну увагу міжнародній співпраці, розширенню можливостей системи фінансової розвідки при реалізації інституту спеціальної конфіскації, розробці угод про співробітництво між країнами та надання правоохоронним органам належних повноважень для їх реалізації.

Вказане підкреслює важливість обраної теми і необхідність дослідження національного, міжнародного законодавства, правозастосовної практики, у тому числі ЄСПЛ, щодо застосування спеціальної конфіскації та наукових джерел з цього питання.

Опрацювання проблематики спеціальної конфіскації. Вивченню проблем застосування спеціальної конфіскації були присвячені дослідження таких науковців, як: А.О. Винник, І.В. Гловюк, О.О. Дудоров, Ю.В. Живова, О.В. Лахова, В.І. Міхайлов, М.І. Омеляненко, І.В. Однолько, Н.О. Орловська, О.С. Пироженко, В.П. Сабадаш, Є.Л. Стрельцов, В.В. Шаблистий та інших. Серед вчених компаративістів, які в межах порівняльного правознавства розглядали покарання майнового характеру, у контексті заходів протидії злочинності, можна виділити праці: В.С. Батиргарєвої, Г.В. Дідківської, Г.О. Єсакова, А.М. Іванова, І.Д. Козочкіна, Т.В. Корнякової, А.Г. Корчагіна, О.Г. Кібальніка, О.О. Малиновського, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, Н.С. Юзікової та інших. Однак більшість досліджень було проведено до внесення змін до закону про кримінальну відповідальність, де нормативно закріплено зміст та підстави застосування спеціальної конфіскації.

До зарубіжних досліджень, присвячених ефективності конфіскації у запобіганні злочинності, можна віднести роботи Simonato M. «Confiscation and Fundamental Rights Across Criminal and Non-Criminal Domains», Fernandez-Bertier Michaël «The confiscation and recovery of criminal property: a European Union state of the art», Elaine Koren «Civil Forfeiture Regimes in Canada and Internationally».

Питання конфіскації були об'єктом дисертаційних досліджень, серед яких варто відзначити роботи Собко Г.М. «Конфіскація за кримінальним законодавством України» (Київ, 2008 рік), Бідної О.І. «Конфіскація за кримінальним правом України» (Харків, 2019 рік), Винник А.О. «Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України» (Львів, 2019 рік).

Враховуючи значний вплив досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері вивчення питань, пов'язаних із застосуванням спеціальної конфіскації та аналізу глобалізаційних тенденцій, слід відзначити, що на сьогодні відсутнє комплексне наукове дослідження інституту спеціальної конфіскації як ефективного інструменту у системі заходів запобігання злочинності у сфері

ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, організованої злочинності, корупції, особливо з урахуванням законодавчих змін у кримінальному праві України та практики ЄСПЛ. Більшість наукових праць, присвячених аналізу спеціальної конфіскації у національному законодавстві, переважно стосуються питання конфіскації майна як виду покарання або застосування спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру.

Дискусійними й такими, що потребують подальшого наукового розроблення, залишаються питання правової природи спеціальної конфіскації, її місця у системі заходів запобігання і протидії злочинності, особливо у контексті застосування та дотримання принципу непорушності права власності особи, а також інтеграції рішень ЄСПЛ до правозастосовної практики в Україні. Також потребують додаткового вивчення питання ефективності спеціальної конфіскації у протидії злочинності у сфері ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, корупції, організованих, транснаціональній злочинності, або вчинення інших кримінальних правопорушень, що генерують кримінальні доходи. У комплексі з іншими заходами це сприятиме підвищенню рівня виявлення, блокування підозрілих фінансових операцій та діяльності причетних до цього осіб. Так, у 2023 році сума зупинених Держфінмоніторингом фінансових операцій та заблокованих коштів становить у еквіваленті 4,1 млрд грн [75]. Невирішеними та такими, що потребують подальшого наукового вивчення, залишаються дискусійні аспекти, такі, як правова природа спеціальної конфіскації, її місце в системі кримінально-правових норм та заходів запобігання злочинності, забезпечення основних засад правозастосування. А також питання дотримання принципу непорушності права власності особи при призначенні спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року,

затверджених Указом Президента України від 30.09. 2019 р. № 722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. Роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та в межах наукової теми: «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів на 2021-2023 рр.» (номер державної реєстрації 0122U001409).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради (протокол № 4 від 19 листопада 2020 р.), уточнено на засіданні вченої ради юридичного факультету протокол № 12 від 2 червня 2022 р.).

Мета і завдання дисертаційного дослідження полягає у міжгалузевому дослідженні правової регламентації спеціальної конфіскації як ефективного інструменту кримінально-правового впливу у системі заходів запобігання злочинності, з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Досягнення визначеної мети дослідження обумовлює вирішення наступних завдань:

- розглянути генезис дослідження інституту спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності;
- висвітлити теоретико-методологічне обґрунтування дослідження інституту спеціальної конфіскації у сфері превенції;
- з'ясувати соціально-правову обумовленість спеціальної конфіскації у міжнародно-правових стандартах як заходу превентивного впливу;

- узагальнити міжнародні вимоги та рекомендації до держави щодо формування національної політики застосування спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності;
- визначити основні напрями міжнародного співробітництва при застосуванні спеціальної конфіскації;
- здійснити кримінологічний аналіз та виокремити основні принципи правозастосування спеціальної конфіскації у національній правовій системі;
- визначити основні засади правозастосування спеціальної конфіскації у практиці ЄСПЛ;
- здійснити кримінологічний аналіз досвіду зарубіжних країн у правозастосуванні спеціальної конфіскації;
- сформулювати рекомендації і пропозиції до чинного законодавства та правозастосовної превентивної практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при застосуванні спеціальної конфіскації як наслідку вчинення кримінального правопорушення та превентивного мультифункціонального заходу кримінально-правового характеру.

Предметом дослідження є інститут спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності в Україні та зарубіжних країнах.

Методи дослідження були обрані відповідно до поставленої мети та завдань, а саме: діалектичний – для дослідження кримінологічних засад запобігання злочинності шляхом застосування спеціальної конфіскації у їх динамічному розвитку в єдності змісту та юридичної форми забезпечення, розгляду проблем правозастосування та реалізації міжнародної та національної політики у цій сфері (розділи 1–3); метод аналізу та синтезу дав можливість розкрити сутність інституту спеціальної конфіскації як системи, інструменту у системі правосуддя для боротьби зі злочинністю (підрозділи 1.1., 1.2., 1.3.2, 2.1); історико-правовий – для розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку інституту спеціальної конфіскації, сучасного стану наукових досліджень, законодавства та відповідної правозастосовної практики

(підрозділи 1.1, 1.2, 2.1); формально-логічний метод, за допомогою якого сформульовано пропозиції щодо напрямків удосконалення чинного законодавства та практики його застосування, міжнародного співробітництва у сфері застосування спеціальної конфіскації (підрозділи 1.3, 2.1, розділ 3); порівняльний аналіз застосовано для порівняння спеціальної конфіскації та конфіскації, що дозволив розуміти їхню роль, призначення та ефективність у контексті боротьби зі злочинністю та відновленням правопорядку (підрозділи 1.2, 2.1); компаративістський метод надав змогу дослідити зарубіжний досвід, порівняти законодавство та практику застосування різних країн у контексті запобігання злочинності шляхом застосування спеціальної конфіскації (підрозділ 2.2, розділ 3); аксіологічний метод дозволив надати оцінку правового інституту спеціальної конфіскації з точки зору ціннісних принципів та моральних норм та розглянути цей інститут як інструмент, спрямований на досягнення вищих цінностей, таких, як справедливість, протидія злочинності, відновлення соціальної справедливості та рівноваги у суспільстві, а також задоволення потреб потерпілих осіб (підрозділи 2.1, 2.2); праксіологічний метод дозволив виокремити практичні аспекти застосування інституту спеціальної конфіскації в сфері встановлення правопорядку у державі, суспільстві (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2).

Науково-теоретичною основою дисертації є наукові праці українських та зарубіжних учених з кримінології, кримінального права, кримінального процесуального права, цивільного права, міжнародного кримінального права, соціології, філософії тощо.

Емпіричну та інформаційну базу дослідження становлять статистичні дані Державної судової адміністрації України, результати вивчення вироків місцевих судів за період 2014-2023 рр., постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за період 2018-2022 рр., аналітичні матеріали та звіти Державної служби фінансового моніторингу України за період 2021-2023 рр., рішення ЄСПЛ щодо застосування спеціальної конфіскації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень інституту спеціальної конфіскації як ефективного заходу запобігання злочинності, відновлення рівноваги та справедливості у суспільстві. У дисертації сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

- на основі вивчення та узагальнення національної судової практики, виходячи із законодавчого визначення спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, були визначені засади, на яких ґрунтується національна правозастосовна практика щодо спеціальної конфіскації: верховенства права; справедливої рівноваги (збалансованості між загальним інтересом і захистом прав осіб при застосуванні спеціальної конфіскації); пропорційності (розумному співвідношенні між використаними засобами при застосуванні спеціальної конфіскації та переслідуваною метою); характеру межі застосування (обмеження чи заборона застосування) спеціальної конфіскації; принципу індивідуалізації, що зобов'язує суд домірно застосовувати інші заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин, які характеризують особу та діяння; тягаря доведення доцільності кримінально-правового заходу – спеціальної конфіскації; принципу особливостей предметів, до яких застосовується спеціальна конфіскація (гроші, цінності, активи, доходи, технології, тварини транспорт тощо);

- обґрунтовано необхідність, у межах національної політики, щодо застосування спеціальної конфіскації, удосконалити координацію різних інституцій влади (АРМА, ПФР, прокуратури) з метою повернення активів для реалізації спеціальної конфіскації як ефективного заходу запобігання організованій злочинності, корупції, наркообігу, ПВК, ФТ, ФРЗМЗ тощо. Ця діяльність, на основі укладених меморандумів, буде об'єднувати представників різних правоохоронних органів та агентств для забезпечення єдиної стратегії та координації дій у сфері застосування спеціальної конфіскації;

- на основі вивчення міжнародно-правової бази щодо застосування конфіскацій майна або іншого примусового безоплатного вилучення речей, доходів, одержаних унаслідок злочинної діяльності, запропоновано її класифікацію за критеріями: а) об'єкта конфіскації, де об'єкт може включати майно, кошти, цінності, а також інші речі, які були отримані у результаті злочинної діяльності; б) процедурних аспектів, правил і механізмів, які використовуються для вилучення такого майна та речей; в) напрямів і механізмів співпраці між державами у питаннях конфіскації, арешту та повернення майна, одержаного в результаті злочинної діяльності;

- враховуючи інституціональну побудову органів влади та місцевого самоврядування в Україні, виходячи з проведеного контент-аналізу діяльності спеціальних підрозділів у європейських країнах, аргументовано доцільність створення незалежного органу або підрозділу (аналогічного TRACFIN, UKFIU), який буде відповідальний за збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації; координацію зусиль щодо оцінювання, зменшення та управління ризиками економічної злочинності, включно з ризиками, пов'язаними з організованою злочинністю, корупцією, наркообігом та іншими видами злочинної діяльності, які мають надприбутки та становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни;

удосконалено:

- трирівневу методологію наукового дослідження інституту спеціальної конфіскації, відповідно до оновленого підходу, який здійснено на основі трьох компонентів методології: теоретичних підходах до пізнання інституту спеціальної конфіскації, методах наукового дослідження діяльності щодо запобігання злочинності та ефективних засобах реалізації превенції шляхом застосування спеціальної конфіскації;

- наукову позицію щодо особливостей участі України в міжнародній системі запобігання злочинності в рамках міжнародної співпраці, на підґрунті договірно-правової бази та спільних організаційних структур, діяльність яких спрямована не тільки на вилучення доходів, майна, здобутих злочинним

шляхом, а й на здійсненні відновлювальних, припинювальних, компенсаторних процедур, щодо здійснення прелімінарних заходів відповідно до міжнародного принципу «crime does not pay»;

- систему напрямів міжнародної співпраці щодо застосування спеціальної конфіскації (обмін оперативною інформацією, правову допомогу, гармонізацію законодавства, співпрацю з міжнародними організаціями, підвищення кваліфікації) та довгострокового плану участі України в роботі міжнародних організацій, у тому числі спеціалізованого спрямування (FATF, FIU.NET, IAACA);

- підходи до розподілу законодавства зарубіжних країн щодо правового регулювання інституту спеціальної конфіскації (правової природи, змістовної характеристики, специфічних умов призначення конфіскації майна та предметів, що використовувались при вчиненні злочину) на три підходи: 1) превентивний захід у запобіганні злочинності, у межах якого, поряд із застосуванням конфіскацій, як карального заходу впливу на винну особу, виокремлюється спеціальна конфіскація, як превентивний захід (захід кримінально-правового характеру); 2) кримінально-правовий характер заходів безпеки, який полягає у застосуванні конфіскації (аналогічного спеціальній конфіскації) як окремого засобу, який має кримінально-правовий характер і виступає частиною системи кримінально-правових заходів безпеки; 3) санаційний захід або вид покарання, що поряд з превентивною функцією кримінально-правового характеру застосовується як основне чи додаткове покарання, або додатковий наслідок, що має на меті відновлення соціальної справедливості та компенсацію шкоди;

Набуло подальший розвиток:

- стан наукової розробленості критеріїв правозастосування спеціальної конфіскації, коли втручання у право власності є законним, виправданим та пропорційним переслідуваній меті запобігання злочинності. На підставі системно-структурного та дефінітивного аналізу рішень ЄСПЛ, які стосуються питань дотримання міжнародних стандартів при застосуванні спеціальної

конфіскації до осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, виокремлені наступні критерії: законності втручання, відповідності суспільним інтересам, переслідування законної мети та відповідність суспільним інтересам; пропорційності (справедливого балансу між вимогами загального інтересу та правами особи);

- кримінологічний аналіз наукових підходів (вітчизняних та зарубіжних вчених) до розуміння правової природи спеціальної конфіскації як превентивного заходу кримінально-правового характеру;

- сукупність аргументів на користь створення організації централізованих реєстрів ідентифікації та пошуку активів на території України і наданні інформації до міжнародного реєстру та окремих списків про невиконані накази та про заморожування та конфіскацію (розширену конфіскацію) в ЄС;

- обґрунтування концептуальних засад системи запобігання злочинності, як сукупності принципів, спрямованих на вплив на її об'єкт, предмет через впровадження системи превентивних заходів з урахуванням важливості інституту спеціальної конфіскації, за умови дотримання нормативних вимог до побудови такої системи.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати, теоретичні висновки і практичні рекомендації, сформульовані у дисертації, можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – для наукового аналізу інституту спеціальної конфіскації у кримінології та його правозастосуванні у кримінальному праві України (Акт впровадження результатів дисертаційної роботи у наукову діяльність Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 08.01.2024 р.);

- у правотворчості – з метою вдосконалення системи заходів запобігання злочинності шляхом застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру;

- у освітньому процесі – під час викладення навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Кримінальне право» в юридичних закладах вищої освіти

при підготовці фахівців за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти спеціальності 081 «Право, підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій»;

– у практичній діяльності при підвищенні кваліфікації працівників судових та правоохоронних органів (Акт впровадження у діяльність прокуратури від 16 січня 2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й рекомендації дисертації обговорювалися на кафедрі адміністративного і кримінального права. Результати дослідження були оприлюднені на 9 науково-практичних конференціях, зокрема: International scientific and practical conference «European scientific discussions» (Rome, Italy, April 25-27, 2021 y.); Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства» (Кременчук, 21 жовтня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів та аспірантів «Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення» (м. Київ, 28 жовтня 2021 р.); Міжнародному молодіжному науково юридичному форумі (м. Київ, 19-20 травня 2022 р.); Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпро, 7-8 жовтня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.); Всеукраїнському науково-практичному юридичному форумі «Національна парадигма правового розвитку сучасної України» (м. Дніпро, 18 травня 2023 р.); Всеукраїнській науково-

практичній конференції «Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі» (м. Дніпро, 23 листопада 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладено у 14 наукових публікаціях, серед яких 5 статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, та зарубіжному виданні, та 9 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з них основний текст – 198 сторінок, список використаних джерел – 34 сторінки (317 найменувань), три дотатки розміщено на 8 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ

1.1. Генеза кримінального законодавства України щодо розвитку інституту спеціальної конфіскації

Генеза розвитку кримінального законодавства України щодо покарань майнового характеру нерозривно пов'язана із процесом державотворення, становлення відповідних інституцій держави, розподіл владних повноважень та відповідальності між різними гілками влади.

Інститут спеціальної конфіскації у правовому полі України з'явився відносно нещодавно, його еволюція та зміни протягом цього періоду можуть бути розглянуті як історія його розвитку. Проте, виключати історичний аспект при аналізі спеціальної конфіскації у кримінальному праві України неможливо. Хоча, слід відзначити, що запровадження спеціальної конфіскації у кримінальне законодавство України має свої власні обґрунтування, окрім історичних аспектів.

Загальний огляд генези спеціальної конфіскації у кримінальному законодавстві України, а також правовий аналіз міжнародних актів, Конституції України, та Кримінальних кодексів України різних років, дасть можливість дослідити етапи розвитку цього інституту та потреби подальшого удосконалення у питаннях правового регулювання.

Характеризуючи становлення інституту покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, важливо відзначити, що нормативна трансформація інституту спеціальної конфіскації, обумовлена зміною його законодавчої структури, та пошуком найбільш оптимальної форми, яка б відповідала міжнародним стандартам та цілям цього заходу. Становлення цього інституту отримує наукову підтримку в поглядах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Переважно ці дослідження стосуються кримінально-

правової природи спеціальної конфіскації; питань відмінності спеціальної конфіскації від конфіскації майна; питань конфіскації майна як засобу покарання та за зменшення його репресивності [5; 11; 48; 61; 65; 99; 205; 223; 231; 246; 253; 273; 283]. Наприклад, М.Я. Гуцуляк, Н.А. Гуторова, О.В. Казаченко, Н. А. Орловська, В.І. Цимбалюк вказують на те, що конфіскація майна (загальна конфіскація), на відміну від спеціальної конфіскації, застосовується лише до майна, яке було здобуто законним шляхом [48; 85; 149; 150; 206; 231]. У контексті правової реформи в Україні, враховуючи такі принципи кримінального права як гуманізм та призначення покарання, яке не завдає надмірних страждань засудженому, такий підхід перешкоджає меті покарання, оскільки спотворює правосвідомість та робить злочинця жертвою [63., с. 156].

Значне місце у процесі розвитку кримінального законодавства займає формування правового поля, встановлення законності та кодифікація правових норм і приписів. Конфіскація (спеціальна конфіскація) – це форма вилучення майна, яка застосовувалася в законодавстві багатьох країн, у тому числі в Україні протягом всієї історії розвитку. В Україні тема конфіскації має глибокі історичні корені, які охоплюють різні правові системи та політичні режими. Це пам'ятки права України різних століть. Руська Правда – де князівська влада прагнула закріпити правовий статус своїх представників (вірників, мечників, ємців, містників) [175] на основі єдності закону та відповідальності за його недотримання і легітимності прийнятих рішень. У тому числі це стосувалось рішень щодо конфіскації майна. Слід зауважити, що в історії права Київської Русі конфіскація майна, у сучасному розумінні, застосовувалася в основному в виняткових випадках. Конфіскація майна могла використовуватися в тих випадках, коли особа не могла заплатити визначений штраф. Це було більше схоже на примусовий засіб забезпечення виконання фінансових зобов'язань, аніж на покарання за злочин. Важливо також відзначити, що «Руська Правда» більше схилялася до виправдання шкоди за допомогою грошових штрафів або «вір», і не часто приходила на пряму конфіскацію майна. Основні принципи

«Руської Правди» засновувалися на викупі, а не на конфіскації майна. В окремих статтях «Руської Правди» йдеться про те, що майно, вкрадене татарами, якщо його було відновлено, або майно осіб, яких було звинувачено у вбивстві людини, могло бути віддано вдові або сиротам, які постраждали від нападу, злочину якщо вдова чи сироти не мали іншого достатку. Це майно також можна вважати мірилом відновлення справедливості, адже частина майна злодія віддавалась вдовам та сиротам, як відшкодування. Це вказує на ранній правовий механізм соціального захисту, який гарантував підтримку незахищеним категоріям населення у давньоруському суспільстві. У той час як пряма конфіскація за злочини не була характерною для «Руської Правди», власне цей механізм відшкодування втрат показує прагнення до соціальної справедливості та захисту вразливих верств населення [175].

Перебування у складі Великого князівства Литовського (середина XIV ст. – 1569 р.) – є важливим етапом розвитку української державності. У цей період приймаються Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 років [208; 209]. Литовські статuti мали значний вплив на розвиток правової системи земель, які входили до складу Великого князівства Литовського та пізніше Речі Посполитої, і забезпечили достатньо деталізований правовий механізм у цій сфері. В них детально регламентовано правовий статус державних інституцій, межі відповідальності та покарання, що були відображенням історичних подій тих часів. Так, у I Литовському статуті (1529 р.), були виокремлені злочини проти порядку управління. Норми Литовського статуту 1566 р. привели у відповідність до чинного польського права, результатом чого стало прийняття у 1588 р. III Литовського статуту, положення якого діяли і на українських землях. У цих пам'ятках були визначені суб'єкти злочинів проти порядку управління (судді, прокурори та представники уряду). Регламентовано такі склади злочинів, як недбале ставлення до утримування осіб, котрі засуджені до страти, та недбале ставлення до утримування у в'язниці злочинця чи боржника, що діяли на території українських земель у XVI ст. Важливо зазначити, що конфіскація майна в ті часи була досить суворим видом покарання, тому що

вилучене майно позбавляло особу та її родину основних засобів для існування. Отже, такі міри вживалися переважно за вчинення особливо тяжких злочинів. Поряд з цим, конфіскація було не тільки засобом покарання, а й засобом превенції щодо вчинення нових злочинів, спробою відновлення справедливості та захисту майнових інтересів постраждалих осіб.

У різних статтях Литовських статутів описувалися конкретні положення, коли майно могло бути вилучено або конфісковане: за скоєння тяжких злочинів, таких як державна зрада або замах на життя князя, майно злочинця могло бути конфісковане до державної казни; конфіскація могла застосовуватися також за фінансові злочини, такі як шахрайство або ухилення від сплати податків. У випадку, якщо майно стало предметом злочину (наприклад, вкрадене або набуто шахрайським шляхом), воно також могло бути вилучене як засіб відшкодування шкоди потерпілому [208; 209].

Козацькі суди [39], Суд і Розправа [232] поряд з Литовськими статутами виступають джерелом історії правничої думки Гетьманщини. Козацькі суди мали демократичні риси гласності, публічності, колегіальності, виборності судових колегій, участі представників громад у підготовці судових рішень і вироків, широкого застосування судами норм місцевих звичаїв та аналогії права, імплементованих норм. Учасниками судового процесу могли бути сторонні особи, які висловлювали особисту думку щодо справи й порушували клопотання. З часом, однак, почали переважати закриті процеси, передусім це стосувалося кримінальних справ [316, р. 32-33].

Козацькі суди та Суд і Розправа відносяться до правових систем, що існували на українських територіях, які знаходились під впливом козацтва, особливо під час існування Гетьманщини. Відомо, що українське козацтво та Запорозька Січ мали свою власну унікальну судову практику, що формувалась під впливом як специфічних потреб військової демократії, так і православних церковних канонів, місцевих традицій, і, звісно, сучасних їм європейських правових норм.

У пам'ятках права, першу згадку про спеціальну конфіскацію знаходимо в Артикулі 33 Розділу XIV Литовських статутів 1588 року [88, с. 112]. Зокрема, у разі виявлення такої незаконної та забороненої діяльності, як виготовлення та розповсюдження у таємних корчмах пива, горілки та меду, крім призначення штрафу за таку діяльність, уся контрафактна продукція підлягала вилученню із наявним пивним, горілчанним та медовим обладнанням. Конфісковане майно стягувалося на користь замку або Двору Литовського, а частина із нього йшла до шпиталю. Така міра слугувала не тільки карою за вчинене діяння, а слугувала заходом відновлення справедливості та встановлення рівноваги. Адже вилучення незаконної, забороненої продукції слугувало механізмом припинення злочинної діяльності за запобіганням таких дій у майбутньому. Однак в процесі становлення українського кримінального законодавства вказаний захід не знаходив більше свого нормативного закріплення та не застосовувався.

У Правах за якими судиться Малоросійський народ 1743 року встановлювались норми правосуддя, правила судочинства і відновлення справедливості які діяли у 18 столітті. Цей документ мав велике значення для правопорядку та регулювання правових відносин у тогочасному українському суспільстві. У Правах відображався суспільно-економічний контекст того часу який враховував специфіку українського суспільства, його потреби та вимоги, відігравав важливу роль у розвитку українського права, створюючи основи для подальшого розвитку правової системи в Україні. У Правах за якими судиться Малоросійський народ наприклад, передбачалося «вилучення пожитків» на плату потерпілому від посягання на життя і здоров'я (Розд 11, арт 40 § 5, Артикул 36 Про погрози на життя та здоров'я, артикул § 2) [174, с. 378]. А також, «вилучення пожитків» на користь дітей, спадкоємців або близьких вбитого, при цьому майно передається «без ущербу», тобто у повному обсязі як відшкодування за шкоду спричинену тяжким злочином (Артикул 37 Про давання запоручних листів і закладними проти погроз та покладанням штрафу, розд. 4 арт 25 § 2) [174, с. 379].

Подальше становлення правової системи знаходило відображення у відповідних інститутах кримінального права, де визначались питання криміналізації діянь та кримінальної відповідальності, відшкодування потерпілому, відповідних покарань, у тому числі майнового характеру.

У радянській Україні на початку 20-х рр. відбувалася розбудова не тільки нової держави, а й формується нове законодавство, яке на початку складалось з окремих Декретів, що формували політику молодої країни у боротьбі з контрреволюціями, саботажем, спекуляцією, злочинами за посадою тощо. У 20-40 роках ХХ століття законодавство України формувало інститут конфіскації, яка могла використовуватися як покарання за певні злочини, а також як інструмент політичного та соціального контролю. Наприклад, Декретом про обрахування та здачу зброї, що наявне у населення України від 15.01.1919 р., передбачались заходи спрямовані на захист Радянської влади в Україні. Серед них Декретом постановлено, що вся зброя, як вогнепальна, так і холодна, що знаходиться на території України оголошується власністю УСРР. Усі громадяни, які мають таку зброю зобов'язані заявити про це у Комітет Бідноти та Революційний Комітет. Наявна зброя, з відповідним маркуванням заносилась в особливі книги, які знаходились під пильним наглядом. За першою з вимогою громадяни мали здати свою зброю Революційним Комітетам. Громадяни, які не віддали зброю підлягали відповідальності Суду Революційного Трибуналу за дії проти робітничо-селянської революції [72, с. 9-10].

У Декреті «Про спиртні напої» від 14.01.19 зазначалось, що буржуазія, їх агенти, намагаються протидіяти трудовим масам України, прагнуть зірвати революцію, доставляючи спиртні напої бійцям, провокуючі п'яні погроми. Це зумовило нормативне закріплення прийому та знищення спиртних напоїв, а також було передбачено конфіскацію приладдя [72, с. 20-21].

Декрет «Про конфіскацію кинутого майна», який був прийнятий 14 січня 1919 року увійшов до серії економічних та соціальних реформ, які впроваджувалися в той час у Радянській Україні, а зокрема, заходи щодо

забезпечення господарського розвитку та відновлення військово-економічної бази після періоду громадянської війни та руйнувань, які вона приносила. У Декреті зазначається, що все майно, яке належало особам, які покинули міста, де встановлено радянську владу (ворогам народу), оголошується власністю держави [72, с. 22.]. Це з саме стосувалось і автомобілів, відповідно до Постанови Тимчасово робітничо-селянського уряду «Про взяття на облік та націоналізацію всіх автомобілів» від 14.01.1919 р. [72, с. 23.]

Історико-політичною передумовою законодавчих змін стало запровадження нової економічної політики, яка передбачала часткове повернення до приватної власності, дозволяла створення невеличких підприємств, вільну торгівлю та експорт товарів за кордон, але під пильним наглядом радянської номенклатури. Вказані економічні зміни вимагали прийняття цілої низки нормативно-правових актів, у тому числі Кримінального кодексу УСРР, який 23 серпня 1922 року затвердив ВУЦВК, та 15 вересня 1922 року кодекс було введено в дію [73]. Він діяв до 1927 р. Рішення, пов'язані з підготовкою КК УСРР 1922 р., приймалися на I з'їзді діячів юстиції України, який відбувся 19–23 січня 1922 р. у Харкові. За даними І. Б. Усенка, значна кількість розробок стосовно цього кодифікованого акту проводилась в першій половині 1919 р. у Києві, але ці матеріали були знищені після захоплення міста денікінськими військами [155, с. 3]. Після повернення більшовиків до Києва відновились роботи над створенням кодифікованого документа, проте серед юридичних кіл радянських експертів виявилось розбіжність думок щодо шляхів розвитку законодавства. Деякі юристи наполягали на важливості розробки єдиного Кримінального кодексу для всіх регіонів, що опинились під контролем більшовиків. Інша група спеціалістів вважала за необхідне створення Кримінального кодексу, який би застосовувався тільки в межах союзних республік, включно з Радянською Україною. Окремий інтерес становить позиція наркома зі справ національностей, а пізніше Генерального секретаря ЦК ВКП(б) Сталіна, який підтримав ідею наділення радянських республік, що входили до складу СРСР, атрибутами незалежних та суверенних держав. Це

передбачало здатність цих республік ухвалювати власні конституції, кодекси, закони та інші законодавчі акти. [45 , с. 10]. Як зазначає П. Л. Фріс, автори радянських кримінальних кодексів змінили традиційну назву, яка використовувалась у дореволюційному законодавстві, – «Уложення» на термін «кодекс», що мало за мету показати відсутність зв'язку між імперським та новим радянським кримінальним правом [220, с. 93].

У серпні 1922 року ВУЦВК затверджено Кримінальний кодекс УСРР, який набрав чинності 15 вересня 1922 р. Особливістю кодифікованого акту є система покарань, яка застосовувалась з метою: загального запобігання новим злочинам; виправлення злочинця через виправно-трудоий вплив та позбавлення злочинця можливості вчинення інших злочинів. Кодекс передбачав різні види покарань, такі як позбавлення волі, примусові роботи, конфіскація майна, штраф, обмеження прав, умовне засудження, звільнення від посади, громадський осуд, вигнання за межі України на конкретний строк або безстроково, а також покладання обов'язків відшкодування збитків. У випадках застосування конфіскації майна за різні злочини, передбачені статтями КК УСРР використовувалася як покарання та спеціальний захід для досягнення цілей кримінальної політики, передбачених КК УСРР 1922 року. Конфіскація майна як покарання, аналогічне сучасному викладенню конфіскації застосовувалось за різні види злочинів, зокрема за ухилення від воїнської повинності, підробку грошових знаків, самовільне видання літературних або музичних творів, отримання хабаря, розтрату орендарем, штучне підвищення цін, звідництво, покупку краденого майна та інші порушення [73, с. 571-597]. Вказані діяння спричиняли серйозні наслідки для правопорядку та громадської безпеки, тому застосування конфіскації майна було виправданим. Цей захід покарання мав на меті не лише покарати порушників, але й запобігти подібним порушенням у майбутньому та зміцнити дотримання закону.

А при вчиненні інших злочинів, законодавець застосовує конфіскацію майна, яке було отримано незаконним шляхом (товари, майна, знаряддя тощо), що певною мірою відповідає меті спеціальної конфіскації у розумінні

сьогодення. Зазначені злочини, визначені у Кримінальному кодексі УСРР 1922 року, включали порушення законів про ввезення товарів за кордон, вибірку природних ресурсів, приховування колекцій старовини, а також фальсифікацію товарів. Вони каралися різними видами покарань, включаючи конфіскацію товарів та майна, а також примусові роботи. Застосування таких строгих заходів відбувалося з метою запобігання порушенням закону та зміцнення правопорядку у суспільстві [73, с. 574-575].

Окремо слід виділити конфіскацію майна не фізособи, а організації. Так, у Розділі 3 Порушення правил про відділення церкви від держави, за вчинення злочинів передбачених ст. 122 Примушування до зборів на користь церкви або релігійної організації та ст. 123 Привласнення собі релігійними чи церковними організаціями адміністративних, судових чи публічно-правових функцій каралось конфіскацією майна організації [73, с.577].

Ці заходи покарання демонструють різноманітність типів порушень і відповідних наслідків, які включають конфіскацію майна. Відповідно до цього законодавства, конфіскація була використана для впливу на злочинні діяння, забезпечення виконання закону та запобігання майновому збагаченню через злочинну діяльність.

Характеризуючи потенціал Кримінального кодексу УСРР, затвердженого 8 червня 1927 р., вчені визначають гуманістичний підхід при побудові кримінально-правових санкцій, що стало можливим завдяки відмові від кари як мети покарання, в той же час відмічають посилення карального змісту окремих санкцій [49, с. 117, 201, с.106-108]. У Кримінальному кодексі УСРР 1927 року конфіскація майна була спрямована на покарання злочинців шляхом позбавлення їх майна, отриманого або використаного для вчинення злочину, та для компенсації матеріальної шкоди, завданої державі або колективу. Також вона могла використовуватися для запобігання майновому збагаченню через злочинну діяльність.

Характеризуючи майнові покарання, слід відмітити, що у переліку покарань конфіскація майна та штраф, були розміщені після такого покарання

як громадська догана. А отже визнавались більш м'якими покараннями, оскільки в переліку покарань вони розміщувались у порядку зменшення ступеню їх суворості. Фахівці пояснювали таку тенденцію тим, що моральний осуд (громадська догана) має бути серйозніше різного роду майнових покарань та мір грошового впливу [71]. Попри це конфіскація майна широко застосовувалась за державні, військові та господарські злочини [201, с. 98-100].

Таким чином, можна зазначити, що у радянській Україні у довоєнний період інститут конфіскації майна і предметів, що здобуті злочинним шляхом або є результатом злочинної діяльності, розбудовувався відповідно до політики радянської влади. Протягом цього періоду в Україні проводилися різні кампанії і репресивні заходи, спрямовані на боротьбу з «ворогами народу» та «класовими ворогами». Внаслідок політичних репресій і масових переслідувань багато осіб втрачали своє майно, яке підлягало конфіскації державою. Конфіскація майна відбувалась у формі націоналізації приватної власності, а також шляхом вилучення майна у «ворогів народу» або осіб, засуджених за злочини проти радянської влади. Ці заходи застосовувалися для підтримки політичного режиму та зміцнення контролю держави над економікою та суспільством.

У післявоєнний період та до 1960 року в Україні, сфера кримінального законодавства та застосування конфіскації майна перебувала під впливом соціально-політичних змін, що відбувалися в країні після Другої світової війни та в рамках радянської моделі правової системи. У повоєнний період Україна, як і інші радянські республіки, переживала період відбудови та індустріалізації. Державна політика була спрямована на зміцнення радянської влади та підтримку соціалістичного ладу. У цей період застосування конфіскації майна в Україні було важливим елементом кримінальної політики, спрямованою на забезпечення безпеки та порядку в суспільстві, а також це був інструмент для підкріплення ідеологічної конформності. Ідеологічна конформність могла бути одним із чинників, що впливала на рішення про застосування конфіскації майна в радянському періоді в Україні. У тоталітарних режимах, таких як радянський,

ідеологічні норми та цінності мали велике значення і підкріплювалися суворими законами та політикою. У такому контексті застосування конфіскації майна може бути інструментом політичного тиску та контролю над населенням. Особи, які не відповідали ідеологічним стандартам чи ставили під сумнів справедливість чи легітимність влади, могли стати об'єктом конфіскації їх майна як засобу покарання та стримування неприйнятної поведінки. Конфіскація в той період була суровою мірою, яка означала вилучення всього майна або його значної частини, що мало потужний репресивний та запобіжний ефект. На практиці вона дозволяла свавільне трактування закону та могла застосовуватись як засіб політичного тиску та переслідування

Поряд з цим, конфіскація майна використовувалася як один із засобів боротьби зі злочинністю та порушенням суспільного порядку. Майно злочинців, на підставі вироку суду, підлягало конфіскації державою з метою покарання та відшкодування збитків. Ефективність застосування конфіскації майна у запобіганні злочинності відображалася у підвищенні рівня відповідальності перед законом, зниженні мотивації до вчинення злочинів та відшкодуванню збитків, завданих суспільству.

Кримінально-правові норми, які можна вважати наступним кроком у дослідженні питання про правову природу спеціальної конфіскації, містилися у КК УРСР 1960 року. Кримінальний кодекс визначав широкий спектр злочинів, за які призначалась конфіскація майна, як додатковий вид покарання. Також незмінною залишалась мета покарання, яке було не тільки карою за вчинений злочин, але й спрямовувалось на виправлення і перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поважання правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ст. 22 КК) [119]. Норма ст. 36 Задоволення претензій за рахунок конфіскованого майна, з одного боку, забезпечує захист прав та інтересів осіб, які мають вимоги до цього майна, оскільки вона передбачає можливість відшкодування їх претензій за рахунок конфіскованого майна. З іншого боку, вона визначає обмеження відповідальності держави за

борги та зобов'язання, пов'язані з майном, яке було конфісковано, що може мати значний вплив на соціально-економічні відносини в суспільстві. Таким чином, ця стаття сприяє забезпеченню справедливості та реалізації принципів правової держави шляхом регулювання взаємовідносин між державою та особами, які мають інтереси у справі конфіскації майна.

Крім того у кодексі зберігалась відповідна диференціація щодо майна, яке підлягало конфіскації. КК України містив загальні положення щодо конфіскації майна особи, яку визнано винною у вчиненні злочину. Ці діяння стосувались різних сфер суспільного життя (злочини проти держави, злочини проти державної і колективної власності, злочини проти волі і гідності особи; злочини проти індивідуальної власності громадян, господарські злочини, посадові злочини) [119]. У відповідних статтях Особливої частини Кримінального кодексу застосовувалась конфіскація майна винної особи та пов'язаних зі злочином предметів. Наприклад, за вчинення контрабанди, незаконне переправлення осіб через кордон, приховування валютної виручки та порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності передбачалась конфіскація майна. Також конфіскація застосовувалась до незаконно здобутого майна та знарядь, використаних при вчиненні злочинів, що стосувалися, наприклад, незаконної порубки лісу, незаконного заняття рибальством або видобуванням корисних копалин [119].

Окремої уваги заслуговують норми закону про кримінальну відповідальність 1960 року із застосуванням конфіскації, метою якої було запобігання злочинам у майбутньому, так і відшкодування завданих збитків та компенсація шкоди, завданої державі чи іншим особам. Це ст. 76. Порушення правил міжнародних польотів де передбачено покарання у вигляді конфіскації повітряного судна; ст. 163¹. Порушення законодавства про континентальний шельф України караються конфіскацією судна, всіх знарядь та інструментів, якими користувався порушник, а також всього незаконно добутого; ст. 201. Незаконне підняття Державного прапора України на річковому або морському судні карається конфіскацією судна [119]. Метою застосування конфіскації за

ці злочини було, з одного боку, покарання осіб, які порушують міжнародні норми та законодавство України щодо повітряного, морського та річкового транспорту. Конфіскація в цих випадках може сприяти запобіганню порушень у майбутньому та відстороненню від злочинної діяльності осіб, які можуть використовувати транспортні засоби для незаконних цілей. З іншого боку, застосування конфіскації може мати елементи відшкодування та компенсації. Наприклад, конфіскація повітряного, морського або річкового судна (ст. 76, 201 КК України 1960р.) може компенсувати завдані збитки державі або іншим особам в результаті порушення відповідних правил та законів.

Наступним етапом у становленні інституту спеціальної конфіскацію можна вважати окремі норми КК України 2001 року. Метою конфіскації майна, яка застосовувалась як покарання було відшкодування збитків, запобігання повторенню злочину, позбавлення засобів для вчинення злочину або набуття ними незаконної вигоди.

Поряд з цим, аналогом спеціальної конфіскації можна вважати конфіскацію виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини та грошей, що одержані у результаті адміністративного правопорушення. Крім того, в окремих випадках передбачено конфіскацію майна та предметів, здобутих злочинним шляхом, як, наприклад, за легалізацію незаконно одержаних доходів, яка каралась конфіскацією коштів або іншого майна [179]. Таким чином, законодавець передбачає застосування заходів, подібних до спеціальної конфіскації, тобто визнає необхідність вжиття дій щодо позбавлення осіб, які порушують правила та закони, засобів, які вони незаконно набули або використовують у своїй діяльності. Ці заходи мають на меті покарання і запобігання подібним правопорушенням у майбутньому. Крім того, вони можуть служити засобом компенсації постраждалим або для відшкодування шкоди суспільству. Такий підхід дозволяє підтримувати правовий порядок та регулювати економічну та соціальну сфери життя.

Порівняння між конфіскацією майна у радянський період та спеціальною конфіскацією у сучасній Україні є віддзеркаленням еволюції від широко

застосовуваного покарання до більш обмеженого та цілеспрямованого заходу, який націлений на те, щоб не допустити злочинне збагачення та попередити майбутню протиправну поведінку. Запровадження у КК України інституту спеціальної конфіскації вносить певну узгодженість історично сформованих кримінально-правових та кримінально-процесуальних національних норм. А правова основа для формування нормативно-правової конструкції спеціальної конфіскації саме як заходу кримінально-правового характеру виступає юридичною гарантією реалізації принципу непорушності права приватної власності у процесі її правозастосування.

Важливе місце в системі загально-соціальних чинників, які обумовлюють появу (запровадження) або удосконалення будь-якої кримінально-правової норми, в тому числі і норми про спеціальну конфіскацію майна, займає правова свідомість населення та правозастосовувачів. Законодавчі помилки та недосконалість окремих нормативно-правових актів цілком зрозуміло пояснюються недостатнім рівнем правової культури населення в цілому та, зокрема, учасників законодавчого процесу.

Враховуючи, що конфіскація є одним із важливих компонентів сучасної політики боротьби з тяжкими злочинами, міжнародні організації дедалі частіше заохочують національних законодавців запроваджувати більш ефективні та рішучі інструменти для позбавлення злочинців незаконної вигоди, навіть за відсутності остаточного обвинувального вироку. Саме тому, Україна запровадила нові форми конфіскації для виконання зобов'язань за міжнародним правом і правом ЄС, які все частіше закликають до розробки стратегій та інструментів, спрямованих на позбавлення злочинців незаконної вигоди. При цьому, у міжнародному праві, широко наголошувалося на перевагах боротьби з «брудними грошима» (каральними, превентивними, репаративними тощо), і сьогодні конфіскація стає однією з головних цілей у боротьбі з організованою злочинністю та іншими тяжкими злочинами, включаючи корупцію [297].

Уведення в українське кримінальне право інституту спеціальної конфіскації стало результатом еволюції юридичного мислення відносно методів

юридичної регламентації конфіскації як засобу покарання. Зокрема, відбувся перехід від традиційної інтерпретації конфіскації майна як покарання до виокремлення з неї спеціальної конфіскації, яка була виведена за рамки загальної категорії покарань. Цей процес супроводжувався формуванням інших кримінально-правових санкцій та наділенням спеціальної конфіскації статусом незалежного юридичного інституту.

Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України» від 18.04. 2013 р. до Розділу XIV Загальної частини КК України були внесені ст. 96¹ Спеціальна конфіскація та ст. 96² Випадки застосування спеціальної конфіскації [181].

План дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС включає широкий спектр заходів щодо зміцнення громадського порядку та безпеки, зокрема запобігання та боротьбу з організованою злочинністю, тероризмом та корупцією. Перший етап полягає у прийнятті законодавчих та політичних основ, включаючи схвалення стратегій боротьби з різними видами злочинності та затвердження законодавства, що регулює ці питання. Другий - передбачає ефективну імплементацію цих стратегій та планів дій, з особливою увагою на координацію між органами влади та міжнародною співпрацею [6].

Ключовими аспектами у реалізації Плану дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС стало прийняття законів та стратегій щодо боротьби з організованою злочинністю, торгівлею людьми, корупцією, відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Важливою складовою є імплементація міжнародних конвенцій, що стосуються співробітництва, судового співробітництва та правоохоронної співпраці. Крім того, необхідно забезпечити високий рівень ефективності та координації між національними органами виконавчої влади, правоохоронними органами та судовою системою. Всі ці заходи спрямовані на підвищення рівня безпеки та забезпечення дотримання законності як на внутрішньому рівні, так і на міжнародній арені.

Вони сприяють підтримці правопорядку, захисту прав людини та боротьбі з транскордонною злочинністю, яка є серйозною загрозою XXI століття.

Виокремлення спеціальної конфіскації як окремого інституту у системі заходів боротьби зі злочинністю, прямо пов'язані з розділами плану дій Безвізового діалогу між Україною та ЄС, що стосуються боротьби з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням грошей. Норми спеціальної конфіскації відіграють важливу роль в реалізації наступних аспектів плану:

Законодавчі засади. Прийняття зазначених норм є відображенням законодавства, що спрямоване на ефективну боротьбу з організованою злочинністю, торгівлею людьми, незаконним наркообігом, фінансуванням тероризму іншими фінансовими злочинами та корупцією, що є прямою вимогою первинного етапу в рамках Блоку 3 Громадський порядок та безпека вказаного Плану дій.

Ефективна імплементація. Спеціальна конфіскація є інструментом, який дає правові підстави державі вилучати гроші, цінності та інше майно, що має злочинне походження (одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; були предметом злочину) або призначалося чи використовувалося щоб схилити особу до вчинення кримінального правопорушення, фінансування або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення. Ефективність цього заходу полягає у застосуванні до правопорушників, навіть якщо особа не є засудженою за злочин, що сприяє боротьбі зі злочинністю на другому етапі – вимір ефективності реалізації стратегій і планів дій.

Міжнародні стандарти. Норми про застосування спеціальної конфіскації відповідають прагненню України до міжнародних стандартів, включно з рекомендаціями Групи дій фінансових заходів (FATF) та Міжнародних стандартів у сфері запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Таким чином, імплементація статей про спеціальну конфіскацію є ключовим кроком у зміцненні законодавчої та інституційної спроможності

України протидіяти протиправним діям, що несуть значну загрозу для громадського порядку і безпеки, і таким чином відповідають вимогам Безвізового діалогу з ЄС.

Останнім часом в юридичній літературі з'являються дослідження, які містять питання підвищення ефективності спеціальної конфіскації шляхом можливого перенесення обов'язку доведення законності походження майна на особу, що вчинила кримінальне правопорушення [7; 17; 47 ; 130 ; 236 ; 295]. Це передбачалося б розглядати як можливість введення в українське кримінальне законодавство конфіскації «*in rem*» - вид конфіскації, що застосовується до особи, коли її майно та статки не відповідають її законним доходам і існують підозри щодо того, що майно було нажите незаконним, злочинним шляхом, зокрема через корупційну, терористичну діяльність, участь у незаконному наркообігу тощо. Важливо зазначити, що таке перенесення обов'язку доведення законності походження майна передбачено в міжнародних конвенціях, наприклад, в Конвенції ООН проти корупції [92], при умові, що це відповідає загальним гуманізаційним принципам внутрішнього законодавства, індивідуалізації заходів впливу та характеру судового чи іншого розгляду справи. Здається, що такий підхід не суперечить основним принципам українського кримінального законодавства, основним засади кримінального судочинства (ст. 16 КПК України «Недоторканність права власності», ст. 17 КПК України «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини») [123], оскільки йдеться не про доведення вини конкретної особи у вчиненні злочину (це безперечно є обов'язком сторони обвинувачення), а про перекладання на особу обвинуваченого, підозрюваного чи засудженого обов'язку довести законність набуття конкретного майна, стосовно якого виникають сумніви у слідчих органів. Однак на рівні законодавства такий підхід має бути чітко обмежений випадками, спеціально передбаченими у законі. Наприклад, необхідності доведення законності набуття майна, коли особу підозрюють, обвинувачують чи засуджують за отримання майна в результаті вчиненого злочину, а фактичний стан майнового статусу породжує

сумніви щодо законності статків у такої особи. При цьому важливо дотримуватись принципів щодо недоторканості права власності, а саме позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, що законодавчо закріплено у ст. 16 КПК України та неможливості примушувати особу визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушування давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення, що закріплено у ст. 18 КПК України «Свобода від самовикриття» [123].

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, перелік яких визначено КК України. Це умисні кримінальні правопорушення або суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також за діяння перелік яких закріплено ч. 1 ст. 96¹ КК України. Тобто у ст. 96¹ КК України зазначається матеріальний аспект застосування даного покарання, то в 96² КК України – процедурні питання.

Необхідно зазначити, що у проекті КК України (станом 10.01.24р.) відсутній термін «спеціальна конфіскація». Натомість у Розділі 3.8. Конфіскація майна та вилучення речі, передбачено підставі види, умови, особливості застосування такого заходу щодо особи яка вчинила кримінальне правопорушення [117]. У ст. 3.8.1. проекту КК України передбачено, що конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному відчуженні грошей, майнових прав або іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. У другій частині цієї статті перелічені предмети, речі чи їх складові які підлягають конфіскацію, а саме: 1) предмет кримінального правопорушення чи одержане

внаслідок його вчинення, 2) підшукане, пристосоване, використане як знаряддя або засіб вчинення кримінального правопорушення чи для схилення особи до його вчинення, 3) використовувалося для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення кримінального правопорушення 4) використовувалося як винагорода за вчинення кримінального правопорушення. У третій частині цієї статті закріплено перелік майна, яке не підлягає конфіскації. Це майно, яке: 1) є предметом кримінального правопорушення чи одержане внаслідок його вчинення і підлягає поверненню потерпілій особі, територіальній громаді або державі, 2) підлягає поверненню власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про його протиправне використання, або 3) не може бути стягнене за виконавчими документами (крім знаряддя чи засобу вчинення кримінального правопорушення) [117].

Узагальнений історичний аналіз законодавчого регулювання конфіскації майна свідчить про її різноманітність і еволюцію. Починаючи з диференційованого підходу до конфіскації предметів злочину та майна, отриманого злочинним шляхом, і закінчуючи введенням спеціальної конфіскації як самостійного інституту, який не обов'язково пов'язаний з покаранням особи за злочин. Важливим кроком у цьому процесі є впровадження норм спеціальної конфіскації, що відповідають міжнародним стандартам та вимогам Європейського Союзу. Проте, хоча існує активна дискусія у науковому середовищі щодо правової природи, місця в системі кримінально-правових норм і процедур застосування спеціальної конфіскації, на сьогодні відсутній єдиний погляд та системна позиція. Потреба в подальших дослідженнях та розробці спеціальних положень, а також в узгодженій практиці правозастосування, залишається актуальною.

1.2. Методологія наукового дослідження інституту спеціальної конфіскації як ефективного превентивного заходу

Розробка методологічного підґрунтя наукового дослідження інституту спеціальної конфіскації обумовлена складністю, структурованістю та специфічністю предмета дослідження, а також залежить від характеру дослідження змістовної складової, підстав правозастосування та особливостей призначення і превенції спеціальної конфіскації у зарубіжній практиці.

Питання методології дослідження є важливим для різних галузей науки, включаючи кримінологію, особливо в контексті національно-культурного відновлення України у повоєнний час та деформації основних владних та соціальних інститутів, що негативно позначається на запобіганні злочинності. У такому контексті набуває значення розробка та удосконалення форм, методів та засобів пізнання, які використовує кримінологія. Методологія дослідження інституту спеціальної конфіскації потребує спрямованих та відповідних покращень з урахуванням характеру, змісту, умов застосування, а також особливостей його практичної реалізації для позбавлення злочинних організацій та окремих винних осіб незаконних здобутків що становить основу міжнародної стратегії боротьби зі злочинністю. Таким чином, для правильного розуміння природи та суті інституту спеціальної конфіскації та його особливостей необхідно визначити сучасний методологічний комплекс дослідження цього явища.

З урахуванням появи нових концептуальних підходів до методології наукового пізнання загалом, а також доктрин та парадигм у конкретних наукових галузях (публічному управлінні, міжнародному праві, політологія, тощо), методологічний комплекс, який використовується у кримінології, потребує докладного вивчення ключових аспектів методології цієї науки.

Помітний внесок у кримінологічну спадщину методології пізнання становлять праці таких вчених як В.С. Батиргарєєва, В.В. Голіна, В.К. Грищук, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, О.М. Литвинов, В. А. Лекторський, М.І. Панов, П. М. Рабінович, В.І. Шакуна, Н.С. Юзікової, Michael A. Guerzoni, B. Maher, M. Walter, B. Williamson, J. Prehn [5; 43; 46; 68; 130; 153; 192; 234; 237; 281; 287; 311; 312].

Характеризуючи методологічну основу дослідження інституту спеціальної конфіскації, варто зазначити, що наукова діяльність має за мету отримання, підтвердження, спростування наукових знань і представляє собою реалізацію процесу наукового пізнання. У порівнянні з повсякденним знанням, що базується на інформації, отриманій з безпосередніх джерел спілкування, життєвого досвіду, інтуїції, наукова діяльність є специфічним видом пізнання. Вона відрізняється наявністю теоретичних основ та, головне, своїми унікальними методами, засобами та критеріями їх використання. Це дозволяє науковому знанню бути не лише системним та послідовним, але й теоретично та методично контрольованим об'єктивними аргументами. Така оцінка дозволяє науці не лише отримувати інформацію про нові факти та результати, а й пояснювати їх на основі існуючих теоретичних уявлень і тих, що вона генерує.

Погляди зарубіжних дослідників на питання методології пізнання майже тотожні вітчизняним. При цьому чітко розмежовуються поняття методів та методології дослідження. Так, Меггі Вальтер та Михаель Гуерзоні зазначають, що методологія описує загальну концептуальну основу дослідження, те, як дослідження сприймається, концептуалізується та проводиться, включаючи наше розуміння реальності (онтологія), знання (епістемологія) та цінності (аксіологія); все це формується соціокультурним контекстом дослідника [287; 311]. Таким чином, методологія стосується нашого загального підходу до дослідження і дуже тісно пов'язана з цінностями, соціальним позиціонуванням та екстраполяцією сучасної ситуації (пандемій у світі, воєнного стану в Україні тощо) і світоглядом автора дослідження, а не з механізмом збору та аналізу даних (методом) які покладаються в основу висновків, рекомендацій до дисертаційного дослідження.

Методологію наукового дослідження, що витримала випробування часом і продемонструвала свою ефективність, у науковій літературі розглядають як багаторівневий підхід, який деяким чином вирівнює іноді протилежні погляди різних вчених. Відповідно до філософської концепції, методологія пізнання складається з чотирьох рівнів: філософська методологія, загальнонаукові

принципи і форми дослідження, конкретно-наукова методологія, методика і техніка дослідження.

На думку Юзікової Н.С. методологія виступає у вигляді «кодіфікації» наукового пізнання. Якщо методологію вважати «кодіфікацією» наукового пізнання, що системно поєднує множину компонентів, з яких воно складається, то також можна визнати, що методологія конкретного дослідження завжди індивідуальна, неповторна. Адже унікальним є не тільки набір компонентів, але й послідовність їх застосування в процесі наукового пізнання [237].

Панов М. І. розглядає методологію наукового пізнання в широкому розумінні як комплексне явище, що включає: загальнонаукові методи пізнання, філософські закони і категорії, правила і закони формальної логіки та наукознавства, а також окремі методики дослідження. Зазначаючи це, він підкреслює, що основою (квінтесенцією) методології є вчення про методи, і система цих методів визначає зміст самої методології. Також він відзначає, що в сфері правової науки розробка власних методів неможлива; замість цього вона «розробляє деталізовані методи пізнання (приватно-наукові методи), які опосередковано виражають філософські методи, враховуючи особливості предмета науки, а також відображають специфічні риси методів та методології даної науки» [153, с. 25-31].

Закалюк А. П. виділяв «три рівні методології наукового дослідження: вищий, де визначається загальна наукова методологія та загальна діалектична логіка; другий - загальна методологія для сфери наукового знання про суспільство або для суспільних наук, якою є кримінологія; третій - методологія окремої науки, а саме кримінології» [68, с. 90].

Гришук В. К. вказує, що ефективним методологічним підходом до формулювання кримінальної політики є широке поєднання соціологічних і кримінологічних методів. Це дозволяє вирішувати такі питання: а) які соціальні заходи слід застосовувати для протидії суспільно небезпечним діям; б) яке застосування правових (або неправових) засобів є найбільш раціональним у конкретному випадку; в) які можливості існують для комплексного

застосування правових і неправових засобів; г) якщо визначено доцільним застосування кримінально-правових засобів, то встановити їх оптимальний режим [46, с. 772].

Таким чином, узагальнюючи позиції кримінологів, дисертаційне дослідження буде реалізовано на основі трьох компонентів методології: теоретичних підходах до пізнання інституту спеціальної конфіскації, методах наукового дослідження діяльності щодо запобігання злочинності та ефективних засобах реалізації превенції шляхом застосування інших засобів кримінально-правового характеру, таких як спеціальна конфіскація.

Основою для дисертаційного дослідження інституту спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності є формулювання концептуальної дослідницької позиції, що реалізує діалектико-світоглядний підхід. Цей рівень визначає загальні принципи пізнання у вигляді системи орієнтирів пізнавальної діяльності, забезпечуючи нерозривну єдність діалектики, гносеології та логіки у дослідженні інституту спеціальної конфіскації. Таким чином, одна й та сама система законів та категорій в діалектиці виступає як світогляд і основа пізнання соціально-правової реальності, в гносеології - як засіб вирішення конкретних пізнавальних завдань, а в логіці - як форма наукового мислення. Конструкція «діалектика-гносеологія-логіка» слугує засобом об'єктивного осмислення досліджуваної реальності, включаючи конструктивну критику наявного знання про закономірності взаємозв'язку функціональності соціальних інститутів та злочинності неповнолітніх для їх вдосконалення та розвитку. Поряд з цим, важливо враховувати самостійну роль світоглядної позиції самого дослідника.

Методологія дисертаційного дослідження становить комплекс засобів і прийомів пізнання, спрямованих на визначення мети дослідження: системному аналізі правової регламентації спеціальної конфіскації як ефективного інструменту кримінально-правового впливу у системі заходів запобігання злочинності, предмета, основних понять, що ґрунтовані на засадах об'єктивності та обґрунтованості юридичного пізнання, всезагальних, загальних і спеціально-

юридичних методах наукового пізнання, які пов'язані з логічною структурою дослідження.

Методологічні підходи у сфері кримінологічних та кримінально-правових досліджень, потребують комплексного і системного розгляду. Насамперед, комплексний та системний характер, обумовлений використанням методології кримінологічних досліджень, у розрізі порівняльного правознавства. Такий підхід дає можливість використання більш широкого інструментарію дослідником і відповідно вимагає побудови логічної структури наукового дослідження, що відповідає меті і завданням. Доцільно звернутись до структури методології дослідження теорії права, яка була описана відомим академіком та авторитетним вченим у царині теорії П. М. Рабіновичем. За цією методологією, методологія філософії права та загальної теорії права є системою концептуальних підходів, загальнонаукових, групових і спеціальних методів та засобів дослідження їхніх предметів, а також знання про закономірності відповідної наукової діяльності [192, с. 234]. Цей комплексний підхід дозволяє виявити ієрархічну систему методів і логічних прийомів наукового дослідження, які взаємопов'язані та будуються саме як ієрархічна система. Вибір певних методів і прийомів дослідження повністю залежить від обрання концептуального підходу, який вчений буде використовувати при вивченні проблематики. Дослідження однієї й тієї ж проблематики, але в межах різних підходів, може призвести до застосування різних наборів методів.

Методологія науки, особливо в контексті кримінологічного аналізу інституту спеціальної конфіскації визначає принципи, правила та методи здійснення пізнавальної функції науки, що є теоретико-концептуальною основою. Завдяки загальній методологічній основі, яка розглядає загальні філософсько-світоглядні та пізнавальні засади, а також діалектичний метод, вона створює єдине методологічне підґрунтя для різних функцій науки, таких як політична, ідеологічна, соціокультурна, освітянська та конструктивно-проективна. Проте, хоча методологія науки визначає загальні принципи, реалізація окремих функціональних напрямів вимагає особливого уваги до

методичних та методологічних положень, специфічних для кожного з напрямів. Наприклад, пізнавальна наукова діяльність займає особливе положення серед цих напрямів і вимагає специфічних методологічних рішень, що враховують особливості пізнавального процесу.

Академік А.П. Закалюк точно зазначає, що теоретичні знання, включаючи загальну теорію кримінології та її окремі теорії, доктрини, категоріальні закономірності, та понятійні визначення, разом із емпіричною інформацією, отриманою в результаті виконання пізнавальної функції у науковій діяльності, становлять основу кримінологічної науки в цілому і одночасно служать теоретичним фундаментом та особливим емпіричним підґрунтям для виконання інших функцій кримінологічної науки [68, с. 96-97]. Взаємодія з цими знаннями у цьому випадку непрямо ґрунтується на методологічних положеннях пізнавальної діяльності, реалізованих у отриманих теоретичних та емпіричних знаннях. Однак реалізація цих знань в рамках інших функцій кримінологічної науки вимагає додаткового уточнення відповідних методологічних та методичних положень, форм, методів і засобів їхнього застосування. У цьому контексті А.П. Закалюк наводить приклад, що саме завдяки методології пізнання, шляхом відповідного дослідження визначаються положення теорії запобігання злочинності, прикладні висновки та рекомендації щодо їхнього застосування [68, с. 98]. Це безпосередньо стосується інституту спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності.

Аналітичний огляд поглядів щодо інститут спеціальної конфіскації дає підстави для виділення декількох наукових підходів до цього правового інституту.

Низка наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених стосується одночасно питань правового визначення конфіскації майна в українській системі покарань та позитивних аспектів, які характеризують цей вид покарання, а також характеристики правової природи спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру (віднесення до кримінально-правової чи кримінально-процесуальної сфери) [16; 17; 85; 131,

156; 157; 206; 219; 233; 287; 311]. Так, на думку професора Казаченка О.В. призначення та виконання конфіскації майна включає індивідуалізацію покарання, виступає ефективним інструментом боротьби зі злочинністю, а широке застосування конфіскації майна в інших країнах, сприяє зниженню рівня корисливої, корупційної злочинності. З огляду на останні зміни в кримінальному законодавстві, професор умовно розділяє спеціальну конфіскацію на два типи: перший передбачений Загальною частиною КК України, і другий - визначений в Особливій частині КК України [85, с. 50-51].

Спеціальна конфіскація, що закріплена у Загальній частині КК України, є процедурою примусового та безоплатного вилучення майна (грошей, цінностей тощо) на користь держави у випадках, передбачених кодексом. Цей вид конфіскації призначається рішенням суду і застосовується при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 354, 364, 364¹, 365², 368–369² КК України, або при суспільно небезпечному діянні, яке підпадає під ознаки визначених статей. Ознаки спеціальної конфіскації включають обов'язковість (за наявності законом передбачених підстав); примусовий характер, вилучення майна у власність держави; безоплатність, можливість вилучення грошей, цінностей або іншого майна, в тому числі еквіваленту його вартості; застосування виключно за рішенням суду; застосування при постановленні обвинувального вироку щодо винної особи, у разі ухвалення рішення, яким визнано факт вчинення суспільно небезпечного діяння за відсутності ознак складу кримінального правопорушення, наприклад при недосягненні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або у разі визнання особи неосудною тощо; застосування при засудженні особи за вчинення кримінального правопорушення у співучасті чи вчиненні незакінченого кримінального правопорушення (виключення становить готування до кримінального правопорушення невеликої тяжкості). Також, спеціальна конфіскація не враховується при вирішенні питань щодо судимості; обсяг спеціальної конфіскації не може бути предметом угоди у кримінальному

провадженні і застосовується в ряді інших умов, визначених відповідними статтями КК України.

Спеціальна конфіскація, яка описана в Особливій частині КК України, представляє собою комплекс методів та засобів, застосовуваних судом одночасно з призначенням покарання особі, винної у вчиненні злочину чи кримінального проступку. Головною метою цього заходу є запобігання можливості вчинення злочинних дій у майбутньому.

Спеціальна конфіскація відрізняється від попередньої форми цього заходу наступними аспектами: застосовується лише у випадках вчинення злочину чи кримінального проступку, в той час як інша форма може бути застосована і при суспільно небезпечних діяннях; обмежується лише особою, засудженою, на відміну від загальної конфіскації, яка охоплює також підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу; може стосуватися не лише щодо грошей, цінностей чи іншого майна, але й відносно об'єктів, які не мають певних майнових ознак; застосовується тільки за вироком суду, ухваленим рішенням, що виключає можливість інших процесуальних рішень; може використовуватися як на диспозитивних, так і імперативних засадах, в залежності від того, чи визнає законодавець спеціальну конфіскацію обов'язковою, чи надає суду право приймати рішення щодо її застосування, враховуючи обставини кримінального правопорушення та особливості об'єкта конфіскації, на розсуд суду при здійсненні правосуддя.

Пироженко О.С. при характеристиці спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру виокремлює низку проблем матеріального і процесуального характеру, що становлять подвійне нормативне регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням спеціальної конфіскації. Так, за змістом положення ч. 9 ст. 100 КПК мають регулювати тільки процедуру реалізації спеціальної конфіскації, натомість вони сформульовані як матеріально-правові норми [157, с.63]. На думку К.П. Задоя це становить небезпеку колізій між положеннями КК України та КПК України [67, с. 32].

Позицію кримінально-правової природи спеціальної конфіскації відстоюють Н.О. Гуторова, О. Кондра, С.Я. Лихова, К. М. Оробець, М.І. Панов, В.І. Цимбалюк, А. М. Ященко [48; 99; 231; 131; 132; 151; 153; 231; 241]. Натомість на кримінально-процесуальній природі досліджуваного інституту наголошують В.М. Бурдін, І.А. Гловюк, О.К. Марін, К.А. Новікова [8; 12; 42; 145; 211].

Інститут спеціальної конфіскації представляє собою комплексну та міжгалузеву структуру, яка охоплює норми різних галузей права, таких як цивільне, адміністративне, кримінальне, кримінально-процесуальне та цивільно-процесуальне. Властивості та роль спеціальної конфіскації в системі кримінально-правових заходів визначають необхідність закріплення в законодавстві правових засобів для забезпечення її виконання, при цьому центральне місце займають кримінально-правові та кримінально-процесуальні інструменти.

На думку І.Р. Серкевича, одним із основних критеріїв класифікації правових засобів є їх галузева належність, можна виокремити кримінально-правові та кримінально-процесуальні засоби для забезпечення виконання спеціальної конфіскації. Ці засоби діють відмінно, враховуючи специфіку методів правового регулювання відповідних галузей, взаємодоповнюючи один одного. Таким чином, для підвищення ефективності спеціальної конфіскації важливим є комплексний аналіз засобів її забезпечення, виявлення наявних недоліків у цій сфері та розроблення шляхів їх виправлення [203, с. 243].

Таким чином у контексті дисертаційного дослідження спеціальна конфіскація виступає міжгалузевим поняттям, яке має кримінально-правову та кримінально-процесуальну природу цього явища.

Дуалістичний підхід до інституту спеціальної конфіскації спостерігається не тільки у науковій літературі, а й у міжнародних нормах. В них визначено правила міжнародної конфіскації активів, де про конфіскацію мова йде як про покарання і як про захід (спеціальна конфіскація).

Такий підхід до визначення правової природи конфіскації спостерігається і в рішеннях ЄСПЛ. Питання про природу конфіскації виникає через те, що національне законодавство часто не позначає конфіскаційний захід як покарання, а радше як захід безпеки, запобіжний захід або як захід, спрямований не на покарання винного, а на нейтралізацію прибутку злочинним шляхом та виведення незаконних доходів із законної економіки [297]. Однак добре відомо, що ЄСПЛ приймає автономну концепцію кримінальної справи, незалежну від національних ярликів. Після рішення у справі *Engel v. Hungary* ЄСПЛ розробив деякі критерії для оцінки того, чи є певний захід суттєво каральним, незалежно від його формальної класифікації на національному рівні. Ці критерії включають характер правопорушення та ступінь суворості покарання [315, §§ 26, 28-30].

Наукові погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників інституту спеціальної конфіскації (конфіскації) зосереджуються у полі превентивної діяльності та боротьби зі злочинністю та окремими її видами. Увага науковців зосереджується на меті цього інституту: припиненні злочинної діяльності, відновленні соціальної справедливості у суспільстві та превенції [5; 64; 105; 128; 148; 246; 265; 297; 308; 313].

Виходячи з мети і завдань дослідження спеціальна конфіскація розглядається як міжгалузевий інститут, що виступає ефективним засобом у системі заходів запобігання злочинності як в Україні так і за кордоном. Так, для припинення злочинної діяльності необхідно позбавити злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом. Організовані злочинні угруповання будують масштабні міжнародні мережі та отримують значні прибутки від різних злочинних дій. Доходи, отримані злочинним шляхом, відмиваються і знову вливаються в легальну економіку. У Повідомленні від Комісії до Європейського Парламенту та Ради - Доходи від організованої злочинності: забезпечення того, щоб «злочинність не окупувалась» (*crime does not pay*) наголошено, що першочергове значення має ефективність національних систем боротьби з відмиванням грошей та міжнародне співробітництво у цій сфері

[251]. Тому у дисертації представлено огляд наукових підходів до інституту спеціальної конфіскації як ефективного превентивного засобу на міжнародній арені та різним формам міжнародної співпраці, що повною мірою розкривають цей правовий інститут.

У правовій літературі висловлюється думка, що спеціальна конфіскація на міжнародному рівні представляє собою ефективний інструмент у боротьбі з наркоторгівлею, корупцією, тероризмом та фінансуванням тероризму [36; 92; 93; 96; 98; 142]. Ця позиція знайшла нормативне закріплення у ряді міжнародно-правових актів. Окремі вчені досліджують питання спеціальної конфіскації крізь призму якісного міжнародного співробітництва. Так вилучення речей грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним (злочинним) шляхом, то б то позбавлення злочинних організацій, транснаціональних угруповань незаконних здобутків становить підґрунтя міжнародної стратегії боротьби зі злочинністю [58; 60; 127; 253; 254; 287].

Крім того, практика ЄСПЛ також свідчить про ефективність застосування конфіскації предметів, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом, яка становить підґрунтя міжнародної стратегії боротьби зі злочинністю (транснаціональною організованою злочинністю, корупцією, торгівлею наркотиками, торгівлею людьми, фінансуванням тероризму тощо). ЄСПЛ часто ґрунтує свої висновки на оцінці мети заходу, виключаючи природу покарання, якщо немає чіткої мети покарання. Нещодавно, наприклад, грузинська система цивільно-правової конфіскації неодноразово оскаржувалася в Суді. Така система дозволяє правоохоронним органам повернути активи, накопичені незаконно або незрозумілим чином державними посадовими особами, звинуваченими в певних правопорушеннях, без засудження їх [254; 297]. Однак у цих справах ЄСПЛ підкреслив, що конфіскація майна в результаті цивільного провадження, яке не передбачає встановлення кримінального обвинувачення, має не каральний, а превентивний та компенсаційний характер, а отже, не тягне за собою застосування ч. 2 ст. 6 і ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [95].

У декількох випадках Європейський суд з прав людини переосмислив національне трактування конфіскації, надаючи їй новий європейський контекст. Важливо відзначити, що таке переосмислення з боку суду не виключає можливості застосування некримінальних конфіскацій. Основною вимогою є дотримання ключових прав, встановлених в Європейській конвенції з прав людини, що стосуються кримінальних санкцій. Наприклад, у справі *Welch v. The United Kingdom* (Пан Уелч був заарештований за підозрою у злочинах, пов'язаних із торгівлею наркотиками, 3 листопада 1986 року. 4 листопада йому було висунуто звинувачення у злочинах, пов'язаних з імпортом великої кількості канабісу), аналізуючи застосування конфіскаційного заходу за звинуваченням у наркаторгівлі, який був сприйнятий британським законодавством як профілактичний захід для попередження майбутнього використання коштів від наркаторгівлі, ЄСПЛ визнав, що така конфіскація насправді становить покарання у контексті Статті 7 Європейської конвенції та не може мати ретроспективного застосування [312, §§ 31-34]. Щоб прийти до цього висновку, суд вказав, з одного боку, на невирішеність кінцевої мети заходу, оскільки «цілі попередження та компенсації можуть бути розглянуті як частини поняття покарання», і, з іншого боку, на те, що суворість заходу сама по собі не є визначальною, враховуючи, що «багато не каральних заходів профілактичного характеру можуть мати суттєвий вплив на особу». Так, суд виявив ознаки покарання на основі інших аспектів, таких як існування законодавчих презумпцій, що зміщують тягар доказування, факт, що рішення не обмежувались лише фактичними доходами, а стосувались усіх злочинних прибутків, значний розсуд судді, а також те, що конфіскаційне рішення може бути замінено на тюремний термін.

Переходячи до характеристики другого компонента методології дослідження інституту спеціальної конфіскації - методів наукового дослідження діяльності щодо запобігання злочинності необхідно зазначити наступне. Ключове місце у методології пізнання інституту спеціальної конфіскації як ефективного засобу запобігання злочинності, займають наукові

методи пізнання предмету дослідження. Визначення цих методів є необхідною умовою для визнання науки як самостійної системи наукових знань і свідчення про достатній рівень розвитку її теорії, зокрема теоретичного обґрунтування напрямів та методів отримання нових знань у даній кримінологічній науці. Вчення про методи науки представляє собою важливу складову її теорії, і між ними існує органічний взаємозв'язок. Розвиток теорії призводить до розширення та удосконалення методів пізнання.

Метод, за визначенням академіка А.П. Закалюка виступає елементом теорії, результатом теоретичного обґрунтування способу пізнання, який звернутий до потреб дослідження, проте не є елементом останнього у прямому розумінні [68, с.98]. Пізнання інституту конфіскації визначає доктринальні засади та спосіб отримання наукових знань, проте не є безпосереднім інструментом цього процесу. Реалізація методу пізнання та його теоретичних положень відбувається через розроблення та застосування конкретних операційних інструментів, переважно методик, які входять у технологію дослідження, предметом якого виступає спеціальна конфіскація у системі заходів запобігання злочинності. Ці методики ґрунтуються на теоретичних положеннях, вимогах та критеріях методу. В окремих випадках, теоретична належність методу не враховується, його сутність і поняття змістовно і термінологічно трактуються занадто широко, охоплюючи технологію та техніку застосування методу, конкретні прийоми, засоби, що використовують під час збирання, обробки, аналізу дослідницької інформації.

Характеристику методів наукового пізнання інституту спеціальної конфіскації у даному підрозділі буде викладено виходячи з авторитетної позиції А.П. Закалюка. Учений виділяє чотири основні категорії методів наукового дослідження. Перша група включає методи, що напряду впливають із філософського діалектичного методу як загального пізнавального засобу. Друга група охоплює загальнонаукові методи, які застосовуються у будь-якій науці і є результатом розвитку теорії наукового пізнання. Третя група методів використовується однією наукою для дослідження об'єктів, що належать до

предмету інших наук, але є частково її об'єктом у певному контексті. Четверта група методів включає методи конкретної науки, які становлять результат і частину її власної теорії [68, с. 99].

Загальнонаукові методи, що використовуються при проведенні досліджень стали надбанням розвитку науки протягом всієї історії, перш за все наукової теорії та практики, тобто теоретичні та емпіричні. Теоретичні загальнонаукові методи є безпосереднім результатом розвитку теорії наукового пізнання та інших наукознавчих теорій, які містять, як відомо, систему основних ідей, закономірностей у певній галузі знань, наразі у сфері пізнання.

Застосування методу аналізу у дослідженні інституту спеціальної конфіскації може включати в себе докладне вивчення правових аспектів, процедурного порядку, історії розвитку, а також визначення основних цілей та результатів його застосування. Цей метод може допомогти розкрити сутність інституту, аналізувати його ефективність та виявляти можливі шляхи вдосконалення. У кримінології за методом аналізу відбувається значна частина пізнавальної діяльності. Використання методу аналізу в цьому контексті дозволяє провести ретельний розбір і роз'яснення складових елементів цього інституту. Це означає визначення ключових аспектів, розкриття зв'язків між ними та виявлення їхньої взаємодії.

Спеціальна конфіскація є одним із заходів боротьби з злочинністю, спрямованим на позбавлення злочинців вигід, віднесених до них майнових цінностей. Цей інструмент може мати різноманітні застосування і зазвичай використовується для досягнення кількох цілей: позбавлення злочинців доходів від злочинної діяльності, особливо транснаціонального характеру; позбавлення злочинців засобів для продовження злочинної діяльності в майбутньому; можливість компенсації для потерпілих; запобігання втраті або приховуванню майна; справедлива відповідальність і індивідуалізація покарання.

Метод аналізу дозволяє детально розібратися в складових елементах інституту спеціальної конфіскації, з'ясувати їх взаємозв'язки та визначити ефективність та можливі напрямки вдосконалення. Спеціальна конфіскація як

елемент заходів кримінально-правового характеру – є мультифункціональним заходом, що характеризується власною правовою природою (встановлює соціальну рівновагу у суспільстві; позбавляє правопорушника злочинного джерела доходів; формує у них соціально-корисну мотивацію, що досягається, крім усього іншого, за рахунок вирішення таких завдань, як задоволення суспільних інтересів, створення безпечних умов розвитку, перевиховання тощо), об'єктивується в реальній дійсності за допомогою мети і форм та відзначається специфікою об'єкта та суб'єктів впливу.

Туляков В. А. зазначає, що, «відхиляюча поведінка, стала нормою для значної частини населення світу, зростає кількість злих вчинків, перебуваючи у прямій залежності від стану аномії у суспільстві, нормосвідомості громадян. І вслід за цим ми накопичуємо досвід їх покарань» [218, с. 67].

Метод синтезу, протилежний аналізу, може допомогти розкрити питання спеціальної конфіскації шляхом об'єднання різних елементів та аспектів цього інституту в комплексну систему. Використання методу синтезу дозволяє об'єднати окремі складові частини інституту в єдину цілісну картину. При використанні методу синтезу в дослідженні спеціальної конфіскації можна об'єднати різноманітні аспекти, такі як правові аспекти, економічні виміри, соціальні наслідки та практичні аспекти застосування. Синтез дозволяє розглядати цей інститут як систему, а не окремі елементи. Наприклад, шляхом синтезу можна дослідити взаємозв'язок між законодавством щодо спеціальної конфіскації та його впливом на рівень злочинності чи на загальну ефективність правосуддя. Метод синтезу допоможе виявити не тільки окремі аспекти інституту, але і їх взаємозв'язок та вплив на систему в цілому.

Спеціальна конфіскація є одним із заходів боротьби із злочинністю, спрямованим на позбавлення злочинців вигід віднесених до них майнових цінностей. Цей інструмент може мати різноманітні застосування і зазвичай використовується для досягнення кількох цілей. Так метою спеціальної конфіскації як мультифункціонального заходу запобігання злочинності є:

- 1) Позбавлення злочинців доходів від злочинної діяльності, особливо транснаціонального характеру. Спеціальна конфіскація як захід безпеки дозволяє владі вилучати майно, яке було отримано злочинним шляхом або було використано для вчинення кримінальних правопорушень. Це може включати гроші, транспортні засоби, нерухомість та інше майно.
- 2) Позбавлення злочинців засобів для продовження та розвитку злочинної діяльності в майбутньому. Застосування спеціальної конфіскації виступає стримуючим та обмежувальним заходом, що блокує можливість використовувати певні ресурси чи майно для продовження злочинної діяльності. Це може включати заборону володіння транспортними засобами, які були використані для злочинів, вилучення майна чи грошей, або блокування банківських рахунків тощо.
- 3) Можливість запровадити компенсаційні заходи для потерпілих. Засоби, отримані в результаті конфіскації, можуть бути використані для компенсації потерпілим від кримінальних правопорушень. Це може включати виплати постраждалим або використання коштів на розвиток проектів для підтримки жертв злочинності.
- 4) Запобігання втраті або приховуванню майна. Часто спеціальна конфіскація використовується для того, щоб запобігти тому, щоб злочинці втратили або приховали своє майно, перш ніж воно може бути вилучено. Це дозволяє ефективніше відновлювати та використовувати майно для суспільних цілей.
- 5) Справедлива відповідальність і індивідуалізація покарання. Спеціальна конфіскація може служити як форма покарання та інший захід кримінально-правового характеру для злочинців, позбавляючи їх вигід, отриманих через злочинну діяльність, і створюючи позитивний превентивний ефект щодо потенційних правопорушників.

Застосування спеціальної конфіскації може бути ефективним інструментом у системі правосуддя для боротьби із злочинністю, але важливо забезпечити, щоб цей процес був правомірним і справедливим, з дотриманням прав і свобод громадян.

Таким чином метод синтезу в цьому контексті дозволяє розглядати мету конфіскації як комплексну систему, де різні аспекти взаємодіють та впливають на досягнення основної мети – покарання злочинців, позбавлення їх незаконно нажитих активів та запобігання подальшій злочинній діяльності.

Порівняння є одним із найпоширеніших загальнонаукових методів. Він заснований на тому безспірному положенні, що пізнання певного предмета — це визначення його ознак, властивостей, якостей, якими він відрізняється від інших предметів. Метод порівняння може бути застосований для порівняння спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання, двох важливих юридичних інститутів, щоб визначити їхні спільні риси та відмінності. Порівняльний аналіз спеціальної конфіскації та конфіскації дозволить краще розуміти їхню роль, призначення та ефективність у контексті боротьби зі злочинністю та відновлення правопорядку.

Характеризуючи співвідношення конфіскації майна зі спеціальною конфіскацією слід зазначити, що вони мають спільні та відмінні риси й особливості. Спільним для конфіскації майна та спеціальної конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування - примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала). Відмінність покарання майнового характеру від спеціальної конфіскації (за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами, тобто не є тотожними) як іншого заходу кримінально правового характеру полягає у наступному. Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає у визначеному законом обмеженні прав і свобод засудженого; покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч. 1,2 ст. 50 КК України). Перелік видів покарань, що можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, є вичерпний. Конфіскація майна є додатковим

видом покарання (с. 2 ст. 52 КК України). Зміст, частки, підстави застосування конфіскації закріплено у ст. 59 КК України. Об'єктом конфіскації є майно або частина майна (вказується у рішенні суду), що є власністю засудженого. Суб'єктом, щодо якого може бути застосована конфіскація є засуджена особа.

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, за які встановлено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; а також перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких може бути застосована спеціальна конфіскація (ч. 1 ст. 96⁻¹ КК України). До суб'єктів, щодо яких може бути застосована спеціальна конфіскація, на відміну від тих до кого застосовується покарання у вигляді конфіскації, окрім засудженої особи віднесено ще декілька категорій осіб (ч. 1 ст. 96⁻¹ КК України). Об'єкт спеціальної конфіскації також відрізняється від покарання у вигляді конфіскації, а саме це: гроші, цінності та інше майно, які одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є доходами від такого майна та ін. (ч. 1 ст. 96⁻² КК України).

Компаративістський аналіз дає можливість порівняти законодавство та практику застосування різних країн. Цей підхід полягає в порівнянні правових систем різних країн у контексті боротьби зі злочинністю шляхом застосування спеціальної конфіскації, що допомагає зрозуміти її ефективність можливості використання кращих практик зарубіжних країн.

У зарубіжній кримінально-правовій практиці (Великобританія, Данія, Латвія, Литва, Італія, Нідерланди, Франція, Швеція та ін.) нормативно закріплено, що призначити конфіскацію майна у кримінальних провадженнях можна лише за умови, коли доведено злочинне походження активів. Тобто такі активи були прямо чи опосередковано пов'язані із вчиненням злочину, і це підтверджено наданими слідством відповідними процесуальними доказами.

Водночас українська правова система декларує, що конфіскація майна (як виду покарання) може призначатись без доведення його злочинного походження, а майно, яке має злочинне, протиправне походження, підлягає спеціальній конфіскації – іншому заходу кримінально-правового характеру.

У всіх науках, зокрема в кримінології, широко використовується метод історизму, який має довгу історію відомого застосування. Стародавні мудреці вже вказували на важливість цього методу, стверджуючи, що для осмислення сучасного та нового потрібно базуватися на знаннях своїх попередників, аби здобути їхній досвід. Метод історизму у контексті вивчення певного предмета передбачає аналіз минулого наукового розуміння предмета спеціальної конфіскації, порівняння умов, форм застосування, особливостей доказування та реалізації з поточними концепціями, виявлення невирішених, недостатньо обґрунтованих або недосліджених питань, проблем (концептуальних проблем, які можуть перешкодити ефективному використанню інструментів повернення активів у кримінальному провадженні). На основі історичного аналізу формуються висловлення стосовно масштабів завдань, можливостей їхнього вирішення та ухвалення обґрунтованих рішень.

Звернення до історичного аналізу етапів становлення інституту спеціальної конфіскації як автономного інституту кримінального права і ефективного заходу запобігання злочинності. Це дозволяє визначити, що з часу запровадження інституту спеціальної конфіскації до КК України відбулися значні зміни та трансформації. Ці зміни не тільки торкнулися законодавчого визначення поняття «спеціальна конфіскація», але й розширили обсяг її застосування. Очевидно, що результат цього законодавчого процесу визнається позитивним кроком у розвитку кримінального законодавства. Вдосконалення законодавства, що регулює правові підстави та умови застосування спеціальної конфіскації, є відповіддю на зміцнення міжнародних зав'язків України, зокрема з країнами-членами ЄС. При цьому важливого значення у процесі міжнародної співпраці набуває формування нових підходів для ефективної конфіскації майна засуджених українців, які зберігають свої статки за кордоном. Ці зміни

також впливають з необхідності узгодження поглядів на сучасні виклики суспільного життя та виконання міжнародних домовленостей та договорів.

Статистичне спостереження запроваджене А. Кетле та іншими дослідниками XIX ст. стало підставою вивчення злочинності як кількісної сукупності злочинів та передбачення динамічних тенденцій цього соціального феномену. Використання статистичних методів у кримінологічному дослідженні інституту спеціальної конфіскації включає три етапи. Перший етап - статистичне спостереження, яке передбачає кількісну реєстрацію однорідних фактів (призначення спеціальної конфіскації за рішенням суду) об'єкта дослідження, що вимагає виявлення та підрахунок цих фактів. У дисертаційному дослідженні використано офіційну судову звітність, зокрема стосовно призначених покарань та інших заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які скоїли кримінальні правопорушення передбачені 354, 364, 364¹, 365², 368–369² КК України. Другий етап передбачає зведення, групування та систематичне узагальнення кількісних даних. На третьому етапі буде проводиться статистичний (кількісний) та змістовний (якісний) аналіз отриманих результатів.

Крім того статистичні дані становлять підґрунтя рекомендацій та пропозицій щодо ефективності застосування спеціальної конфіскації. Так, за інформацією Мін'юсту, протягом періоду незалежності України з 1991 року до жовтня 2023 року вітчизняні суди направили за кордон лише 19 запитів щодо виконання покарання у вигляді конфіскації майна. Із цієї кількості, 2 запити було виконано, 13 залишаються невиконаними, а 4 перебувають на розгляді [52, с. 3]. Порівнюючи ці дані з загальною статистикою рішень судів щодо конфіскації майна, за останні 5 років було винесено понад 6,5 тис. вироків, які передбачали конфіскацію майна [79; 80; 81; 82]. Проте лише 8 з них були направлені для виконання іноземними компетентними органами. Таким чином, всього 1 вирок із майже 1000 стосується майна, що перебуває за кордоном. При цьому, важливо враховувати, що не кожен засуджений володіє майном за кордоном. Наприклад, протягом 4 років практики ВАКС не було жодного

запиту про виконання вироку за кордоном, хоча НАБУ повідомляє про 1501 запитів на міжнародну правову допомогу, з яких 1033 виконано, частина яких стосувалася арешту майна [143]. З іншого боку, Національна поліція України повідомляє, що у 2020 році було накладено арешт на майно за кордоном на суму 757307 843 грн [52, с. 3]. За 2022 рік АРМА розшукала майно за кордоном на суму 145 млн. та 422 об'єкти нерухомості та 304 транспортні засоби [239]. Однак до цього майна ще не було застосовано арешт, і його конфіскація залишається невирішеною. Ці дані вказують на те, що майно за кордоном, яке фігурує у кримінальних провадженнях, присутнє, але процес його конфіскації поки що не розпочався.

Аксіологічний підхід спрямований на оцінку правового інституту спеціальної конфіскації з точки зору ціннісних принципів та моральних норм. Цей підхід дозволяє розглядати спеціальну конфіскацію як інструмент, спрямований на досягнення вищих цінностей, таких як справедливість, протидія злочинності та відновлення соціальної справедливості та рівноваги у суспільстві, а також задоволення потреб потерпілих осіб.

Праксеологічний підхід зосереджений на вивченні та оптимізації практичних аспектів застосування інституту спеціальної конфіскації в сфері встановлення правопорядку у державі, суспільстві. В рамках праксеологічного підходу визначаються конкретні методи, прийоми та стратегії використання спеціальної конфіскації з метою ефективного протистояння злочинності, а також забезпечення ефективності та справедливості процесу призначення спеціальної конфіскації з дотриманням принципу законності, доцільності, пропорційності. Так, праксеологічний підхід дає можливість виявити проблеми, які існують у сфері повернення активів, що становлять предмет незаконного збагачення, або є результатом злочинної діяльності корупційного, терористичного характеру, або діяльності транснаціональних організованих груп та інших небезпечних правопорушень. Умовно ці проблеми можна поділити на: нормативні та організаційні. До недоліків у нормативному регулюванні відносяться проблеми, пов'язані з застосуванням конфіскації

майна, процедурою направлення запитів щодо виконання цього виду покарання за кордоном та виконанням міжнародних договорів, участь у яких бере Україна, стосовно вироків. Організаційні проблеми включають питання інкримінування осіб за злочини, які не можуть ефективно переслідуватися за межами країни, процедуру притягнення до кримінальної відповідальності *in absentia* (відсутність обвинуваченого), недоліки у пошуку активів та недостатнє використання механізмів спільних слідчих груп, а також угод про повернення активів [52, с. 4].

Кожен з цих методів та підходів може бути корисним для реалізації мети і завдань дослідження інституту спеціальної конфіскації, та використовуватись окремо чи комбінаторно з метою отримання міждисциплінарного уявлення про цей інститут та особливості його правозастосування у різні часи та різних країнах.

1.3. Міжнародно-правове регулювання застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності

Міжнародно-правове регулювання відносини з конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності визначається системою міжнародних норм, угод, конвенцій, директив, резолюцій, рамкових рішень та інших документів, які стосуються питань боротьби з організованою злочинністю, незаконним наркообігом, торгівлею людьми, корупцією, легалізації доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму.

Це регулювання охоплює правила щодо взаємодії міжнародних структур, урядів та правоохоронних органів у сфері виявлення, конфіскації та повернення доходів, отриманих внаслідок злочинної діяльності. Також воно може містити механізми співробітництва, обміну інформацією та взаємодії у сфері притягнення до відповідальності осіб, що здійснюють протиправні дії.

Загалом, міжнародно-правове регулювання відносин у сфері реалізації конфіскації доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, встановлює міжнародні стандарти та процедури, спрямовані на забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю та легалізацією доходів від протиправних діянь.

Вивчення міжнародно-правових норм, спрямованих на регулювання відносин з примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних злочинним шляхом є актуальним, важливим та доцільним для України з кількох причин. По-перше, вивчення цього питання дозволяє краще розуміти міжнародні норми і стандарти, які регулюють боротьбу з організованою злочинністю, незаконним наркообігом, торгівлею людьми, тероризмом, корупцією, легалізації доходів від злочинної діяльності та іншими видами злочинної діяльності, що носить суспільно небезпечний характер для світової спільноти. Це сприяє удосконаленню законодавства та практики в цій сфері. По-друге, з погляду міжнародної співпраці, розуміння міжнародно-правового регулювання є ключовим для ефективної взаємодії з судовими та правоохоронними органами інших країн у питаннях конфіскації доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності. По-третє, вивчення основ міжнародно-правового регулювання сприяє підвищенню обізнаності правоохоронних органів, судової системи та громадськості з питань боротьби зі злочинністю та відмиванням коштів одержаних у результаті злочинної чи іншої протиправної діяльності.

Загалом, вивчення міжнародно-правового регулювання застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної діяльності, допомагає Україні удосконалювати свою законодавчу та правозастосовну базу, а також підвищувати ефективність боротьби зі злочинністю.

Питання міжнародно-правового регулювання застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення речей або предметів, грошей, цінностей або іншого майна, здобутих в результаті злочинної чи іншої

незаконної діяльності, є ключовим аспектом міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності. Це спрямовано на реалізацію принципу, що злочин не повинен бути вигідним, через що дуже важливою є координація відповідних заходів між різними державами. Так, у Повідомленні від Комісії до Європейського Парламенту та Ради - Доходи від організованої злочинності: забезпечення того, щоб «злочинність не окупувалась» (crime does not pay) наголошено, що першочергове значення має ефективність національних систем боротьби з відмиванням грошей та міжнародне співробітництво у цій сфері [251]. Загальною ідеєю принципу «crime does not pay» є те, що ризик виявлення та покарання за вчинення злочину перевищує користь, яку може отримати злочинець. Цей принцип є основною складовою в протидії злочинності та забезпеченні правопорядку. Ефективна система правосуддя, поліції та судових органів демонструє, що злочинні дії не приносять користі та мають серйозні наслідки для винних осіб. Таким чином, цей принцип вказує на прагнення світової спільноти розвинути міжнародну політику та законодавство, спрямовані на те, щоб ускладнити здійснення злочинів, підвищити рівень виявлення та покарання злочинців, та зменшити винагороду або вигоду, яку злочинець може отримати внаслідок своїх дій.

Правове регулювання передбачає забезпечення правової основи для ідентифікації, заморожування, конфіскації та повернення активів, що були отримані злочинним шляхом. Це зумовлює визнання та виконання судових рішень іноземних держав, співпрацю у кримінальних справах та обмін інформацією між правоохоронними органами різних країн.

Для ефективної роботи цього механізму необхідні чітко визначені міжнародні стандарти і договори, директиви та рамкові рішення, які б врегульовували взаємодію і полегшували процеси, пов'язані з міждержавною конфіскацією активів. Такі стандарти зазвичай закладені в міжнародних конвенціях та рекомендаціях міжнародних організацій, таких як Рада Європи, Організація об'єднаних націй, а також Фінансова ділова група по боротьбі з відмиванням грошей (Financial Action Task Force - FATF).

Україна, як учасник ключових міжнародних угод у сфері захисту прав людини, систематично звітує перед відповідальними органами щодо прогресу в імplementації зобов'язань, взятих на себе відповідно до конвенцій, декларацій, директив тощо. Висновки та рекомендації, сформульовані на підставі цих стандартів, підлягають аналізу національними органами для розробки стратегій їх практичного застосування. В контексті глобальної мобілізації ефективних засобів для протидії тероризму, організованої злочинності, торгівлі людьми і корупції, Україна приєдналася до міжнародної коаліції проти тероризму, транснаціональної злочинності та заявила про свою готовність до активної участі у спільних діях, особливо під егідою ООН.

У контексті нашого дослідження, характеризуючи міжнародно-правове регулювання питань конфіскації майна, здобутого в результаті злочинної чи іншої незаконної діяльності, необхідно визначити співвідношення кримінального законодавства і міжнародних угод України, які набули чинності після затвердження Верховною Радою і містять положення з кримінально-правовими нормами. Важливим є застереження М.П. Куцевича про те, що міжнародні угоди, які не пройшли процедуру ратифікації, незважаючи на їхню спрямованість на регулювання кримінально-правових відносин, не можуть розглядатися як діючі правові акти, еквівалентні національному законодавству [126, с. 145-154]. Підтвердженням цього є положення ст. 9 Конституції України, де зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [101] та ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з якою, якщо міжнародний договір вимагає внесення змін до чинного законодавства або прийняття нових законів для його виконання, то проекти відповідного законодавства розглядаються Верховною Радою одночасно з законопроектом про ратифікацію даної міжнародної угоди [184].

Можна зазначити, що Кримінальний кодекс України виступає головним кримінально-правовим актом, але не єдиною нормою у цій сфері (у контексті даного дослідження увагу буде приділено специфічному джерелу, -

міжнародному договору). Сучасні вітчизняні вчені: П.П. Андрушко, Н.Б. Галецька В.К. Грищук, М.М. Васюк, О.О. Дудоров, М.П. Куцевич, С.Я. Лихова, О. Романюк, Т.М Тертиченко, П.Л. Фріс та інші, висловлюють думку щодо множинності джерел кримінального права [2, с.225; 38, с. 20; 46, с.772 ; 61, с. 90; 64; 126, с. 147; 131, с. 95 ; 199, с. 40; 213, с. 187; 220, с. 84]. Таким чином, одним з основних джерел кримінального права є міжнародні договори, конвенції та декларації, які надають основу для утворення внутрішньо-державного законодавства. Враховуючи, що Україна зобов'язана виконувати положення міжнародних конвенцій, серед яких Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, Конвенція ООН проти корупції, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та інших, проаналізуємо більш детально міжнародні норми і засади.

Конституційний Суд України у Рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 зазначив, що у правовій державі, якою згідно зі статтею 1 Конституції України є Україна, протидія злочинності повинна здійснюватися виключно за допомогою законних засобів з постійним дотриманням прав та свобод людини, а також принципів верховенства права та верховенства Конституції України. Це також повністю застосовується до виконання Верховною Радою України її виключної законодавчої функції, у тому числі визначенням криміналізації чи декриміналізації діянь. У випадках, коли закон передбачає кримінальну відповідальність, вимога чіткості і однозначності закону має вирішальне значення при визначенні його відповідності правовим стандартам [197].

Одним з важливих чинників членства України у Раді Європи виступає інтеграція країни та національної правової бази у єдиний європейський правовий простір шляхом приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм. Основні напрями співробітництва України та РЄ, зокрема, забезпечення прав людини та соціальної єдності, реформування судової системи, боротьбу із корупцією покладено в основу Плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова»

[158]. У контексті цього директор Директорату з координації програм Ради Європи д-р Клаус Нойкірх наголосив, що у продовж наступних 4 років ми будемо продовжувати співпрацювати з українською владою, щоб відповідати її потребам та пріоритетам. Це включає роботу в напрямках конституційного правосуддя, протидії корупції та відмиванню грошей; розвитку незалежної, ефективної та надійної системи правосуддя; підтримки свободи слова та медіа, а також зміцнення захисту прав національних меншин [158].

Враховуючи потужну міжнародно-правову базу щодо застосування конфіскацій майна або іншого примусового безоплатного вилучення речей, доходів, одержаних унаслідок злочинної діяльності її можна класифікувати за декількома критеріями. *По-перше*, з точки зору об'єкта конфіскації, де об'єкт може включати майно, кошти, цінності, а також інші речі, які були отримані у результаті злочинної діяльності. Тут необхідно зауважити на наявності двох підходів до інституту спеціальної конфіскації: як до покарання, так і до заходу запобігання. *По-друге*, класифікація може ґрунтуватися на процедурних аспектах - як реалізація конфіскації забезпечується, які процедури і механізми використовуються для вилучення такого майна та речей. *По-третє*, можна класифікувати за критерієм, який ґрунтується на механізмах співпраці між державами у питаннях конфіскації, арешту та повернення майна, одержаного в результаті злочинної діяльності. Окремі аспекти, міжнародні конвенції та декларації можуть містити різноманітні положення та стандарти щодо конфіскації. Кримінологічний аналіз відповідних конвенцій дасть наукове підґрунтя для класифікації та визначення положень, які потребують імплементації до національного законодавства у сфері застосування інституту спеціальної конфіскації.

Враховуючи, що Україна є стороною низки міжнародних договорів, що регулюють відносини з конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності доцільно перейти до кримінологічного аналізу відповідних конвенцій. Кримінологічний аналіз норм у міжнародних документах буде

умовно класифіковано за трьома напрямками: вимоги до держави-учасниці, процедура конфіскації (механізми та правила) та міжнародне співробітництво у відповідній сфері. Це дозволяє зосередитися на ключових напрямках боротьби зі злочинністю шляхом застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності та забезпечити комплексний підхід до цієї проблеми, що є важливим для її успішного вирішення.

1.3.1. Кримінологічний аналіз вимог до держав-учасниць у формуванні національної політики застосування конфіскації у системі заходів запобігання злочинності

Вимоги до держави-учасниці. Виокремлення такого напрямку дослідження міжнародних норм обумовлено тим, що успішне запобігання і протидія злочинності вимагає ефективних та конкретних заходів на рівні кожної держави-учасниці. Вимоги до держав є базовими принципами, які повинні бути втілені у національне законодавство та практику кожної країни. Дотримання цих вимог гарантує створення ефективних правових, адміністративних та інших механізмів для протидії корупції в межах кожної держави. Це включає в себе розробку та впровадження стратегій, політик, законодавчих актів, контрольно-наглядових механізмів, створення відповідних органів та інших інструментів.

Кримінологічний аналіз першого напрямку у міжнародних нормах стосується вимог до держави-учасниці. Положення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року (далі - Конвенція ТОЗ) [94], ратифікованої із застереженнями і заявами Законом України від 4 лютого 2004 року [186], спрямовані на посилення міжнародної співпраці у боротьбі з транснаціональною злочинністю та забезпечення ефективного правового реагування на цю загрозу, а також, стосуються окремих питань конфіскації та вимог до держав при її застосуванні.

У Конвенції ТОЗ конкретизовано вимоги, які держави-учасниці повинні виконати у сфері законодавства щодо боротьби з транснаціональною

організованою злочинністю. Ці вимоги стосуються удосконалення кримінального законодавства, підвищення ефективності правоохоронних органів та співробітництва між державами. Тут необхідно звернути увагу на застереження, які представлені Україною при ратифікації. Так, кожна держава-учасниця розглядає можливість надання особі, яка активно співпрацює при розслідуванні або кримінальному переслідуванні злочину, імунітету від кримінального переслідування, відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства. Проте цей імунітет не поширюється на організаторів або керівників злочинних організацій, які підлягають кримінальній відповідальності згідно із законодавством України (ч. 2 ст. 255 КК України), незалежно від положень п. 3 ст. 26 Конвенції ТОЗ.

Характеризуючи та узагальнюючи вимоги до держави-учасниці, відповідно до Конвенції ООН щодо протидії корупції від 31 жовтня 2003 р. [92], яка була ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. [185] (далі - Конвенція ООН проти корупції) необхідно зазначити, що ефективна боротьба з корупцією передбачає не лише розроблення політики та заходів протидії корупції, а й вжиття конкретних заходів, включаючи конфіскацію майна, отриманого шляхом злочинних дій. При цьому, кожна держава-учасниця, відповідно до ст. ст. 5-7 Конвенції проти корупції, зобов'язана розробляти та здійснювати ефективну політику протидії корупції, що включає в себе заходи із запобігання корупції та усунення корупційних ризиків. Ця скоординована політика протидії корупції має відповідати принципам національної правової системи, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами і майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності. Превентивного значення набуває прагнення держав до застосовування, у рамках своїх інституціональних і правових систем, кодексів або стандартів поведінки для правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій. Ця політика може передбачати механізми виявлення, розслідування та покарання осіб, звинувачених у корупції, а також вжиття заходів для

конфіскації майна, іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої корупційної діяльності відповідними спеціалізованими органами. Втіленням у національну правову систему конвенційних положень є сформована антикорупційна політика України. Вона відображена у Законах України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», у Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки [182; 183; 3].

У ст. 36 Конвенції проти корупції наголошено на необхідності забезпечити створення чи діяльність органу або спеціалізованих осіб, відповідно до основних принципів національної правової системи, які функціонально та системно будуть здійснювати превентивну діяльність у сфері протидії корупції шляхом застосування відповідних заходів (управлінського, фінансового, кримінально-правового характеру). Цим органам або особам має бути гарантована необхідна самостійність для ефективного виконання обов'язків без будь-якого впливу. Функціональність такого органу має супроводжуватись відповідною кваліфікацією кадрів та достатнім ресурсним забезпеченням для виконання покладених на них завдань. Крім того, у Конвенції наголошено на створенні належних умов для співробітництва між правоохоронними органами, між національними слідчими органами й органами прокуратури та організаціями та установами приватного сектора, зокрема фінансовими установами, з питань вчинення корупційних кримінальних правопорушень (ст. 37-39 Конвенції).

На реалізацію відповідних конвенційних положень щодо створення спеціалізованих органів в Україні створено низку спеціалізованих органів. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) - це центральний орган виконавчої влади, який забезпечує державну політику у сфері запобігання та протидії корупції. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) - це відокремлена структура Офісу Генерального прокурора України, яка займається розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) - це орган

державного управління, який здійснює контроль за декларуванням доходів, майна, витрат і зобов'язань осіб, які займають ключові посади в державному секторі. Вищий антикорупційний суд - це судовий орган, створений з метою розгляду справ щодо корупційних кримінальних правопорушень та прийняття об'єктивних рішень щодо осіб, звинувачених у корупції. На необхідність створення спеціалізованих органів для протидії корупції, також наголошено у ст. 20 Конвенції щодо корупції за кримінальним правом від 27 січня 1999 року (ETS № 173), ратифікованої Законом України від 18 жовтня 2006 року [185].

Діяльність спеціалізованих антикорупційних органів в Україні направлена на реалізацію міжнародних стандартів у протидії корупції та сприяє зміцненню демократії, правової держави та економічного розвитку країни, а також покращення іміджу України на світовій арені.

Держава зобов'язана прийняти всі необхідні заходи для виконання вимог Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом від 8.11.1990 р. (ETS № 141) [98], ратифікованої із заявами і застереженнями Законом України від 17.12. 1997 р. [187] для забезпечення ефективної роботи інституту спеціальної конфіскації в рамках свого національного законодавства.

Згідно зі ст. 6 Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, кожна держава повинна приймати законодавчі та інші заходи, які забезпечують криміналізацію діянь за її національним законодавством. Ці діяння: а) пов'язані з перетворенням або передачею власності з метою приховування або маскуванню незаконного походження майна або з метою сприяння особам, причетним до злочинів, для ухилення від законних наслідків їхніх діянь; б) спрямовані на приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, з усвідомленням, що така власність є доходом від злочинної діяльності; в) пов'язані з набуттям, володінням або використанням майна з усвідомленням, що таке майно є доходом від злочинної діяльності; г) пов'язані з участю у вчиненні, або

співучасті у вчиненні злочинів, а також наданням допомоги, підбурюванням, сприянням або наданням порад щодо вчинення будь-яких злочинів, раніше визначених [98].

Державна політика у відповідності до Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом повинна визначати у національному законодавстві можливість застосування конфіскації до майна, одержаного злочинним шляхом або використаного для вчинення злочину, якщо таке майно було змінено, приховано або іншим чином замасковано його походження. Крім того, одним з напрямів на законодавчому рівні має бути закріплено відповідальність за участь, співучасть або змову у вчиненні злочину, а також за отримання, володіння або користування майном, при усвідомленні, що воно є доходом від злочинної діяльності.

Аналогічні положення щодо забезпечення на національному рівні застосування державою заходів з блокування, арешту й конфіскації закріплено ст. 5 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Це стосується наступних категорій майна, прибутку: а) конвертованого майна (майно, яке було створено або перетворено з доходів, одержаних злочинним шляхом); б) майна, отриманого з законних джерел (майно, яке було набуто законними засобами, але до якого було долучено доходи, одержані злочинним шляхом, проте не більше, ніж на суму, що відповідає оціночній вартості цих доходів); в) прибуток або інші вигоди (дохід або користь, які отримані від доходів, що були конвертовані або перетворені злочинним чином, або від майна, до якого були долучені такі доходи [97].

У Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року (CETS № 198) [97], ратифікованої із застереженнями Законом України від 17. 11.2010 р. [188], визначені міжнародні стандарти і процедури ефективної боротьби з тероризмом. Конвенція визначає обов'язки країн-учасниць у вживанні заходів щодо конфіскації, спрямованих на позбавлення

злочинців вигоди від злочинної діяльності. Це включає процедури виявлення, арешту та конфіскації майна, яке використовується для злочинів або одержане злочинним шляхом. Таким чином, конфіскація є важливим інструментом у системі запобігання злочинності, що сприяє позбавленню злочинців стимулів для злочинної діяльності і підтримує принципи правової держави.

Кожна країна вживає заходів, які можуть бути необхідні для того, щоб мати можливість конфісковувати знаряддя і засоби злочину, а також доходи або майно, вартість якого відповідає таким доходам, а також відмите майно. Крім того, у Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму окреслено коло злочинних діянь, за вчинення яких може бути встановлено у національному законодавстві обов'язкову конфіскацію. Це такі діяння як відмивання грошей, торгівля наркотиками, торгівля людьми та інші серйозні злочини [97]. У національному законодавстві про кримінальну відповідальність до категорії «серйозних злочинів» віднесено тяжкі та особливо тяжкі злочини, згідно класифікації ст. 12 КК України) [118]. У національному законодавстві виходячи з принципів правової системи, відповідно до ч. 3 ст. 4 Конвенції, необхідно закріпити норму щодо надання доказів походження підозрілих доходів або іншого майна, яке підлягає конфіскації.

Національна політика України у контексті запровадження міжнародних стандартів у застосуванні інституту конфіскації відображає нашу послідовність у створенні та підтримці спеціалізованих органів. Ці заходи спрямовані на успішну реалізацію положень конвенцій, зокрема у сфері боротьби з організованою злочинністю, відмиванням коштів, торгівлею людьми, тероризмом, корупцією та іншими тяжкими і особливо тяжкими злочинами. Шляхом зміцнення інституційної системи та впровадження комплексу превентивних, прелімінарних та кримінально-правових заходів Україна демонструє готовність до впровадження принципів та стандартів ЄС. Зусилля держави спрямовані на створення прозорих, недискримінаційних та ефективних

механізмів контролю, які допоможуть забезпечити високий рівень довіри як у наших громадян, так і серед наших партнерів у ЄС.

Значною мірою реалізації положень щодо конфіскації сприяє формування і створення державою належних умов діяльності спеціальних підрозділів фінансової розвідки, відповідно до ст. 12 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Більш детально зупинимось на характеристиці діяльності таких підрозділів в Україні та країнах Європи.

В Україні діє Держфінмоніторинг, який є органом виконання функцій підрозділу фінансової розвідки (ПФР, Financial Intelligence Unit, FIU), що є національним центром для отримання та аналізу: повідомлень про підозрілі операції, іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів; фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [74; 75; 76]. ПФР здійснює збір, аналіз та обмін інформацією про фінансові операції, які можуть бути пов'язані зі злочинною діяльністю. Він співпрацює з іншими національними та міжнародними органами з метою ефективного контролю за фінансовими потоками та запобігання використанню фінансових систем для злочинних цілей. ПФР відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки України та запобіганні використанню фінансових ресурсів для злочинної діяльності.

Підрозділи для збирання оперативної фінансової інформації ефективно діють у багатьох країнах, особливо тих, які активно беруть участь у міжнародному співробітництві з питань боротьби зі злочинністю, включаючи, корупцію, організовану злочинність, тероризм, торгівлю людьми, фінансові та інші злочини. Такі підрозділи є складовою частиною правоохоронних агентств, податкових служб, фінансових установ або інших відомств, державного та недержавного спрямування, що відповідають за контроль у фінансовому секторі. Наведемо декілька прикладів.

Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins (далі - TRACFIN) є незалежним французьким органом, який розслідує

відмивання коштів та фінансування тероризму (LCB-FT) [303]. TRACFIN виконує роль розвідувального підрозділу, спеціалізованого на розслідуванні та повідомленні про підозрілі фінансові транзакції у контексті французького законодавства, не застосовуючи самостійні санкції. Заснований у 1990 році після саміту G7 1987 року, у 2021 році TRACFIN переглянув свою структуру, виділивши п'ять ключових напрямів діяльності. Спеціальний підрозділ розкриває фінансові махінації та шахрайства, виявляючи його вплив на економічну безпеку та національні інтереси Франції [284]. TRACFIN виконує завдання згідно з Валютно-фінансовим кодексом Франції (Глава I Розділу VI Книги V), зокрема, отримує та обробляє декларації, здійснює збір, обробку, поширення інформації про правопорушення, здійснює керівництво та координацію розслідувань злочинів на національному та міжнародному рівнях, бере участь у вивченні заходів запобігання таємним фінансовим операціям та іншій підозрілій діяльності. Також веде пошук, збір, використання та передачу інформації згідно з ст. L. 811-2 Кодексу внутрішньої безпеки [249].

В Італії існують підрозділи для збирання оперативної фінансової інформації. Центральна служба розслідування організованої злочинності Фінансової гвардії (SCICO). Вона має широкі повноваження щодо виявлення, розслідування та припинення фінансових злочинів і корупції, які становлять серйозну загрозу для національної безпеки та економічної стабільності Італії. Один з найвідоміших таких підрозділів - це Управління фінансового розслідування (*Servizio per il contrasto alla criminalità economica e finanziaria*), яке входить до складу Національної фінансової поліції (*Guardia di Finanza*). Вони займаються збором і аналізом фінансової інформації для боротьби з економічною злочинністю, включаючи відмивання грошей, фінансування тероризму та інші фінансові злочини [254]. Діяльність SCICO охоплює широкий спектр завдань: розслідування фінансових злочинів, таких як відмивання грошей, корупція, шахрайство, ухилення від сплати податків та інші види економічної злочинності; проведення спеціальних операцій та рейдів з метою припинення фінансової діяльності злочинних угруповань та

конфіскації незаконно отриманих доходів; активна співпраця з іншими правоохоронними агентствами в Італії та за її межами для обміну інформацією та спільного проведення операцій з боротьби з організованою злочинністю; захист фінансових інтересів держави в сфері фінансів, забезпечуючи законність та порядок у фінансовій системі країни та захищаючи її від злочинної діяльності.

UK Financial Intelligence Unit. National Crime Agency (далі - UKFIU) - підрозділ фінансової розвідки Великої Британії, який відповідає за отримання, аналіз та розповсюдження розвідувальної інформації, наданої в рамках режиму повідомлень про підозрілу діяльність (SAR). Ця інформація обмінюється з правоохоронними органами всередині країни та на міжнародному рівні. UKFIU відіграє ключову роль у попередженні фінансової злочинності та фінансування тероризму, що становить загрозу національній безпеці. Повідомлення про підозрілу діяльність є важливим джерелом інформації для правоохоронних органів, що допомагає у виявленні злочинних діянь, таких як шахрайство, торгівля людьми, фінансові махінації та інші. Також SAR відіграють важливу роль і допомогли у виявленні жертв шахрайства, сексуальних злочинців, підозрюваних у вбивстві, зниклих безвісти осіб, торговців людьми, осіб, які ухиляються від правосуддя та фінансування тероризму [306].

Багато інших країн також мають аналогічні органи, які займаються збором та аналізом фінансової інформації з метою реалізації заходів безпеки, превенції чи покарання пов'язаних із конфіскацією або іншим примусовим безоплатним вилученням доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, що виступає фундаментальною складовою у системі заходів боротьби зі злочинністю. У Німеччині - Загальний розвідувальний офіс (Bundesnachrichtendienst, BND) та Федеральне кримінальне відомство (Bundeskriminalamt, BKA) - дві з численних агентств, які займаються розвідуванням і боротьбою зі злочинністю, включаючи корупцію, організовану злочинність, тероризм та інші фінансові злочини; Економічний департамент поліції (Poliisin talousrikosyksikkö) - відділ поліції Фінляндії, який займається

розслідуванням економічних злочинів, включаючи фінансові. Економічний та кримінальний відділ поліції Норвегії - спеціальний відділ, який відповідає за боротьбу з економічною злочинністю у Норвегії; у Польщі - Польська служба розвідки фінансів (Polish Financial Intelligence Unit). У США – це Фінансова злочинна мережа (FinCEN); у Швейцарії – Міжнародний відділ Федеральної поліції Швейцарії (Fedpol) та Федеральний офіс поліції (FOR) виконують функції фінансової розвідки; у Японії - Національний центр розвідки фінансових операцій (NCFTA).

Таким чином, всі ці спеціалізовані органи приймають участь у міжнародному співробітництві спрямованому на застосуванні конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності. Переважно, це стосується збирання інформації про такі доходи та майно, їх аналіз, розслідування злочинів, пов'язаних із ними, та сприяння конфіскації майна, отриманого незаконним шляхом.

У контексті проведеного контент-аналізу діяльності спеціальних підрозділів у європейських країнах доцільно в Україні для реалізації спеціальної конфіскації як ефективного інструменту запобігання злочинності, зосередити увагу на таких напрямках:

- Створення спеціалізованого органу або підрозділу. Враховуючи інституціональну побудову органів влади та місцевого самоврядування, в Україні доцільно розглянути можливість створення незалежного органу або підрозділу, аналогічного TRACFIN, UKFIU, який буде відповідальний за збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації для боротьби з організованою злочинністю, корупцією, легалізацією доходів від злочинної діяльності, фінансуванням тероризму та іншими видами злочинної діяльності, які мають надприбутки та становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни.

- Законодавчі зміни. Необхідно удосконалити законодавство щодо конфіскації майна, отриманого злочинним шляхом, та створити механізми для ефективного використання цього інструменту у боротьбі зі злочинністю.

- Співпраця і координація з різними підрозділами та відомствами. Важливо забезпечити ефективну співпрацю з правоохоронними органами, податковими службами, фінансовими установами та іншими відповідними установами для обміну інформацією та координації дій.

- Освіта та навчання. Проведення навчальних програм для працівників правоохоронних органів та фахівців із фінансової галузі з метою навчання методам виявлення ознак підозрілих фінансових операцій, створення фейкових рахунків і банків; фінансової злочинності.

- Міжнародна співпраця. Забезпечення ефективної співпраці з міжнародними партнерами для обміну інформацією та спільних дій у боротьбі зі злочинністю, оскільки багато злочинних схем, особливо транснаціонального, терористичного та корупційного спрямування, мають міжнародний характер.

- Визначення пріоритетних сфер. Важливо зосередити увагу на боротьбі з економічною та фінансовою злочинністю, а також шахрайством у сфері державних фінансів, які є основними джерелами фінансування для багатьох злочинних груп.

Сьогодні в Україні діяльність Агентства з питань управління майном (АРМА), а також підрозділу фінансової розвідки (ПФР) можуть бути спрямовані на реалізацію вищевказаних напрямів у боротьбі зі злочинністю. Однак, важливо розглянути доцільність створення окремого спеціалізованого підрозділу для збирання оперативної фінансової інформації, оскільки це може сприяти більш ефективному виявленню, розслідуванню та боротьбі з організованою злочинністю, незаконним наркообігом, торгівлею людьми, корупцією, легалізації доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму. Створення такого підрозділу можна обґрунтувати високим рівнем корупції та фінансової злочинності в Україні, а також потребою в посиленні

координації між правоохоронними органами та іншими органами і установами, що здійснюють превентивну діяльність.

Вказаний спеціалізований орган може бути створений як відповідний підрозділ прокуратури, який буде здійснювати збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації та координацію між відповідними правоохоронними органами з метою ефективної боротьби зі злочинністю шляхом застосування спеціальної конфіскації. Цей підрозділ має бути розвідувально - аналітичного спрямування. Його діяльність може ґрунтуватись на укладанні меморандумів (за прикладом Італії, спільної діяльності місцевої прокуратури, фінансової поліцією Etna та SCICO) із відповідними правоохоронними органами для проведення спільних дій, спрямованих на боротьбу, з економічно-фінансової точки зору, з усіма формами злочинності, у тому числі організованої. Інтеграція такого підрозділу в прокуратуру може стати ефективним інструментом для протидії злочинності та підвищення безпеки в Україні. Адже саме доходи, одержані унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності живлять організовану злочинність, незаконний наркообіг, торгівлю людьми, корупцію, легалізацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму.

Таким чином, національна стратегія передбачає активне впровадження стандартів та норм міжнародного права, що забезпечує створення ефективних механізмів контролю та координації у діяльності спеціалізованих органів спрямованих на реалізацію різних напрямів запобігання і протидії злочинності. Це дозволяє підтверджувати нашу відданість цілям європейської інтеграції та підвищенню стандартів правової держави.

1.3.2. Кримінологічний аналіз процедурних питань застосування конфіскації у системі заходів запобігання злочинності

Процедури конфіскації. Виділення цього напрямку обумовлено тим, що конфіскація майна, одержаного унаслідок злочинної або іншої протиправної

діяльності, є одним із найефективніших інструментів у боротьби зі злочинністю. Ефективні процедури, що характеризують механізми, правила, умови конфіскації дозволяють не лише позбутися злочинних вигід, але й відшкодувати збитки, завдані суспільству, відновити справедливість і рівновагу у суспільстві. Дослідження цього аспекту дозволяє виявити недоліки та прогалини в законодавстві та практиці щодо конфіскації майна та запропонувати шляхи їх вдосконалення.

Кримінологічний аналіз другого напрямку у міжнародних нормах стосується процедурних питань (механізмів, правил, особливостей застосування конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності). Процедури конфіскації, відповідно до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, стосуються визначення механізмів і правил для конфіскації майна, яке було отримано у результаті протиправних дій, пов'язаних з участю у транснаціональній організованій злочинності. Механізм ефективного виявлення та конфіскації доходів від злочину та відповідного майна спрямований на боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю. Також, він включає процедури вилучення та повернення такого майна до країни походження такого майна. У Конвенції здійснено акцент на правилах і заходах, що мають бути вжиті державами-учасницями для забезпечення можливості конфіскації доходів від злочинів або майна, що використовувалося або призначалося для вчинення злочинів (ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності). Ці правила і заходи включають наступне:

- держави-учасниці мають вживати необхідні заходи для забезпечення можливості конфіскації доходів від злочину та відповідного майна, що використовувалось у злочині (конфіскація доходів і майна);
- заходи повинні бути вжиті для виявлення, відстеження, арешту чи конфіскації майна з метою подальшої конфіскації (виявлення та відстеження майна);

- якщо доходи від злочину були перетворені в інше майно, або залучені до придбаного майна з законних джерел, заходи повинні бути вжиті стосовно цього майна (застосування заходів до перетвореного майна);
- до прибутку чи інших вигід, одержаних через доходи від злочинів, також застосовуються відповідні заходи, нарівні з оригінальними доходами (додаткові заходи до доходів від злочинів);
- держави можуть вимагати від особи, яка вчинила злочин, довести законне походження доходів від злочину або майна, яке підлягає конфіскації (підтвердження законного походження);
- для встановлення банківської, фінансової таємниці або комерційних документів, кожна держава-учасниця уповноважує свої суди або інші компетентні органи видавати постанови про представлення або арешт (повноваження судів і компетентних органів).

Положення п. 7 ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності щодо необхідності доведення законності походження майна, яке підлягає конфіскації, не відповідає вимозі юридичної визначеності як складовій конституційного принципу верховенства права та презумпції невинуватості. Український правовий порядок ґрунтується на принципах, які гарантують, що жодна людина не може бути примушена робити дії, які не передбачені законом. Судові та правоохоронні органи зобов'язані діяти в межах закону та повноважень, визначених Конституцією та законами України. Важливим принципом, який захищає права підозрюваних та обвинувачених в кримінальних справах, є презумпція невинуватості - вважається, що людина є невинною, доки не буде доведено її вину у суді за обвинувальним вироком. Відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом» [123]. Крім того, у ситуаціях, коли законність походження активів не є підтвердженою відповідними доказами, потрібно встановити, хто має довести їхню легальність та невинуватість у скоєнні

злочину, зокрема в разі значних активів, які були набуті особами, уповноваженими на виконання функцій органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Характеризуючи процедурні складові реалізації конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної діяльності варто зупинитись на положеннях викладених у ст. 31, ст. 34, ст. 35, ст. 37 Конвенції проти корупції щодо механізму і правил застосування конфіскацій, відновлюючих процедур та компенсації потерпілим особам (юридичним та фізичним) [97]. А також на ст. 19 Конвенції щодо корупції за кримінальним правом, де передбачено важливість приймати необхідні законодавчі та інші заходи для забезпечення можливості конфіскації або іншого вилучення майна, яке використовується для вчинення кримінальних злочинів, а також доходів, отриманих від таких злочинів, що передбачені цією Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає цим доходам [92].

Держави-учасниці повинні регулярно оцінювати правові інструменти щодо конфіскації майна, набутого через корупційні дії, та вдосконалювати їх, зокрема, шляхом покращення процедур конфіскації та розробки ефективних механізмів вилучення та управління конфіскованим майном. Особливу увагу слід звернути на заохочувальні заходи. Згідно з Конвенцією проти корупції, співробітництво між державами-учасницями має сприяти розслідуванню та поверненню доходів, одержаних незаконно (ст. 37, 52). Такі дії можуть включати встановлення ефективних систем для розкриття фінансової інформації, санкції за створення «банків-фантомів» та обмін інформацією між компетентними органами для захисту прав та повернення доходів, здобутих злочинним шляхом.

До ефективних процедурних форм реалізації конфіскації доходів отриманих від злочинної чи іншої протиправної діяльності належать заходи щодо негайного повернення майна, відповідно до ст. 53 Конвенції проти корупції. Так, заходи щодо негайного повернення майна, які мають бути відображені у національному законодавстві стосуються наступного:

- надання можливості іншій державі-учасниці вносити до своїх судів цивільні позови для встановлення правової підстави або права власності на майно, що було придбане в результаті вчинення корупційного злочину;

- надання можливості національним судам засуджувати осіб, які вчинили корупційні злочини до виплати компенсації або відшкодування збитків іншій державі-учасниці, що зазнала шкоди в результаті таких злочинів;

- забезпечення можливості національним судам або компетентним органам визнавати вимоги іншої держави-учасниці як законного власника майна, що було придбане в результаті вчинення будь-якого корупційного злочину [92].

Слід зазначити, що ефективністю превентивної діяльності у сфері боротьби з корупцією виступає не тільки вилучення доходів, майна, здобутих злочинним шляхом, а і здійснення відновлюючих, припиняючих та компенсаторних процедур. Це може стосуватись прав третіх осіб, які були добросовісно набуті. Тому, держава-учасниця вживає заходів, відповідно до основних принципів національного права, щоб врегулювати наслідки корупційних дій. У цьому контексті держави можуть розглядати корупцію як фактор, що має значення в провадженні про анулювання або розірвання контрактів, відкликання концесій або інших аналогічних інструментів, або вжиття заходів для відновлення справедливості у правовідносинах (ст. 34 Конвенції проти корупції). А також це може стосуватись прав потерпілих від корупційних правопорушень. Держава повинна вжити необхідні заходи, відповідно до принципів національного права, для того, щоб забезпечити можливість юридичним або фізичним особам, які постраждали внаслідок корупційних дій, порушувати провадження проти осіб, відповідальних за цю шкоду, з метою отримання відповідної компенсації (ст. 35 Конвенції проти корупції). Компенсаторні заходи також були закріплені у ст. 3 Компенсація за заподіяну шкоду Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року, ратифікованою Законом України від 16 березня 2005 року [228] Ця процедура спрямована на відновлення рівноваги та справедливості у суспільстві.

Конфіскаційні заходи відповідно до ст. 2 Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом спрямовані на позбавлення осіб від доходів або майна, які були одержані злочинним шляхом або використовувалися для вчинення злочинів. Метою є відновлення правосуддя, позбавлення злочинників незаконно нажитого майна та запобігання подальшій злочинності шляхом позбавлення їх засобів для злочинної діяльності. Крім того, ці заходи можуть слугувати джерелом фінансування для боротьби зі злочинністю та підтримки жертв злочинів [98]. При цьому, кожна Сторона забезпечує можливість конфіскації засобів, доходів або майна, вартість яких відповідає таким доходам, шляхом прийняття відповідних законодавчих та інших заходів. Під час підписання, здачі на зберігання ратифікаційного документу, затвердження чи приєднання кожна Сторона може подати заяву через Генерального секретаря Ради Європи про обмеження застосування п. 1 ст. 2 Конвенції щодо вжиття заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення її спроможності конфісковувати засоби і доходи або власність, вартість якої відповідає таким доходам, тільки до злочинів або категорій злочинів, зазначених у такій заяві.

Ефективність процедурних форм реалізації конфіскації доходів отриманих від злочинної чи іншої протиправної діяльності залежить від зобов'язання та здійснення прелімінарних заходів закріплених у ст. 11, 12 Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 року). Це заходи, які приймаються перед проведенням основного розслідування або судового процесу з метою забезпечення ефективного застосування конфіскаційних заходів (арешт або заморожування майна, що підлягає конфіскації; отримання інформації та доказів для підтримки запиту про конфіскацію майна; проведення фінансових розслідувань для виявлення та відстеження майна, що підлягає конфіскації; належне зберігання та управління майном під час розгляду справи про конфіскацію; забезпечення збереження цілісності майна протягом всього процесу конфіскації). Ці заходи спрямовані на запобігання ухиленню від

конфіскації майна, забезпечення його доступності та збереження вартості до моменту вирішення справи щодо конфіскації [98].

До прелімінарних заходів, які запроваджено в Україні можна віднести ст. 167 Підстави тимчасового вилучення майна КПК України. Норма передбачає, що тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом [123]. Положення ст. 170 Накладення арешту на майно КПК України, також виступає прелімінарним заходом, який застосовується з метою: збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Арешт майна - це тимчасове обмеження права на розпорядження, відчуження та користування майном особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення або чиє майно може бути використане як доказ у справі. Ця процедура може застосовуватись до підозрюваних, обвинувачених або третіх осіб у забезпеченні цивільного позову або стягненні незаконно нажитих коштів. Головна мета арешту майна - запобігти його приховуванню, пошкодженню, знищенню або відчуженню. Для цього слідчий або прокурор повинні вжити заходів для виявлення та розшуку майна, що може включати отримання необхідної інформації від Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, а також від інших державних органів, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб [123].

Прелімінарні заходи, закріплені у вище проаналізованих нормах КПК України виступають кроком до реалізації положень Звіту про виконання рекомендацій, що був схвалений 11-13 травня 2009 року на 42-му пленарному

засіданні GRECO, у Додатковому звіті про виконання [78]. GRECO закликала органи державної влади України вжити рішучих заходів для повного виконання наданих рекомендацій, зокрема щодо ухвалення нових правил конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом. Зокрема з метою застосування цих заходів до непрямих доходів та доходів третіх осіб відповідно до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Також рекомендується прийняття нормативно-правових актів про управління вилученим майном для забезпечення ефективного збереження його вартості.

Директива Європейського Парламенту та Ради від 03 квітня 2014 року № 2014/42 / ЄС «Про заморожування і конфіскації засобів вчинення злочинів і доходів, одержаних злочинним шляхом в Європейському Союзі» (далі – Директива 2014/42) [57] є ключовим інструментом Європейського Союзу у боротьбі з організованою злочинністю та використанням доходів, одержаних злочинним шляхом. Основна мета цієї Директиви полягає у заморожуванні та конфіскації активів, які були незаконно отримані або одержані у результаті злочинної чи іншої протиправної діяльності, а також у застосуванні спеціальної конфіскації як превентивного заходу.

Директива встановлює ключові аспекти конфіскації майна, включаючи необхідність прийняття заходів для конфіскації засобів та доходів, одержаних злочинним шляхом, можливість заморожування активів для подальшої конфіскації, а також визначення спеціальної конфіскації. Директива сприяє використанню конфіскації як превентивного заходу, що сприяє попередженню злочинності та відібранню майна, яке може бути використане для злочинів у майбутньому. Також вона закликає держави-члени розглянути можливість використання конфіскованої власності на користь суспільства або для соціальних цілей, зокрема, в проектах, спрямованих на зміцнення правопорядку та запобігання злочинності. Директива встановлює механізми та процедури для конфіскації майна, включаючи розподіл на конфіскацію, розширену конфіскацію та конфіскацію у третіх осіб. Вона зобов'язує держави-члени вживати заходів для запобігання кримінальному або незаконному

використанню конфіскованого майна. Ці норми створюють ефективний фреймворк для боротьби з організованою злочинністю та забезпечують необхідні інструменти для впровадження конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом.

Необхідно звернути увагу, що у межах застосування розширеної конфіскації застосовано категорію «кримінальний злочин». Під яким розуміється наступне:

- активна та пасивна корупція у приватному секторі відповідно до статті 2 Рамкового рішення 2003/568/ЮВС, а також корупція за участі посадових осіб установ Союзу або держав-членів відповідно до статей 2 і 3 Конвенції про боротьбу з корупцією, яка стосується посадових осіб [193].

- злочини, пов'язані з участю у злочинній організації згідно зі статтею 2 Рамкового рішення 2008/841/ЮВС, особливо у випадках, коли злочин призвів до одержання економічної вигоди [194].

- спонукання або залучення дитини до участі в порнографічних виставах або отримання прибутку від такого або використання дитини для таких цілей іншим способом, якщо дитина досягла віку сексуальної згоди; поширення, розповсюдження або передавання дитячої порнографії; пропонування, постачання або надання доступу до дитячої порнографії, виготовлення дитячої порнографії відповідно (Директива 2011/93/ЄС) [55];

- незаконне втручання в системи або незаконне втручання в дані, коли значна кількість інформаційних систем зазнали впливу в результаті використання обладнання, створеного або адаптованого, в першу чергу, для такої цілі; умисне виготовлення, продаж, придбання для використання, імпорт, розповсюдження або надання доступу до інструментів, що використовуються для вчинення злочинів, принаймні в тих випадках, які не є незначними (Директива 2013/40/ЄС) [56].

Таким чином, конфіскація може бути направлена на розвиток програм та ініціатив у сфері правозастосування, а також на зміцнення системи превентивних заходів протидії злочинності. Це дозволяє ефективніше боротися

з різними видами злочинності та покращує безпеку суспільства. Отже конфіскація виступає не лише покаранням злочинців, а й створює стимули для запобігання злочинності та покращенню безпеки в Європейському Союзі.

1.3.3. Кримінологічний аналіз ролі міжнародного співробітництва при застосуванні конфіскації у системі заходів запобігання злочинності

Міжнародне співробітництво. Цей напрямок обумовлено тим, що злочинні схеми та протиправна діяльність часто перетинають національні кордони, тому для ефективної боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, легалізацією злочинних доходів, корупцією та іншими небезпечними проявами злочинної діяльності, необхідне ефективне багатостороннє міжнародне співробітництво. Дослідження міжнародного співробітництва дозволяє виявити можливості та механізми міжнародного обміну інформацією, екстрадиції, розшуку та арешту активів, взаємної правової допомоги та взаємного визнання рішень про конфіскацію майна. Міжнародне співробітництво при застосуванні конфіскації охоплює різні напрями, форми та види співпраці між державами.

Загальні принципи міжнародної співпраці у контексті конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності як ефективного інституту у системі заходів запобігання злочинності полягають у спільному діалозі та взаємній підтримці між країнами для ефективного виявлення, затримання та конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом. Ці принципи включають обмін інформацією, взаємну допомогу в розслідуваннях, навчання та обмін кращими практиками. Головною метою є створення спільних механізмів для ефективного протистояння транснаціональній злочинності, в тому числі через конфіскацію майна та припинення фінансування злочинних угруповань.

Кримінологічний аналіз третього напрямку у міжнародних нормах стосуються ролі міжнародного співробітництва при застосуванні конфіскації

або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності у системі заходів запобігання злочинності. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності визначає важливість міжнародної співпраці у сфері конфіскації та боротьби з транснаціональною злочинністю. Вона представляє інструменти для обміну інформацією, правовою допомогою та спільними розслідуваннями. У контексті міжнародного співробітництва відповідно до ст. 13 Конвенції ТОЗ з метою конфіскації, держави-учасниці можуть запитувати конфіскацію доходів від злочинів або майна, що перебуває на їх території, у максимально можливому обсязі в рамках їх внутрішнього законодавства. Це може включати рішення про конфіскацію, яке вноситься або запитуючою державою-учасницею, або виконане в іншій державі-учасниці на основі запиту. Після отримання прохання, запитувана держава вживає заходів для виявлення та конфіскації доходів від злочинів або майна, зокрема за підтримки запитуючої держави. Документація щодо майна, яке підлягає конфіскації, та заява, обґрунтована фактами, які можливо використати для винесення постанови відповідно до внутрішніх законів запитуваної держави. В проханнях можуть також бути вказані: опис майна, що підлягає конфіскації; рішення запитуючої держави про конфіскацію; заява з обґрунтуванням та інформацією щодо необхідних заходів для виконання постанови.

Міжнародне співробітництво, відповідно до Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму максимально широко використовують співпрацю для розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних з конфіскацією майна та доходів. Кожна Сторона приймає необхідні законодавчі та інші заходи, що забезпечують її здатність відповідати проханням щодо: а) конфіскації конкретних предметів власності, що представляють собою доходи або засоби, а також конфіскації доходів у формі вимоги сплати грошової суми, еквівалентної вартості доходів; б) надання

допомоги у проведенні слідства та превентивних заходів для застосування будь-якої форми конфіскації, зазначеної вище [98].

Кожна Сторона вживає законодавчих та інших заходів, щоб забезпечити свою здатність виконувати запити про конфіскацію майнових об'єктів, доходів і засобів, а також надає допомогу в проведенні розслідування і застосуванні запобіжних заходів для здійснення конфіскації, а також виявлення, блокування або арешт доходів, засобів і знарядь з таким самим пріоритетом, що й запити, що обробляються в межах внутрішньодержавного розслідування.

У Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму також виокремлено розділ 4 Конфіскація (ст. 23 Зобов'язання здійснювати конфіскацію, ст. 24 Здійснення конфіскації, ст. 25 Конфісковане майно, ст. 26 Право виконання і максимальний розмір конфіскації). Процедури отримання та виконання рішень щодо конфіскації, як передбачено ст. 23 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, регулюються національним законодавством країни, що робить запит. Запитувана сторона повинна враховувати висновки, зазначені в обвинувальному вирoku або судовому рішенні запитуючої сторони. Під час підписання або передачі своїх ратифікаційних документів країна або Європейське Співтовариство можуть заявити, що пункт 2 ст. 23 Конвенції застосовується лише за умови дотримання конституційних принципів та основних засад правових систем запитуючої сторони. У разі, коли конфіскація передбачає сплату грошової суми, компетентний орган запитуваної сторони переводить цю суму у валюту запитуючої сторони за обмінним курсом на момент ухвалення рішення про конфіскацію [97].

Характеристика міжнародного співробітництва у питаннях конфіскації, відповідно до Конвенції проти корупції, стосується: механізму вилучення майна шляхом міжнародного співробітництва; міжнародного співробітництва з метою конфіскації; спеціального співробітництва щодо конфіскації;

співробітництва щодо розпорядження конфіскованим майном; співробітництва для збирання оперативної фінансової інформації щодо конфіскації.

Механізм вилучення майна шляхом міжнародного співробітництва у питаннях конфіскації, відповідно до ст. 54 Конвенції проти корупції, полягає у процесі взаємодії між державами-учасницями для виконання взаємних зобов'язань щодо конфіскації майна, яке було отримано шляхом корупційних діянь. Так, кожна Держава-учасниця зобов'язана надавати взаємну правову допомогу у справах конфіскації майна, яке було придбано або використано під час вчинення злочинів, визначених у Конвенції проти корупції. Правова допомога включає: а) прийняття заходів, щоб забезпечити виконання рішень про конфіскацію, винесених судами іншої Держави-учасниці; б) можливість виносити рішення про конфіскацію майна іноземного походження за злочини, які підпадають під юрисдикцію даної Держави-учасниці, а також застосовувати інші процедури, дозволені її внутрішнім законодавством; в) розгляд можливості конфіскації майна без винесення вироку у кримінальному провадженні, якщо злочинець не може бути підданий переслідуванню. Крім того, кожна Держава-учасниця повинна надавати взаємну правову допомогу на запит, включаючи можливість заморожування або арешту майна, а також зберігання майна з метою конфіскації.

Міжнародне співробітництво у сфері конфіскації грає важливу роль у протидії корупції та організованій злочинності, сприяючи ефективному стеженню за незаконним збагаченням осіб та конфіскації майна, що було отримано злочинним чи іншим незаконним шляхом. Воно передбачає обмін інформацією, взаємні запити, вжиття заходів для конфіскації та передачу документів та довідок між державами-учасницями.

Спеціальне співробітництво дозволяє передавати інформацію про доходи від злочинів без попереднього запиту, якщо це може допомогти в проведенні розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду. Держави-учасниці вживають заходів згідно з положеннями Конвенції проти корупції та свого національного законодавства для повернення конфіскованого майна на

прохання іншої держави-учасниці, забезпечуючи при цьому права третіх осіб. Співробітництво для збирання оперативної фінансової інформації спрямоване на запобігання та протидію переказу доходів, отриманих злочинним чи іншим незаконним шляхом. Держави розглядають можливість створення підрозділів для збирання такої інформації, що сприятиме ефективному вилученню (конфіскації) незаконно отриманих доходів.

Таким чином, міжнародні зобов'язання, взяті на себе Україною, покликані забезпечити ефективність боротьби зі злочинністю через забезпечення можливості вилучення доходів, які стали наслідком злочинних або протиправних дій, і сприяють формуванню спільних стандартів та практик у цій сфері. Роль міжнародного співробітництва полягає в обміні інформацією, досвідом та найкращими практиками між країнами для ефективної реалізації конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, отриманих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, є ключовим елементом системи запобігання злочинності.

Міжнародне співробітництво сприяє створенню єдиної стратегії та підходів до конфіскації доходів, що є результатом злочинної діяльності, і сприяє уніфікації правових норм та процедур. Це дозволяє країнам з різними правовими системами ефективніше боротися з організованою злочинністю, торгівлею людьми, легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, корупцією та іншими видами злочинної діяльності, оскільки злочинні мережі часто мають транскордонний характер. Крім того, міжнародне співробітництво забезпечує можливість виконання рішень про конфіскацію доходів, отриманих від злочинної або іншої протиправної діяльності в інших країнах, що є важливим для боротьби з глобальною злочинністю та втілення принципу «злочинність не окупувалась» (crime does not pay).

Кожна Держава-учасниця повинна згідно з основоположними принципами своєї правової системи розробляти та здійснювати ефективну політику протидії корупції. Ця політика має сприяти участі суспільства та відображати принципи

правопорядку, належного управління державними справами, чесності та непідкупності, прозорості та відповідальності.

Таким чином у основоположних конвенціях, які й визначають правила міжнародної конфіскації активів, йдеться про конфіскацію як про покарання і як про захід (спеціальна конфіскація). При цьому та ж Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів визначає, що у будь-якому випадку конфісковуване майно повинно мати ознаки злочинного походження. І подібне ж зустрічається у Конвенції ООН проти корупції, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та інших. Хоча в Європейській конвенції про міжнародну дійсність вироків передбачена можливість виконувати за вироком суду покарання у вигляді конфіскації, і при цьому не вказана обов'язковою вимога щодо злочинності характеру майна. Та все ж у цій конвенції є запобіжник, який робить неможливою конфіскацію.

Кримінологічний аналіз змісту основних міжнародних конвенцій щодо конфіскації та безоплатного вилучення майна, одержаного унаслідок злочинної діяльності, дійсно дає підстави стверджувати про наявність двох підходів до цього питання: як покарання та як заходу запобігання.

Багато міжнародних конвенційних норм вимагають, щоб конфісковане майно мало ознаки злочинного походження. Це свідчить про те, що конфіскація розглядається як захід для боротьби з легалізацією доходів від злочинної діяльності. Однак, в деяких випадках конфіскація може застосовуватися як покарання за вироком суду без обов'язкової вимоги щодо злочинного характеру майна. Це дає підстави стверджувати, що підходи до конфіскації в міжнародних конвенціях можуть бути різними, в залежності від специфіки кожної конвенції та її цілей. Враховуючи це, важливо враховувати деталі і вимоги кожної конвенції при розумінні їхнього впливу на національні правові системи та міжнародну співпрацю в роботі з боротьби зі злочинністю та легалізацією доходів від злочинної діяльності.

Висновки до першого розділу

Історичний аналіз законодавчого регулювання питання конфіскації майна свідчить про диференційований підхід, де конфіскації підлягали предмети злочину (наприклад, конфіскація предметів контрабанди), майно, яке було отримано в результаті злочинної діяльності (наприклад, майно, придбане за кошти, одержані від вчинення злочину) або майно яке безпосередньо не пов'язане зі злочином, але вважається незаконно нажитим. Незважаючи на те, що такий інститут як спеціальна конфіскація почав формуватися нещодавно, численні зміни та перетворення, яких він зазнав за цей період, можна вважати історією його розвитку. Крім того, формування покарань майнового характеру, до яких, безперечно, належить спеціальна конфіскація, мають давню історію. У Литовському статуті 1588 р. вперше згадується конфіскація майна як засіб відновлення справедливості та припинення злочинної діяльності. У 20-40-х роках ХХ століття, конфіскація майна використовувалася як засіб покарання за злочини та як інструмент політичного та соціального контролю. Так, законодавець застосовує конфіскацію майна, яке було отримано незаконним шляхом (товари, майно, знаряддя тощо), що певною мірою відповідає меті спеціальної конфіскації у розумінні сьогодення. У післявоєнний період застосування конфіскації майна в Україні було важливим елементом кримінальної політики, спрямованою на забезпечення безпеки та порядку в суспільстві, а також це був інструмент для підкріплення ідеологічної конформності, що могла бути одним із чинників, який впливає на рішення про вилучення майна. У 60-80 роки ефективність застосування конфіскації майна у запобіганні злочинності відображалася у підвищенні рівня відповідальності перед законом, зниженні мотивації до вчинення злочинів та відшкодуванню збитків, завданих суспільству. На сучасному етапі розбудови громадянського суспільства та розвитку соціальної та правової держави, Україна достатньо послідовно впроваджує у національне кримінальне законодавство міжнародні стандарти щодо запровадження ефективних та всебічних заходів з боротьби зі злочинністю в усіх її формах. Важливо, що у процесі захисту законних прав

та свобод громадян і суб'єктів господарювання постає необхідність збалансованого впровадження таких заходів на всьому просторі ЄС.

Кримінологічний аналіз генези кримінального законодавства України щодо інституту спеціальної конфіскації свідчить про те, що його поява обумовлена не лише зміною законодавчої концепції щодо правового регулювання конфіскації майна, але й визнанням необхідності ефективного запобігання злочинності у сфері ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, корупції, організованої злочинності, торгівлі людьми, наркотиками та іншими порушеннями громадського порядку і безпеки. Таким чином, конфіскація та повернення злочинних активів є дієвим інструментом у боротьбі зі злочинністю, оскільки завдає удару по її головному мотиватору - прибутку. Це запобігає використанню майна для фінансування інших злочинних дій, підриваючи довіру до фінансових систем та загрожуючи легітимним сферам суспільства. Застосування конфіскації також має стримуючий ефект, демонструючи, що злочин не окупується («crime does not pay») і має негативні наслідки.

Констатовано, що інститут спеціальної конфіскації розвивається і вдосконалюється з урахуванням глобалізаційних викликів та зобов'язань, взятих Україною на шляху до євроінтеграції. Зокрема, це потребує дотримання принципу непорушності права власності при застосуванні цього заходу, що є гарантією впровадження міжнародних стандартів та відповідає вимогам безвізового режиму між Україною та ЄС. Основними напрямками подальшого розвитку інституту спеціальної конфіскації є удосконалення законодавства, забезпечення його відповідності міжнародним нормам та вдосконалення практики його застосування. Тільки завдяки цьому інститут спеціальної конфіскації зможе стати ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю та підтримки правопорядку в Україні.

Доведено, що запровадження спеціальної конфіскації як окремого інституту у системі заходів боротьби зі злочинністю пов'язане з завданнями Плану дій Безвізового діалогу між Україною та ЄС. Ці норми спрямовані на ефективну боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням

грошей, і відіграють ключову роль у реалізації наступних аспектів плану: а) законодавчі засади; б) ефективна імплементація; в) міжнародні стандарти, включно з рекомендаціями FATF. Таким чином, впровадження статей про спеціальну конфіскацію є важливим кроком у зміцненні правової та інституційної бази України для боротьби з протиправними діями, що становлять загрозу громадському порядку та безпеці, і відповідає вимогам безвізового діалогу з ЄС.

Зазначено, що проведення дослідження на основі трьох складових методології дає можливість отримати комплексне розуміння інституту спеціальної конфіскації та його ролі у запобіганні злочинності через використання різних методологічних інструментів та підходів. Перша складова, теоретичні підходи до вивчення інституту спеціальної конфіскації, що включають аналіз різних теоретичних концепцій, підходів та моделей, які досліджують природу, сутність та ефективність цього інституту. Цей підхід дав можливість отримати теоретичний базис для подальшого розуміння ролі та значення спеціальної конфіскації у запобіганні злочинності. Друга - методи наукового дослідження діяльності із запобігання злочинності, які включають аналіз статистичних даних, проведення експериментів, спостереження, анкетування та інші методи. Цей підхід дозволив оцінити ефективність застосування спеціальної конфіскації у конкретних ситуаціях та сферах ПБК,ФТ,ФРЗМЗ, корупції, організованої злочинності, торгівлі людьми, наркотиками тощо. Третя - ефективні засоби реалізації превенції за допомогою інших кримінально-правових інструментів, включаючи спеціальну конфіскацію. Цей напрям сприяв визначенню взаємозв'язку між спеціальною конфіскацією та іншими заходами запобігання злочинності та виявленню можливості їх взаємодії для досягнення максимальної ефективності у запобіганні злочинності та створенні безпечного середовища для прийняттого розвитку суспільства.

Переглянувши процес законодавчої трансформації та розвитку інституту спеціальної конфіскації в науковій літературі, було помічено, що існують різні

точки зору щодо його правової природи, місця в системі кримінально-правових норм, процедури застосування та інше. Проте, на сучасному етапі розвитку, кримінально-правова думка щодо цього інституту характеризується відсутністю системності та узгодженості правових позицій. Головним чином, це реакція наукового середовища на зміни у законодавстві, критика або підтримка цих змін, що детермінує розробку доктринальних положень інституту, у вирішенні проблемних питань правового регулювання, а головне єдиної, узгодженої позиції правозастосування спеціальної конфіскації. Таким чином, активне експертне обговорення цих питань стає позитивним трендом, який сприяє розвитку поглядів на цей правовий інститут та юридичну науку в цілому. Проте, необхідність розробки загальних та спеціальних положень, що стосуються цих питань, залишається актуальною та потребує подальших комплексних розробок.

Узагальнено та проаналізовано міжнародні документи, виокремлено основні позиції щодо застосування конфіскацій майна або іншого примусового безоплатного вилучення речей, доходів, одержаних унаслідок злочинної діяльності, запропоновано її класифікацію за критеріями: а) об'єкта конфіскації, де об'єкт може включати майно, кошти, цінності, а також інші речі, які були отримані у результаті злочинної діяльності (вимоги до держави-учасниці); б) процедурних аспектів, правил і механізмів, які використовуються для вилучення такого майна; в) напрямів і механізмів міжнародного співробітництва.

Зазначено, що поєднання зусиль міжнародних організацій, державного апарату, соціальних інститутів суспільства, системи правоохоронних органів та спеціалізованих підрозділів (Держслужби фінансового моніторингу України, АРМА, ПФР) у координації зусиль по обміну інформацією між державами щодо руху та знаходження злочинних активів, у тому числі глобальними та регіональними мережами з повернення активів StAR, CARIN, BAMIN, Інтерполом; розширення можливостей системи фінансової розвідки; оцінки ризиків, у тому числі транскордонного характеру стане запорукою ефективної

протидії незаконному збагаченню та забезпечить ефективну конфіскацію майна засуджених українців, які зберігають свої статки за кордоном. Дієва міжнародна співпраця створить позитивний імідж України на кордоном.

Доведено необхідність створення центрального координаційного органу, який буде відповідальний за забезпечення координації зусиль у сфері фінансової розвідки з метою повернення активів для застосування спеціальної конфіскації. Такий орган має об'єднувати представників різних правоохоронних органів та агентств для розробки та впровадження єдиної стратегії та координації дій у сфері ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, протидії організованої злочинності, корупції та іншими видами злочинної діяльності, які становлять загрозу для національної, фінансової та економічної безпеки країни.

Обґрунтовано, що міжнародні зобов'язання, взяті на себе Україною, покликані забезпечити ефективність боротьби зі злочинністю через реалізацію можливості вилучення доходів, які стали наслідком злочинних або протиправних дій, і сприяють формуванню спільних стандартів та практик у цій сфері. Роль міжнародного співробітництва полягає в обміні інформацією, досвідом та найкращими практиками між країнами, укладанні багатосторонніх угод для ефективної реалізації конфіскації майна, доходів, отриманих злочинним шляхом та здійснення відновлюючих, припинювальних та компенсаторних процедур, що залежить від реалізації прелімінарних заходів відповідно до міжнародного принципу «crime does not pay».

РОЗДІЛ II

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Засади правозастосування спеціальної конфіскації на національному рівні

Засади правозастосування спеціальної конфіскації відносяться до ключових принципів та основоположних норм, на яких ґрунтується використання спеціальної конфіскації як правового інструменту під час встановлення справедливості. Ці засади забезпечують баланс між інтересами суспільства у боротьбі зі злочинністю та захистом прав та інтересів особи, проти якої застосовується цей захід.

Застосування іншого заходу кримінально-правового характеру такого як спеціальна конфіскація, підкреслює розуміння державою факту, що матеріальна вигода часто є основним стимулюючим фактором для скоєння злочинів, тому її вилучення може негативно впливати на мотивацію до злочинної поведінки.

Спеціальна конфіскація, як захід, що не є покаранням і має кримінально-правовий характер, була введена в правову систему України у зв'язку з оновленням та модернізацією законодавства про конфіскацію активів. Цей інститут з'явився в результаті прагнення України до європейської інтеграції та заходів, спрямованих на узгодження національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами та практиками у боротьбі зі злочинністю. У національному контексті спеціальна конфіскація приймається як інструмент з різними можливостями застосування.

У сучасній превентивній практиці вилучення речей або предметів, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом, тобто позбавлення злочинця незаконних здобутків становить підґрунтя міжнародної стратегії боротьби зі злочинністю. При цьому, традиційна форма конфіскації виявляється недостатньо ефективним превентивним заходом. У національному законодавстві, втілюючи одну з найважливіших тенденцій розвитку сучасного

кримінального законодавства держав ЄС та надаючи спеціальній конфіскації статусу окремого кримінально-правового інституту з подальшим його вдосконаленням, залишається варіативний підхід до конфіскаційних заходів, закріплених у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України. Це стосується одночасної регламентації конфіскації майна як виду покарання, окремих положень щодо застосування спеціальної конфіскації, та наявності компенсаційного, відновлюючого заходу, закріпленого у ч. 9 ст. 100 КПК України, що утворює теоретичні та практичні проблеми їх правозастосування. Спеціальна конфіскація, як компенсаційний та відновлюючий захід, використовується з метою компенсації збитків, завданих суспільству через злочинну діяльність особи або організації, а також для відновлення правопорядку та відшкодування шкоди, завданої жертвам злочинів. Тому, представляє інтерес кримінологічний аналіз засад правозастосування спеціальної конфіскації [238].

Вивчення проблеми ролі та значення інших заходів кримінально-правового характеру, а саме інституту спеціальної конфіскації, у системі запобігання злочинності, дає змогу стверджувати, що спеціальна конфіскація є інструментом механізму превенції. Вона виконує дуалістичну функцію: загальну та спеціальну, кожна з яких має своє призначення, коло адресатів, принципи дії, особливості реалізації тощо. Спеціальна конфіскація виступає необхідним заходом кримінально-правового характеру, застосування якого сприяє загальній та спеціальній превенції, відновленню справедливості та встановленню справедливої рівноваги у суспільстві. Дуалістичний характер спеціальної конфіскації проявляється у впливі на злочинність та на особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення. Так, вилучення речей або предметів, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом виступає ефективною формою впливу на злочинність, яка є наслідком глибинних соціальних проблем. З іншого боку, це дієва форма впливу на самого злочинця як заручника соціального конфлікту. При цьому інститут спеціальної конфіскації дає можливість скеровувати розвиток суспільства до

гуманістичного вирішення кримінологічних проблем, здійснювати виправний вплив і контролювати поведінку осіб, що ставлять себе у позицію протиріччя стосовно офіційної влади. Це забезпечує справедливу рівновагу у суспільстві крізь призму невідворотності кримінальної відповідальності та ефективності заходів кримінально-правового характеру. Важливість правильної оцінки цих заходів у системі кримінально-правових заходів, яка має бути пов'язана з обсягом та ступенем карального впливу на винну особу і тим самим виступати в якості ключовим елементом у використанні засобів та методів реалізації кримінально-правової політики держави.

Сучасна кримінально-правова політика, яка спрямована на пошук ефективних заходів протидії злочинності шляхом вилучення грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом, має розгалужений арсенал превентивних заходів кримінально-правового впливу. Адже поряд з різними видами покарань, кримінальним законом передбачено застосування інших заходів кримінально-правового характеру таких як спеціальна конфіскація.

Архітектура інших заходів кримінально-правового характеру полягає у системному застосуванні принципів, відповідно до яких проводиться або повинно проводитись запобігання і протидія злочинності за допомогою спеціальної конфіскації, тобто вилучення майна здобутого злочинним шляхом, що забезпечує справедливу рівновагу у суспільстві. Нове розуміння та певний підхід до розв'язання в українському суспільстві проблеми запобігання злочинності можуть базуватись на основоположних засадах (принципах), що повинні знаходити відображення у загально-соціальних засобах та державній превентивній політиці щодо особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, а також правових нормах, спрямованих на реалізацію мети і завдань щодо профілактики злочинності, поряд з цим мають бути спеціалізовані засади запобігання злочинності, які пов'язані із застосуванням окремих кримінально-правових заходів впливу на осіб, що вчинили кримінальне правопорушення. Це можуть бути засади на яких ґрунтується державна політика та національна правозастосовна практика щодо призначення спеціальної конфіскації.

У науковій літературі приділяється значна увага питанням побудови державної політики у сфері запобігання злочинності з урахуванням базових принципів [105; 216; 221; 234; 236]. Здійснення політики у сфері профілактики злочинності повинно ґрунтуватися на принципах: демократизму, соціальної справедливості та гуманізму, комплексності, диференціації та індивідуалізації, своєчасності та необхідної достатності, наукової обґрунтованості, законності і економічної доцільності [124, с. 196]. Базовим, основоположним принципом у превентивній діяльності із застосуванням заходів кримінально-правового характеру виступає принцип законності. Він слугує основою профілактики для забезпечення законності та захисту прав осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та інтересів держави, суспільства і особи, які піддавались негативному впливу у результаті вчинення кримінального правопорушення, наприклад, корупційного, тероризму, торгівлі людьми, зброєю, незаконному наркообігу тощо. При цьому, принцип законності відображено й у чіткій регламентації та межах компетенції суб'єктів та підстав для застосування індивідуально-запобіжного впливу. Активна участь громадськості, включаючи громадські та релігійні організації у взаємодії з державними та місцевими органами для запобігання злочинності визначає принцип демократизму. Принцип соціальної справедливості та гуманізму проявляється у пропорційності кримінально-правових заходів до конкретних позбавлень та обмежень. Використання програмно-цільового підходу до запобіжної діяльності; всебічний аналіз ситуації та прогнозування усіх аспектів злочинності для ефективного впливу характеризують принцип комплексності. Співвідношення характеру та інтенсивності заходів кримінально-правового впливу на винну особу з урахуванням її статусу, особливостей та умов життєдіяльності, участі у злочинних формуваннях визначають принцип диференціації та індивідуалізації. Логічно з попереднім пов'язані наступні два принципи. Принцип своєчасності та необхідної достатності спрямований на ранній етап виникнення ситуації, що загрожує вчиненню кримінального правопорушення. Принцип економічної доцільності дає можливість врахувати

майбутні витрати на заплановані заходи запобіжної діяльності. При цьому, важливо забезпечити ефективне використання ресурсів для уникнення надмірної вартості кримінально-правових заходів, для уникнення надмірності і встановлення рівноваги. Важливого значення у контексті застосування усіх перерахованих засад набуває принцип наукової обґрунтованості, оскільки ефективність впливу, ретельний аналіз стану та тенденцій злочинності, особливо тих її видів, які постійно трансформуються, розширюють сфери впливу, мають транснаціональні масштаби і зв'язки та позначаються на світовому порядку і економіці, базується на проведених наукових дослідженнях та прогнозуванні і плануванні запобіжних заходів.

Основні засади правозастосування спеціальної конфіскації можна сформулювати виходячи з законодавчого визначення спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, за які встановлено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; а також перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких може бути застосована спеціальна конфіскація (ч. 1 ст. 96¹ КК України).

У контексті застосування спеціальної конфіскації суд повинен враховувати кілька важливих принципів. По-перше, суд повинен не лише базуватися на формальних підставах призначення спеціальної конфіскації, передбачених у КК України, але й гарантувати, що цей захід не порушить «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб» із урахуванням критеріїв, визначених ЄСПЛ. При цьому, важливо дотримуватись розумного співвідношення між використаними засобами, у тому числі спеціальною конфіскацією та переслідуваною

метою – принципу пропорційності, критерії якого закріплені в практиці ЄСПЛ. Наступним важливим аспектом є необхідність покладання тягара доведення необхідності застосування спеціальної конфіскації на сторону обвинувачення. Сторона, яка виступає з обвинуваченням, повинна обґрунтувати свої доводи та вказати, які саме активи підлягають конфіскації. У випадку, якщо сторона обвинувачення не представила належні та допустимі докази, спеціальна конфіскація не може бути застосована. Також, при звільненні особи від кримінальної відповідальності через закінчення строків давності, спеціальна конфіскація не застосовується, що підкреслює принцип справедливості. Важливо враховувати обставини кримінального провадження та переконатися, що саме майно, яке підлягає конфіскації, є предметом кримінального правопорушення, вчиненого обвинуваченим. Всі ці аспекти вказують на необхідність дотримання судом принципів справедливого балансу (рівноваги), пропорційності, справедливості, обґрунтованості та законності при застосуванні спеціальної конфіскації. Перейдемо до більш детального, з точки зору правозастосування, аналізу принципів правозастосування спеціальної конфіскації у національному правовому полі.

Принцип верховенства права є загальною засадою [14; 15; 176; 191; 212; 267], від якої інші принципи у правозастосуванні спеціальної конфіскації є похідними. Так, відповідно до ст. 8 Конституції, в Україні гарантовано діє принцип верховенства права, згідно з яким Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші правові акти приймаються на основі Конституції і повинні бути узгоджені з нею. Можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод особи безпосередньо на підставі Конституції є гарантованою [101]. Принцип верховенства права орієнтується на систему правил, які встановлюються державою і охороняються законом. Оскільки спеціальна конфіскація є одним з інструментів, що регулюють суспільні відносини і спрямована на запобігання злочинності, її застосування відповідає цьому принципу. Відповідно до конституційних норм, превентивна функція

спеціальної конфіскації полягає у забезпеченні верховенства права та правопорядку і безпеки у суспільстві.

За конструкцією «право» у суб'єктивному розумінні, розглядається як право особи на певні цінності, тобто на її власні права та свободи. У цьому контексті принцип верховенства права спрямований на забезпечення захисту цих прав і свобод кожної особи перед законом. У той же час, у об'єктивному розумінні, право розглядається як система правил, встановлених державою і призначених для регулювання суспільних відносин. В цьому випадку принцип верховенства права спрямований на забезпечення того, щоб ці правила були дотримані всіма суб'єктами правовідносин і щоб вони були найвищим джерелом юридичної влади. Таким чином, коли мова йде про застосування спеціальної конфіскації з превентивною метою, цей принцип пов'язаний із забезпеченням захисту прав і свобод особи, а також з дотриманням і виконанням встановлених державою правил у суспільстві. Використання спеціальної конфіскації як засобу запобігання злочинності відповідає суб'єктивним і об'єктивним аспектам принципу верховенства права, забезпечуючи порядок і законність у суспільстві.

У статті 8 КПК України зазначено, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [123]. На цьому принципі та з урахуванням практики ЄСПЛ має ґрунтуватись призначення спеціальної конфіскації по вилученню речей або предметів, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом. Це забезпечує справедливу рівновагу у суспільстві крізь призму невідворотності кримінальної відповідальності та ефективності заходів кримінально-правового, припиняючого та превентивного характеру.

Принцип верховенства права в контексті застосування спеціальної конфіскації може бути розглянутий у зв'язку зі здійсненням дій в рамках закону

та забезпеченням справедливості у суспільстві. Важливо враховувати, що верховенство права передбачає, що всі дії та рішення, в тому числі щодо застосування спеціальної конфіскації як кримінально-правового заходу, повинні відповідати національному законодавству.

У Конституції України закріплено непорушність права приватної власності (ч. 4 ст. 41). При цьому, у ч. 6 цієї ж норми наголошено на можливості застосування конфіскації майна, але «... виключно за рішенням суду і тільки у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом» [101]. З одного боку, спеціальна конфіскація нівелює конституційні гарантії непорушності права приватної власності, оскільки не передбачена як спосіб позбавлення права приватної власності відповідно до Конституції України. Як додатковий захід до існуючого покарання у виді конфіскації, призводить до обмеження існуючих прав та свобод людини і громадянина, встановлених ч.2 ст. 61, ч. 1 ст. 62 Конституції України (позиція 47 народних депутатів України, які звернулись до Конституційного суду України з питань неконституційності ст. 96¹, 96² КК України). З іншого боку, рішення Конституційного суду України, де наголошено на доцільності запровадження спеціальної конфіскації, що здійснено з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами ЄС як складниками процесу євроінтеграції України (визнано конституційними ст. ст. 96¹, 96² КК України) [198].

Таким чином, принцип верховенства права у контексті спеціальної конфіскації, вказує на те, що будь-які заходи щодо конфіскації майна повинні ґрунтуватися на чітких та визначених законом нормах. Застосування конфіскації повинно бути здійснене в межах, визначених правовими нормами.

З принципу верховенства права логічно і системно впливають засади справедливої рівноваги (збалансованості між загальним інтересом і захистом прав осіб, у тому при застосуванні спеціальної конфіскації) і пропорційності (розумному співвідношенні між використаними засобами, у тому числі при застосуванні спеціальної конфіскації та переслідуваною метою). Ці засади

можна вживати окремо в різних контекстах, оскільки вони розглядають різні аспекти застосування спеціальної конфіскації. У процесі правозастосування вони взаємопов'язані і використовуються спільно для досягнення справедливого та ефективного правосуддя і запобігання злочинності. Суд при обранні заходу кримінально-правового характеру повинен переконатися, що застосування спеціальної конфіскації не порушить справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу та захистом фундаментальних прав осіб на власність. При цьому, застосуванню заходу кримінально-правового характеру має передувати вирішення питань щодо критеріїв застосування спеціальної конфіскації, які визначені Європейським судом з прав людини.

Засада справедливої рівноваги стосується забезпечення балансу між різними інтересами, зокрема між загальними інтересами суспільства та захистом прав та свобод особи. Ця засада акцентує увагу на необхідності знаходження справедливого компромісу, щоб уникнути дискримінації та захистити права кожної особи. Засада справедливої рівноваги, у свою чергу, може вказувати на необхідність збереження балансу між загальними інтересами суспільства та держави та захистом фундаментальних прав і свобод особи. Це стосується забезпечення справедливого та розумного компромісу між потребами суспільства в протидії злочинності та захистом прав і свобод особи, майно якої підлягає конфіскації.

Характеризуючи справедливу рівновагу професор Т.В. Корнякова зазначає, що правовий характер спеціальної конфіскації полягає в установленні розумного співвідношення між застосовуваними засобами і переслідуваною метою. Застосування конфіскації невід'ємно пов'язане із забезпеченням пропорційності між засобами та цілями, які знаходять відображення у засобах, які застосовуються до винної особи та переслідуваній меті – припинення злочинної діяльності. Важливим аспектом при використанні конфіскації є гарантування «справедливого балансу» між загальними інтересами суспільства та держави та захистом фундаментальних прав людини при будь-якому порушенні права на мирне володіння майном. Це становить суттєву складову та

критерій ефективності заходів кримінально-правового характеру. В цьому контексті держави мають широкий маневр щодо використання своєї свободи розсуду як у виборі засобів примусового виконання, так і в оцінці того, чи є наслідки примусового виконання адекватними, а також визначенні того, чи є ці наслідки виправданими в загальних інтересах для досягнення цілей відповідного закону [104, с.242-245].

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) застосування спеціальної конфіскації майна повинно відповідати вимогам ст.1 Протоколу №1 до Конвенції не просто за умови, якщо така конфіскація формально ґрунтується на вимогах закону, але й за умови, що така законна конфіскація у конкретній ситуації (виходячи з матеріалів кримінального провадження) не порушує «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб». У цьому контексті держави користуються широкою свободою розсуду як у виборі засобів примусового виконання, так і у визначенні того, чи є наслідки примусового виконання, так і щодо визначення того, чи є наслідки правозастосування виправданими в загальних інтересах з метою досягнення мети відповідного закону [277, §§ 42-54; 288, § 42; 292; 310].

Аналізуючи позицію ККС щодо застосування спеціальної конфіскації необхідно враховувати наступне. При застосуванні спеціальної конфіскації суд повинен не лише посплатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК України, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар» (критерії, визначені Європейським судом прав людини). Приймаючи рішення про застосування спеціальної конфіскації, судам слід перевіряти, чи не порушує цей захід кримінально-правового характеру вказані критерії, ураховуючи при цьому обставини кримінального провадження [146]. Розглянемо низку постанов ВСУ (за різними категоріями справ), в яких обґрунтовано застосування або відмову у застосуванні спеціальної конфіскації

у контексті реалізації принципу «справедливої рівноваги».

Вироком Іванківського районного суду Київської області ОСОБУ 1 визнано винуватим (у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч.1 ст.267-1КК України) у тому, що він, працюючи на посаді охоронця загону у ДСП «Чорнобильський спецкомбінат», 09.06.2017 р. привласнив 9 металевих труб з метою використання їх у господарстві, та намагався перевезти їх на автомобілі Volkswagen Golf за межі зони відчуження без необхідного дозволу та проведення дозиметричного контролю до місця свого проживання. Однак того ж дня викрадач труб був затриманий на контрольно-перепускному пункті «Дитятки», а труби, загальною масою 13 кг, були вилучені працівниками поліції [164]. У касаційній скарзі прокурор зазначає порушення вимог ст.370 та ч. 9 ст. 100 КПК України та неправильного застосування ст. 96-1 КК України щодо необхідності спеціальної конфіскації автомобіля Volkswagen Golf, який був знаряддям злочину.

Позиція суду першої інстанції ґрунтувалась на наступному. Засуджений намагався вивезти незначну кількість металевих виробів (13кг), в яких, згідно з актом цеху радіаційно-дозиметричного контролю ДСП «Екоцентр» від 13.06.2017 р., не виявлено перевищення вмісту радіонуклідів. Таким чином, реальної шкоди здоров'ю населенню цим злочином не завдано і не могло бути завдано. Покарання призначено у виді штрафу в розмірі 850 грн. У той же час вартість автомобіля, який було набуто законним шляхом, є явно набагато більшою за названу суму. Було встановлено: 1) автомобіль з 2007 р. належить обвинуваченому, однак був придбаний у шлюбі, і є об'єктом права спільної сумісної власності (ст. 74 СК України); 2) дружина не знала про незаконне використання зазначеного автомобіля чоловіком, а тому відповідно до положень ч. 5 ст.96-2 КК України, п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України, ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції Суд не знайшов підстав для застосування спеціальної конфіскації автомобіля і повернув його законному володільцю.

Позиція прокурора обмежуються виключно посиланням на наявність формальної вимоги закону щодо застосування спеціальної конфіскації, проте в

ній відсутнє будь-яке обґрунтування, яке б поставило під сумнів висновок апеляційного суду про те, що застосування спеціальної конфіскації в даному випадку становитиме порушення ст.1 Протоколу №1 до Конвенції.

Позиція ККС ВС ґрунтувалась на наступних положеннях: 1) у відповідності до ч. 1 ст. 96¹ КК України, спеціальна конфіскація є примусовим безоплатним вилученням за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених ККУ, якщо було вчинено умисний злочин або суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною ККУ, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі; 2) згідно з п. 4 ч. 1 ст. 96² ККУ, спеціальна конфіскація може бути застосована до майна, яке було підшукане, виготовлене, пристосоване або використане як засіб чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються законному власникові, який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Отже, спеціальна конфіскація може бути застосована до майна особи, яка вчинила злочин, згідно з положеннями статті 267¹ ККУ, а також до майна третьої особи, яке було використане як знаряддя вчинення злочину, передбаченого статтею 267¹ ККУ. Виходячи з вищевикладеного, ВС дійшов висновку, що застосування спеціальної конфіскації в даному випадку становитиме непропорційне втручання в право особи на мирне володіння майном, гарантованого ст.1 Протоколу №1 до Конвенції [164]. Аналогічна позиція суду викладена у Постанові ККС від 28.04.2020 р. у категорії кримінальне правопорушення проти власності [170].

Також, питання дотримання справедливої рівноваги було порушено при винесенні низки вироків, де було визнано доцільним чи недоцільним застосування спеціальної конфіскації [18; 32].

Будь-яка конфіскація майна повинна бути передбачена законом і переслідувати мету, що відповідає суспільним інтересам. В принципі, боротьба зі злочинністю і тероризмом переслідує таку мету. Що стосується пропорційності, Суд підкреслив, що конфіскація активів у кримінальних справах стала більш поширеною як у правових системах кількох Договірних

держав, так і на міжнародному рівні, і що вона наразі використовується не тільки як доказ, але і як окреме покарання за правопорушення.

Засада пропорційності зазвичай стосується визначення адекватного співвідношення між застосовуваними заходами та метою, яку ці заходи мають досягти. У контексті спеціальної конфіскації це означає, що сам захід конфіскації повинен бути пропорційним вчиненому злочину та служити відповідній кримінально-правовій меті, яку вони переслідують. Ця засада спрямована на уникнення надмірності та забезпечення того, щоб заходи були належним чином збалансованими та не завдали непропорційного обмеження прав та свобод особи. Отже, при застосуванні спеціальної конфіскації засади справедливої рівноваги та пропорційності взаємопов'язані і можуть вказувати на необхідність визначення такого механізму конфіскації, який би був адекватним і пропорційним вартості злочину, а також зберігав баланс між захистом суспільних інтересів і прав людини.

Враховуючи принцип верховенства права, а відповідно і засаду пропорційності, яка означає, що заходи кримінально-правового характеру, зокрема і спеціальна конфіскація, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею, засада пропорційності проявляється у застосованні покарання або іншого заходу кримінально-правового характеру, які мають бути пропорційними (домірними). Так, Бердичівським міськрайонним судом Житомирської області ОСОБУ 1 визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 185 КК України. Він порізав дерева на дрова та намагався їх викрасти з лісництва. Суд виніс рішення про покарання у виді штрафу та конфіскації автомобіля, визнавши його знаряддям злочину. Проте суд не обґрунтував рішення про застосування спеціальної конфіскації майна, не зрозуміло зазначивши лише посилання на норму КПК. Не врахувавши характер порушення та особу обвинуваченого, суд не здійснив адекватний аналіз суспільних інтересів та права обвинуваченого на мирне володіння майном. Суд апеляційної інстанції також не приділив цим питанням належної уваги. ВС врахував, що винний до

даного провадження не мав кримінальної історії, щиро розкався, є особою з міцними соціальними зв'язками, утримує непрацездатних батьків, веде домашнє господарство, не заподіяв реальної шкоди власнику (дрова були отримані в результаті розпилювання повалених буревієм дерева). Тому конфіскація автомобіля, була індивідуальним і надмірним тягарем, а також мірою, що непропорційна вчиненому правопорушенню [171].

Важливою засадою, що є похідною від принципів справедливої рівноваги та пропорційності при здійсненні правосуддя виступає характер межі застосування (обмеження чи заборона застосування) спеціальної конфіскації.

Так, суд не має повноважень застосувати спеціальну конфіскацію до майна, яке є спільною сумісною власністю, вирішуючи спір щодо належності такого майна. Це обмеження дозволяє зберегти баланс між інтересами держави та правами власників майна, запобігаючи надмірному втручання в їхні права. При цьому, враховуються індивідуальні обставини кожного провадження, зокрема частка власності кожного власника майна, що забезпечує справедливий розподіл відповідальності та покарання. Таке обмеження є не лише актом справедливості, але й забезпечує пропорційність у застосуванні закону, уникнення надмірного покарання та збереження довіри до правосуддя. Верховенство права гарантує, що дії влади і правосуддя базуються на законі і відповідають конституційним нормам. Це перешкоджає довільному або несправедливому застосуванню заходів, включаючи спеціальну конфіскацію, і забезпечує дотримання прав особи. Прийняття рішення про конфіскацію майна є складним і багатоплановим процесом, де потрібно враховувати індивідуальні обставини справи та право власності кожної особи. Обмеження застосування спеціальної конфіскації до спільної власності допомагає зберегти індивідуальний характер заходів, оскільки не зачіпає особисті інтереси власності на майно, яке належить особі на праві спільної сумісної власності.

Прикладом реалізації принципу обмеження застосування спеціальної конфіскації до майна, що є спільною сумісною власністю є наступна правозастосовна практика. Чернігівським районним судом Чернігівської

області ОСОБУ було засуджено за ч. 1 ст. 249 КК до покарання у виді штрафу. Особа разом з іншою особою без належного дозволу виловили цінні породи риби з використанням заборонених знарядь лову. Суд прийняв обґрунтований висновок про те, що автомобіль, який є спільною власністю з дружиною засудженого, не був знаряддям вчинення злочину та не підлягає спеціальній конфіскації, оскільки не був використаний для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення. З таким висновком погодилася і колегія суддів касаційного суду [167]. Аналогічне вмотивоване, законне і обґрунтоване рішення було прийнято ККС ВС у справі про застосування спеціальної конфіскації до автомобіля, який на праві спільної сумісної власності належав обвинуваченому і його дружині, яка не знала про використання транспортного засобу для вчинення злочину [162]. Неправильним, є застосування спеціальної конфіскації до $\frac{1}{2}$ автомобіля (який було використано як засіб вчинення кримінального правопорушення), що перебуває у спільній власності подружжя. Адже, приймаючи рішення про конфіскацію $\frac{1}{2}$ автомобіля, колегія суддів зазначила, що спірний автомобіль є спільною сумісною власністю подружжя, яке набуто під час шлюбу, а тому обвинувачений і дружина володіють цим майном у рівних частках. Тобто, апеляційний суд в кримінальному провадженні вирішив спір про право власності на майно, поділив його з виділенням часток, що є неприпустимим. Крім того, такі висновки апеляційного суду є передчасними, не підтверджуються наявними в матеріалах провадження доказами, які були досліджені судом [163].

Також суд не може застосовувати спеціальну конфіскацію у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК). Так, за вироком Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області ОСОБА була засуджена за ч. 1 ст. 204 КК за незаконне придбання алкогольних напоїв без відповідних документів та маркування. Суд скасував вирок місцевого суду, звільнивши особу від кримінальної відповідальності через закінчення строків давності притягнення до відповідальності та закриття кримінального провадження. Проте була

застосована спеціальна конфіскація та автомобіль «Opel Vivaro» було примусово вилучено у власність держави. Відповідно до ч. 3 ст. 96² КК спеціальна конфіскація може бути застосована навіть у випадку, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Таким чином, спеціальна конфіскація не могла бути застосована і автомобіль не міг бути вилучений на користь держави, оскільки обвинуваченого звільнили від кримінальної відповідальності саме у зв'язку з закінченням строків давності [166].

Засада пропорційності та справедливої рівноваги у правозастосуванні спеціальної конфіскації переплітається із принципом індивідуалізації, що зобов'язує суд домірно застосовувати заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин, які характеризують особу та діяння.

Принцип індивідуалізації вимагає врахування унікальних обставин справи та індивідуальних характеристик злочинця при обранні заходів кримінально-правового характеру і покарання. У контексті спеціальної конфіскації це означає, що суд має враховувати різноманітні фактори, такі як роль правопорушника у вчиненні злочину, ступінь його вини, майновий стан, соціальне та економічне положення, а також інші важливі обставини, які можуть вплинути на вирішення питання про спеціальну конфіскацію.

Наступна засада – тягар доведення доцільності кримінально-правового заходу, спеціальної конфіскації. Саме держава шляхом публічного обвинувачення має відповідати за доведення необхідності застосування спеціальної конфіскації у конкретному випадку, мотивуючи, обґрунтовуючи доцільність цього заходу в рамках кримінально-правової політики.

Кримінологічний аналіз положень КК України свідчить про те, що спеціальна конфіскація не є покаранням, а законом віднесена до інших заходів кримінально-правового характеру. Ці заходи спрямовані на обмеження прав та свобод особи з метою забезпечення безпеки суспільства, утримання винних від

скоєння нових протиправних дій та усунення умов, які сприяють їх вчиненню. Спеціальна конфіскація є кримінально-правовим заходом, що обтяжує становище особи. При застосуванні цього заходу важливо дотримуватися принципу справедливого балансу між інтересами суспільства та правами потерпілого. Згідно з КПК України, тягар доведення необхідності застосування спеціальної конфіскації покладається на сторону обвинувачення, яка повинна обґрунтувати свої доводи та вказати на майно, яке підлягає конфіскації. У випадку розгляду судом питання про конфіскацію, суд повинен аналізувати всі надані докази та вирішувати це питання на підставі обґрунтованих даних. Наприклад Апеляційний суд, переглянувши вирок районного суду, підтримав рішення про незастосування спеціальної конфіскації до грошових коштів. Так, ОСОБА була визнана винною і засуджена Солом'янським районним судом м. Києва за ч. 2 ст. 307 КК України за те, що вона у вересні-грудні 2017 року незаконно придбала і зберігала наркотичний засіб канабіс з метою збуту та незаконно збула за 400 грн канабіс у 2-х поліетиленових пакетиках, загальною масою 1,77г. (в перерахунку на суху речовину). Під час обшуку у квартирі було виявлено та вилучено 88 поліетиленових пакетиків, 1 згорток із фольги, 2 паперових згортки з канабісом загальною масою 912,64 г (у перерахунку на суху речовину), що є великим розміром. Прокурор, у касаційній скарзі, вказував на безпідставне незастосування апеляційним судом ст.96-1 КК України щодо грошових коштів на суму 63000 грн, одержаних винним унаслідок вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, не надав належної правової оцінки зазначеним апеляційним вимогам прокурора та не навів достатніх доводів на їх спростування, чим допустив порушення вимог ч.2 ст. 419 КПК України. Але, оскільки прокурор не надав переконливих доказів щодо необхідності застосування спеціальної конфіскації до вилучених, під час обшуку у винного 63000 грн та не довів, що ці кошти отримані саме у результаті вчинення злочину, суд повернув грошові кошти обвинуваченому. Таким чином, колегія суддів вважала, що суди діяли відповідно до закону, не

застосувавши спеціальну конфіскацію, і вирішили питання про повернення у межах кримінального провадження [161].

Необхідність доведеності доцільності призначення спеціальної конфіскації у конкретному кримінальному провадженні покладається на сторону обвинувачення. При цьому, у обвинуваченні повинно бути вмотивовано та обґрунтовано не тільки необхідність призначення спеціальної конфіскації, а і вказівки, яке саме майно може підлягати конфіскації. Якщо обвинувачення не змогло довести отримання обвинуваченим майна в результаті скоєння кримінального правопорушення, або таке обвинувачення не пред'являлося, то відсутні підстави для застосування спеціальної конфіскації.

Аналізуючи вказане положення щодо тягаря доказування, важливо зауважити, що застосування спеціальної конфіскації у справах про торгівлю наркотиками має відповідати суспільним інтересам та законній меті запобігання злочинності у сфері незаконного наркообігу. У ст. 5 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин зазначено, що кожна Сторона зобов'язана прийняти необхідні заходи для конфіскації доходів та власності, отриманих в результаті скоєння правопорушень, включаючи контрабанду наркотиків, а також наркотичних засобів, психотропних речовин і засобів, що використовувалися або були призначені для використання при вчиненні таких правопорушень. Додатково, кожна Сторона повинна прийняти заходи, щоб її компетентні органи могли визначити, виявити та заморозити або арештувати доходи, власність або інші предмети з метою подальшої конфіскації [93]. При цьому, згідно з цією Конвенцією, тягар доказування походження майна і грошових коштів покладається на особу, яка володіє або контролює це майно чи гроші, або на особу, яка має зацікавленість у цьому майні чи грошах, якщо інше не встановлено відповідно до національного законодавства. Так, кожна сторона може розглянути можливість перенесення тягаря доказування законного походження передбачуваних доходів або іншої власності, які підлягають

конфіскації, в тій мірі, в якій цей захід відповідає принципам її національного законодавства і характеру судового та іншого розгляду (п. 7 ст. 5 Конвенції).

Але кримінальним процесуальним законодавством України тягар доказування покладається на сторону обвинувачення. Поряд з цим, відповідно до рішень ЄСПЛ [1, § 55; 290 §10; 307] виходячи з принципу розумного співвідношення, пропорційності між використаними засобами та переслідуваною метою може бути застосовано конфіскацію до майна винної особи або третіх осіб. Таким чином, обвинувачена особа розповідає про джерела походження грошових коштів або майна при розгляді справи про корупцію, організовану злочинність, тероризм, незаконний наркообіг, торгівлю людьми. Це відповідає міжнародному принципу «справедливого балансу» при застосуванні конфіскації. Така практика має бути розглянута українським законодавцем і взята до уваги при внесенні змін до КПК України.

Наступна засада стосується особливостей предметів, до яких застосовується спеціальна конфіскація (гроші, цінності та інше майно). Предмет спеціальної конфіскації повинен мати прямий зв'язок зі злочинною, протиправною діяльністю або бути використаним для здійснення кримінального правопорушення. Саме ця важлива ознака предмета (гроші, цінності та інше майно) до яких застосовується спеціальна конфіскація, відрізняє її від конфіскації майна як додаткового покарання, що призначається за вчинене кримінальне правопорушення. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективне запобігання і протидію злочинності, уникаючи необґрунтованих або надмірних заходів щодо спеціальної конфіскації майна.

Узагальнений розподіл предмету спеціальної конфіскації може бути заснований на наступних критеріях: 1) Походження майна. Чи можна довести, що майно було отримане або використовувалося внаслідок скоєння кримінального правопорушення або було предметом кримінальної діяльності? 2) Використання майна для кримінальної діяльності. Чи використовувалося майно для схиляння осіб до вчинення кримінального правопорушення, фінансування злочинної діяльності або було пристосоване для вчинення

злочину? 3) Зв'язок з кримінальним правопорушенням. Чи було майно прямо пов'язане з кримінальним правопорушенням, включаючи його використання як інструмент або знаряддя вчинення злочину? 4) Законність володіння. Чи має особа законне право на володіння таким майном, і якщо ні, чи було встановлено, що вона не могла знати про його незаконне використання або походження?

Застосовуючи ці критерії, можна здійснити розподіл грошей, цінностей та іншого майна на категорії, які підлягають спеціальній конфіскації згідно з відповідними обставинами та доказами конкретного кримінального провадження.

- 1) Одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна:
  - грошові кошти, фінансові ресурси, неправомірна вигода, одержані внаслідок скоєння кримінального правопорушення або як доходи від незаконних операцій;
  - майно, придбане за кошти, отримані внаслідок кримінального діяння або як доходи від них;
- 2) Призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення:
  - рухоме та нерухоме майно, використане для здійснення або підтримки кримінальних діянь, наприклад, транспортні засоби, приміщення для зберігання незаконних товарів тощо.
  - фінансові ресурси, використані для фінансування злочинної діяльності.
- 3) Були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави:
  - майно, яке було використане або залучене до скоєння злочину і не має законного власника, або особа володіє без законних на це підстав.

- майно, що було використане як інструмент або знаряддя злочину, але не належить особі, засудженій за цей злочин.
- 4) Були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання:
- знаряддя або пристосоване майно, використане для скоєння злочину, але не належить особі, засудженій за цей злочин.
  - майно, створене або адаптоване для вчинення злочину, але не належить особі, засудженій за цей злочин.

Неправомірна вигода може бути предметом спеціальної конфіскації. У випадках, коли вилучаються гроші, які були отримані незаконним шляхом, конфіскація застосовується на підставі статті 96¹ КК. Так, вироком Рожищенського районного суду Волинської області ОСОБУ визнано винуватим за ч. 1 ст. 369 КК. Він керував автомобілем з порушенням правил, внаслідок чого був позбавлений права керувати транспортними засобами. Під час зупинки спробував уникнути відповідальності, намагаючись передати поліцейським 1800 гривень. Суд вирішив застосувати спеціальну конфіскацію грошових коштів у зв'язку з їх використанням як засобів вчинення кримінального правопорушення. Суд довів необхідність і достатність застосування спеціальної конфіскації для виправлення та перевиховання обвинуваченого та попередження вчинення ним нових кримінальних правопорушень [34].

Ведучи мову про неправомірну вигоду необхідно чітко розуміти, що вона виступає предметом, а не знаряддям чи засобом вчинення кримінального правопорушення. Прикладом помилкового визначення неправомірної вигоди є наступне. Згідно з матеріалами кримінального провадження, ОСОБА була визнана винною у наданні службовій особі неправомірної вигоди за допомогою свого службового становища в інтересах третіх осіб (ч. 1 ст. 369 КК України). У зв'язку з тим, що у вказаній частині статті КК передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, відповідно до положень ч. 1 ст. 96¹ КК, може бути

застосована спеціальна конфіскація. Але це виключає можливість іншого вирішення питання про вилучення цих коштів на користь держави в іншому порядку, включаючи долю речових доказів. Таким чином, у випадку, якщо суд першої інстанції не прийняв рішення щодо зазначених грошових коштів, а лише скасував арешт щодо них, це питання могло б бути вирішено апеляційним судом шляхом проголошення нового вироку за належною правовою процедурою, відповідно до доводів прокурора в апеляційній скарзі. Проте, апеляційна скарга прокурора не містить посилань на відповідні статті КК, що стосуються спеціальної конфіскації, а замість них є загальні посилання на ст. 100 КПК, де визначено конфіскацію як знаряддя вчинення злочину. Отже, кошти в сумі 1700 доларів США, згідно з визначенням апеляційного суду, є предметом злочину, а не знаряддям його вчинення [169].

У іншому кримінальному провадженні Виноградівським районним судом Закарпатської області було засуджено ОСОБУ за ч. 1 ст. 369 КК. Винна особа 03 серпня 2022 р. намагалася незаконно перетнути державний кордон України через міжнародний пункт пропуску. Зловмисник спробував підкупити інспектора прикордонної служби з метою безперешкодного проходження контролю, пропонуючи 15000 угорських форинтів (еквівалентно 1360,72 грн) у вигляді банкнот різного номіналу. У ході судового розгляду повністю доведено, що володілець 15000 угорських форинтів ОСОБА_1 знав про їх незаконне використання, вони використані ним як засоби вчинення кримінального правопорушення, яке скоєно умисно. У зв'язку з цим, обґрунтовано застосовано спеціальну конфіскацію (п. 4 ч. 1ст. 96² КК) грошових коштів у сумі 15000 угорських форинтів у власність держави [20].

Аналізуючи узагальнення судової практики щодо застосування спеціальної конфіскації до предметів кримінальних правопорушень, важливо звернути увагу, що відсутність у вироку суду посилання на конкретний пункт ст. 96² КК, не свідчить про незаконність постановлених у кримінальному провадженні судових рішень в цілому [146]. Крім того, адвокат, ні в апеляційній скарзі, ні в касаційній скарзі не навів жодних аргументів, які дали б

підстави суду дійти висновку, що будь-які речі з обсягу майна, до якого застосована спеціальна конфіскація, не є предметом інкримінованих його підзахисному кримінальних правопорушень [165]. Так, вироком Білоцерківського міськрайонного суду Київської області визнано винною особу за те, що він працюючи на посаді менеджера групи аудиту ТОВ «Нова Пошта» протягом року вчинив кримінальні правопорушення (ч. 2 ст. 15 ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст.190; ч. 3 ст. 190 КК; ч. 1 ст. 361 КК ; ч. 2 ст. 361 ; ч. 1 ст. 191; ч. 1 ст.309 КК). Під час проведення обшуків автомобіля і за місцем проживання винного було виявлено і вилучено майно, зокрема, це комп'ютерна техніка, мобільні телефони, картки мобільних операторів, тощо, яке в подальшому було визнано речовими доказами по справі, до якого у порядку ст. 96² КК було застосовано спеціальну конфіскацію [165].

Аналіз судової практики свідчить, що гроші, і цінності та інше майно, до яких застосовано спеціальну конфіскацію (за умови їх використання у злочинній діяльності) мають бути повернуті законному власнику, якщо такий ідентифікований або переходить у власність держави [20; 22; 26; 29; 34] чи відповідних органів держави, з урахуванням доцільності використання у період воєнного стану [25]. Цей процес зміни правового статусу конфіскованого майна, зазначений Гацелюком В.О., призводить до того, що законний власник (законний володілець) зберігає за собою право на цивільно-правовий позов для повернення цього майна [40, с. 180].

Прикладом застосування спеціальної конфіскації до предметів, придбаних внаслідок вчинення кримінального правопорушення є наступна справа. Так, вироком Любешівського районного суду Волинської області ОСОБУ було визнано винною за ч. 1 ст. 185 КК України у вчиненні викрадення 1000 грн з кишені куртки потерпілого, який перебував у Любешівській центральній районній лікарні. Частину цих грошей винний витратив на купівлю стільникового телефону наступного дня, а решту повернув. Суд обґрунтовано застосував спеціальну конфіскацію та конфіскував у власність держави стільниковий телефон «VIAAN-V 241 [34].

Характеризуючи особливості предметів кримінального правопорушення (майна, яке було використане або залучене до скоєння злочину і не має законного власника, або особа володіє без законних на це підстав; майна, що було використане як інструмент або знаряддя злочину, але не належить особі, засудженій за цей злочин), до яких застосовується спеціальна конфіскація, необхідно звернути увагу на наступне. Відсутність відомостей у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно не свідчить про відсутність власника, і встановлення власника пов'язане з можливістю конфіскації [146]. Так, за вироком Київського районного суду м. Одеси затверджено угоди між прокурором відділу прокуратури Одеської області та чотирма обвинуваченими про визнання винуватості у кримінальному провадженні за ст. ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 212; ч. 1 ст. 255; ч. 3, 4 ст. 28 ч. 1 ст. 366; ч. 4 ст. 28 ч. 1 ст. 364 КК України. Застосовано спеціальну конфіскацію цілісного майнового комплексу, включаючи різноманітні будівлі та устаткування на користь держави. Аргументація позиції ККС ВС полягає у клопотанні прокурора про застосування спеціальної конфіскації до речових доказів у цьому кримінальному провадженні. Аргументування позиції ККС ВС полягає у тому, що прокурор під час судового засідання, що вирішувало питання про укладення угод про визнання вини, подав клопотання про застосування спеціальної конфіскації до речових доказів у цьому кримінальному провадженні. Суд першої інстанції, задовольнивши клопотання прокурора, відзначив, що вказане майно було придбане особою, яка перебуває під досудовим розслідуванням у зв'язку з іншою справою, через компанію-нерезидента, яка є засновником ТОВ. Це майно використовувалось як єдиний майновий комплекс членами злочинної організації. Крім того, суд посилався на витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, згідно з яким відомості про право власності на вказане майно відсутні. Суд апеляційної інстанції, переглянувши вирок у порядку апеляції, підтвердив рішення першої інстанції про застосування спеціальної конфіскації до цілісного майнового комплексу. Зазначено, що вказане майно, що використовувалося учасниками злочинної організації для злочинних цілей,

було визнано речовим доказом та було піддано арешту з метою його збереження. Наприкінці, суд касаційної інстанції висловив іншу позицію, зазначаючи, що відсутність відомостей у Державному реєстрі про власника майна не свідчить про його безхазяйність. Зазначено, що державна реєстрація прав не є підставою для набуття права власності, а лише засвідчує державою вже наявне право власності. Таким чином, сама відсутність відомостей у Державному реєстрі не є достатньою підставою для застосування спеціальної конфіскації до майна [168].

Доволі розповсюдженою є судова практика застосування спеціальної конфіскації до майна, яке було підшукано, виготовлено, пристосовано або використано як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Це стосується риболовних сіток, бензопил, човнів, системних блоків, оптичних дисків, гральних апаратів тощо [21; 24; 26; 28]. Але при цьому спостерігається неоднозначність у застосуванні ст. 96¹, 96² КК України при застосуванні спеціальної конфіскації до майна, яке було підшукано, виготовлено, пристосовано або використано як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Так, в одних випадках конфіскуються знаряддя вчинення злочину, а в інших знаряддя залишають, а спеціальну конфіскацію застосовують тільки до предметів, що були здобуті, отримані у результаті вчинення кримінального правопорушення (риба, дрова) [19; 23; 27; 33].

Спеціальна конфіскація застосовується до предметів які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Так, вироком Київського районного суду м. Одеси від 23.01.2023 р. ОСОБУ визнано винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч.4 ст.296 КК України. Винний 23 вересня 2022 року у м. Одеса зупинив на проїзній частині автомобіль ВАЗ 21093, силою витягнув водія та проявляючи особливу зухвалість, умисно безпричинно здійснив один постріл в напрямку потерпілого з метою спричинення останньому тілесні ушкодження, чим спричинив легке тілесне ушкодження із короткочасним розладом здоров'я у вигляді кульового сліпого поранення

лівого передпліччя з наявністю в м'яких тканинах «осколка травматичної кулі». Прокурор у апеляційній скарзі посиляється на те, що суд першої інстанції неправильно застосував закон України про кримінальну відповідальність, та безпідставно не застосував спеціальну конфіскацію майна, а саме револьверу марки «SAFARI 820G» калібру 9 мм, за допомогою якого було вчинено злочин. З урахуванням доводів прокурора, апеляційний суд вважає за необхідне оскаржений вирок суду першої інстанції змінити в частині вирішення питання долі речових доказів та застосувати спеціальну конфіскацію до револьверу марки «SAFARI 820G» калібру 9 мм R, який належить обвинуваченому, з огляду на те, що вищевказаний револьвер був використаний обвинуваченим як знаряддя вчинення правопорушення [25].

Підсумовуючи, зазначимо, що засади правозастосування спеціальної конфіскації вказують на її ключове значення у досягненні мети спрямованої на припинення злочинної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Ці засади забезпечують баланс між захистом прав індивіда та інтересами суспільства, допомагаючи у вилученні матеріальних стимулів до злочинної поведінки. Проаналізовані засади допомагають забезпечити ефективне та справедливе застосування спеціальної конфіскації в Україні на національному рівні.

2.2. Нормативні принципи застосування спеціальної конфіскації у контексті рішень ЄСПЛ

Спеціальна конфіскація відіграє ключову роль в міжнародних та національних стратегіях боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами, включаючи транснаціональну організовану злочинність, корупцію, відмивання грошей, наркоторгівлю, торгівлю людьми та фінансування тероризму. Вона є важливим інструментом, який дозволяє державам відновлювати справедливість шляхом вилучення майна незаконного походження та переривати фінансові ланцюги в кримінальному світі. Попри важливість запобігання і протидії

тяжким злочинам, застосування спеціальної конфіскації вимагає суворого дотримання принципів верховенства права, зокрема захисту прав людини, щоб уникнути неспроможності обмеження прав і свобод осіб. Таким чином, потрібен баланс між ефективною боротьбою з тяжкими злочинами та захистом основних прав і свобод людини.

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо застосування конфіскації тісно пов'язана з загальною політикою боротьби з тяжкими злочинами, але з особливим акцентом на захисті прав і свобод осіб згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ встановлює критично важливі гарантії та баланс між необхідністю держав у застосуванні конфіскаційних заходів для боротьби зі злочинністю та необхідністю захисту основних прав людей.

Конфіскація є одним із важливих компонентів сучасної політики боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Міжнародні організації поступово заохочують держави до запровадження у національне законодавство ефективних та законних правових інструментів для позбавлення злочинців незаконної вигоди, речей, майна, навіть за відсутності обвинувального вироку. Однак можуть бути ризики зловживань та втручання в основоположні права людини при застосуванні спеціальної конфіскації [297, р. 365].

Неодноразово Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) розглядав справи, пов'язані з різними формами конфіскації, але багато аспектів все ще обговорюються. Так, втручання у право власності, незалежно від його характеру, повинно залишати можливість особи ефективно захищати свої права в судовому порядку. Хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейську конвенцію з прав людини) гарантує право на судовий захист відповідно до ст. 6, ст. 13, відсутність процесуальних гарантій може викликати порушення статті 1 Першого Протоколу.

У даному розділі буде зосереджено увагу на основних принципах застосування конфіскації та прикладах їх реалізації у відповідних рішеннях ЄСПЛ. Кримінологічний аналіз принципів та підходів до застосування

спеціальної конфіскації в практиці Європейського Суду з прав людини буде здійснено у контексті розкриття їх відповідності гарантіям та правам людини і відновлення соціальної справедливості у суспільстві.

Основні принципи та цілі застосування спеціальної конфіскації включають: а) принцип стримування і блокування, що спрямоване на припинення фінансування злочинної діяльності та позбавлення злочинців засобів для подальшого розвитку злочинної мережі; б) компенсаторний принцип, пов'язаний із використанням засобів, отриманих від конфіскації, для компенсації постраждалим від злочину; в) принцип справедливості відповідальності і індивідуалізації покарання; г) принцип гуманізації превентивних заходів, як частини гуманізації превентивних заходів в кримінальному правосудді; д) відповідності стандартам та цінностям ЄС.

Визначення принципів застосування спеціальної конфіскації у рішеннях ЄСПЛ свідчить про актуальність і необхідність дотримання прав людини. Дотримання вказаних принципів сприяє ефективності в питаннях боротьби зі злочинністю у тому числі шляхом застосування спеціальної конфіскації [138].

Важко надати повну картину практики ЄСПЛ щодо всіх конкретних форм конфіскації. Це пов'язано з тим, що в цій галузі більше, ніж в інших галузях кримінального права, існують великі відмінності між національними режимами, і деякі країни запровадили своєрідні форми, які важко порівняти з гомологічними концепціями щодо конфіскації.

У порівнянні з традиційною концепцією конфіскації, згідно з якою позбавлення майна (знарядь злочину та доходів) відбувається після засудження за конкретний злочин, нові форми конфіскації передбачають послаблення зв'язку між правопорушеннями та конфіскованими доходами. Активи можуть бути конфісковані, навіть якщо вони не є доходами від злочину, за який злочинця було засуджено (розширена конфіскація), якщо вони належать особам, відмінним від правопорушника (конфіскація третіх осіб), або якщо вони є доходами від злочину, які не були доведені в судовому засіданні (конфіскація без вироку); в деяких випадках, навіть якщо кримінальне

провадження проти підозрюваного взагалі не розпочато (цивільна конфіскація майна). У цих випадках факт, що попередня оцінка злочинної поведінки та зв'язку з активами не є вирішальним фактором для застосування конфіскації, викликає кілька питань щодо загальних цілей систем кримінального правосуддя та баланс між ефективністю та правами людини [297, р. 366-367].

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) 17 липня 1997 року (11 вересня 1997 року набрала чинності для України) [177; 95]. Місія системи, яка була створена Конвенцією, полягає у визначенні питань державної політики в загальних інтересах, що підвищує стандарти захисту прав людини та розширює судову практику в сфері прав людини у всьому суспільстві держав, які ратифікували вказану Конвенцію. Перша стаття «Захист права власності» Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини визначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права [190]. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі - Закон) суди застосовують у процесі розгляду справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Крім того, Законом передбачено: регулювання відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти України; механізм усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; імплементація у національне судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини. Тобто джерелом кримінального права можуть бути лише рішення ЄСПЛ у справах проти України. Однак більшість

науковців вважає, що рішення ЄСПЛ проти інших держав є важливим джерелом тлумачення положень Конвенції, що може суттєво впливати на якість її застосування на національному рівні та сприяти внесенню відповідних змін до національного законодавства [51; 13, с. 33-34; 87, с. 34; 152, с. 233; 100; 62, с. 55-56]. Можна стверджувати, що практика ЄСПЛ як джерело права впливає на трансформацію національного законодавства. Так, рішення Європейського суду з питань перевищення розумних строків розгляду справ судами детермінувало внесення змін до процесуальних кодексів України щодо скорочення строків розгляду справ національними судами [44; 189; 123; 230]. Таким чином рішення ЄСПЛ вплинули на законодавство України та обумовили внесення відповідних змін до них відповідно міжнародних стандартів.

Марченко А.А. переконаний, що прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» має значення для української правової системи і сприяє наступному: офіційному визнанні практики ЄСПЛ джерелом права, внаслідок чого система джерел права поповнилась європейським прецедентом; впровадженню практики ЄСПЛ в національне законодавство, що надасть змогу посилити уже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів міжнародними стандартами та нормативами; наближенню правової системи України до правової системи країн ЄС, що надає можливість систематизувати законодавство України та Європи; прикладу адаптації законодавства України до законодавства ЄС у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права ЄС [134, с. 26-32].

У ч. 4 ст. 11 ГПК України також наголошено, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [44]. В свою чергу у ч. 2 ст. 8 КПК України наголошено, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Відповідно до

принципу верховенства права, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності соціальних інститутів держави [123].

Конвенцію та рішення ЄСПЛ, на думку В. Палюка, необхідно застосовувати при наявності наступних умов: при невідповідності українського законодавства положенням Конвенції та протоколів до неї; при наявності у вітчизняному законодавстві правових «прогалин» щодо прав людини та основних свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї; з метою більш точного розуміння положень українського законодавства, до яких було внесено зміни або доповнення на підставі рішень ЄСПЛ; при реалізації на практиці основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», враховуючи, що у вітчизняному правовому полі це досить нові дефініції [152, с. 234].

Джерела права, у ширшому розумінні, охоплюють зовнішнє вираження правових норм та положень, що дозволяють встановити зміст права. У такому значенні практика ЄСПЛ є джерелом права. Вона дозволяє визначити змістовну складову прав і свобод людини, що закріплені у Конвенції та протоколах до неї. У контексті цього, слушною є думка О. Климович, що рішення ЄСПЛ, за своєю юридичною природою, є офіційним тлумаченням стосовно конкретної справи. А саме тлумачення Конвенції, здійснене Судом у мотивувальній частині рішень щодо конкретних держав, стає «джерелом права Конвенції» [87, с. 38].

Необхідно чітко розмежовувати два вектори: виконання та застосування рішень Європейського суду. Так, виконання в Україні підлягають лише рішення Європейського суду з прав людини, ухвалені проти України (відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), а приймаючи рішення у справі в Україні, національні суди можуть застосовувати практику Європейського суду винесену щодо інших країн учасниць Конвенції без будь-яких обмежень.

Сьогодні, спеціальна конфіскація постає одним з найнеобхідніших заходів попередження злочинів – зокрема, вона сприяє вилученню речей чи

предметів, грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом. Тому ЄСПЛ визнав, що спеціальна конфіскація виступає стримуючим фактором у боротьбі з організованою злочинністю [277; 280, § 52; 290 §§ 81-106]. Будь-яка конфіскація майна повинна бути передбачена законом і переслідувати мету, що відповідає суспільним інтересам. Боротьба зі злочинністю і тероризмом переслідує таку мету. Суд підкреслив, що конфіскація активів у кримінальних справах стала поширена не тільки у правових системах Європейських країн, а на світовому рівні, що підтверджується словами: «... більше використовується не тільки як доказ, але і як окреме покарання за правопорушення і більше вона використовується не як доказ, а як покарання за правопорушення» [242, § 27; 277, §§ 82-83].

Рішення ЄСПЛ у цьому контексті підкреслюють необхідність дотримання верховенства права та основних прав людини під час здійснення спеціальної конфіскації. Спеціальна конфіскація являє собою форму втручання у право власності, що полягає у безкомпенсаційному вилученні майна в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Цей процес вимагає дотримання особливих гарантій, щоб запобігти порушенням права власності, визначеного в ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Судова практика ЄСПЛ щодо правозастосування спеціальної конфіскації має не тільки наукове, доктринальне, а і практичне значення. Спеціальна конфіскація є самостійним заходом кримінально-правового характеру, мета якого відрізняється від мети покарання. По-перше, спеціальна конфіскація спрямована на блокування «руху» фінансових ресурсів, які здобуті незаконним шляхом, чи здобуті законним шляхом, але такими, що сприяють кримінальній активності окремих груп чи угруповувань. По-друге, вилучення грошових коштів спрямоване на запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень. Таким чином, спеціальна конфіскація виступає запобіжним заходом у протидії будь-яким проявам злочинності. Перейдемо до більш детального аналізу особливостей правозастосування спеціальної конфіскації у контексті рішень ЄСПЛ.

У рішенні Європейського суду у справі «Druzstevni Zalozna Pria and others v. Czech Republic» зазначено, що будь-яке втручання у право на безперешкодне користування майном повинно супроводжуватися процедурними гарантіями, щоб забезпечити розумну можливість ефективно оскаржити заходи, призначені проти зацікавленої особи [270, §§ 22, 68-73]. За практикою Європейського суду, для визнання відсутності порушення ст. 1 протоколу № 1, обов'язковою умовою є дотримання справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та захистом права власності окремої особи. При цьому Європейський суд враховує обставини кожної конкретної справи та визначає, чи було забезпечено такий баланс. У випадку відсутності належної компенсації за завдану шкоду, що виникла внаслідок обмеження права власності, суд може визнати порушення ст.1 протоколу № 1.

Характеризуючи питання застосування конфіскації, спеціальної конфіскації крізь призму рішень ЄСПЛ, важливо звернути увагу на твердження ЄСПЛ у справі Загіні проти Сан-Марино від 11 травня 2023 р. [314]. Заява Загіні стосується конфіскації грошових сум після кримінального провадження за відмивання грошей проти інших осіб, але не заявника. ЄСПЛ зазначає, що він не повинен діяти як суд четвертої інстанції, а отже, не ставитиме під сумнів рішення національних судів, окрім випадків, коли їхні висновки можна вважати довільними або явно необґрунтованими. У практиці ЄСПЛ є фінальні рішення щодо застосування протоколу № 1. Наприклад, у справі Zaghini v. San Marino Судом було встановлено відсутність порушення протоколу № 1 [314]. У рішенні першої інстанції Сан Марино від 29 листопада 2005 року суддя визнав трьох співучасників винними у справі про відмивання грошей та засудив їх до умовного покарання у вигляді позбавлення волі. Також було прийнято рішення про конфіскацію вилученої суми, яку залишено за суддею-виконавцем для визначення частки двох залучених держав відповідно до міжнародних угод. Згідно з рішенням, це була перша справа про відмивання грошей в Сан-Марино після введення статті 199 bis Кримінального кодексу, спрямованої на боротьбу з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом. Так, відповідно ч. 3 до

ст. 147 КК Сан Марино у разі засудження, конфіскація засобів, які служили або були призначені для вчинення кримінального правопорушення, зазначеного в статті 199 *bis*, і кримінальних злочинів з метою тероризму або підриву конституційного ладу, а також речей, або прибутку від злочину завжди є обов'язковими. Якщо конфіскація майна неможлива, суддя встановлює обов'язок сплатити грошову суму, відповідну вартості конфіскованих речей. Конфісковане майно або його еквівалент передаються до Державного казначейства або можуть бути знищені. Суддя, опираючись на зізнання обвинувачених, визнав їх винними у приховуванні грошей та спробах уникнення розслідування. Апеляційна інстанція підтвердила вину та конфіскацію майна для деяких осіб у справі. Важливо, що дана справа відрізняється від інших, таких як Денісова та Моїсеєва, тим, що вона не порушувала питання права власності на конфісковане майно. Конфіскація була спрямована на вилучення грошей з обігу для запобігання вчинення злочинів у майбутньому. У цьому випадку, коли рішення про конфіскацію стало остаточним, заявник не намагався оскаржити це рішення протягом семи місяців до його виконання або невдовзі після його виконання в грудні 2008 року. На відміну від інших справ (вже раніше згаданих Денісова та Моїсеєва, які оскаржували саме конфіскацію їх майна), де оскарження конфіскації відбулося швидше, заявник оскаржив лише через дев'ять років після введення рішення в дію. Незважаючи на затримку, різні інстанції, включаючи суддю з питань міжнародного співробітництва, суддю з питань виконавчого провадження та апеляційні інстанції, прийняли до уваги його запит та розглянули його аргументи. Суд відзначає, що аргументи заявника стосовно відсутності визнання його вини в Італії та скасування рішення про конфіскацію не були вирішальними, оскільки ці питання не мали прямого відношення до самого рішення про конфіскацію. У рішенні ЄСПЛ також вказано, що заявник не стверджував, що є добросовісною третьою особою чи довів, що кошти мали законне походження. Йому була надана можливість подати свою справу до відповідних органів, які розглянули та відхилили його вимоги. Таким чином, у

конкретних обставинах справи, Суд визнає, що заявнику було надано достатню можливість захистити свої права та інтереси перед національними органами. Отже, у цій справі не було порушення ст. 1 Протоколу № 1.

Відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 Захист власності Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [190]. Таким чином кожна особа має гарантоване право володіння своїм майном. Майно містить права «*in rem*» та «*in personam*» та охоплює нерухоме, рухоме майно та інші майнові інтереси. Таким чином, з положень ст. 1 Протоколу до Конвенції впливає три нормативні стандарти правила щодо власності. Перший (загального характеру) стосується принципу мирного володіння власністю. Другий (обмежувального характеру) стосується позбавлення володіння за наявності певних умов. Третій (спеціально-контрольного характеру) визнає, що держави мають право контролювати використання власності відповідно до загальних інтересів або запроваджувати закони для забезпечення, серед іншого, сплати штрафів.

Необхідно зауважити, що національні державні органи влади відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наділені широкою свободою розсуду стосовно питань «захисту власності», а відповідно трьох правил щодо власності, в умовах певного рівня національної економіки, політики і соціального захисту. Поряд з цим, ЄСПЛ у кожній ситуації, де має місце застосування конфіскації, цивільної конфіскації, спеціальної конфіскації відповідно до положень ст. 1 протоколу № 1, вивчає питання дотримання органами судової влади справедливого балансу між інтересами суспільства і вимогами захисту приватних інтересів окремої особи [190].

Позбавлення права власності не може бути передбачено у національному законодавстві, у разі коли такий закон прямо суперечить міжнародним нормам та принципам, серед яких необхідно виокремити принцип закріплений в Загальній Декларації прав людини. Так, у ч. 2 ст. 17 Декларації визначено, що «кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» [66]. Таким чином, будь-яке втручання з боку органів влади має бути законним. Верховний Суд зазначає, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано з метою суспільної необхідності, лише як виняток, на підставі та в порядку встановленому законом та за умови попереднього повного відшкодування їх вартості. Конфіскація майна відбувається на підставі рішення суду відповідно до закону. Таким чином, законодавець вводить норми, що є доцільними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних (суспільних) інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів. Інколи, виникають колізії із практичним застосуванням норм чинного законодавства відносно спеціальної конфіскації майна, а тому вона належить до одного із найбільш проблемних інститутів.

При вирішенні питання чи порушено право особи на власність, необхідно визначити існування такого права у особи. В окремих випадках відсутність права власності на майно не виключає можливості його конфіскації. Тобто майно може бути конфісковано у третьої особи (у рамках кримінального [245, §§ 65-68, 317] чи цивільного [307, §§21] провадження проти третьої особи). У цьому контексті представляє інтерес рішення ЄСПЛ (справа) [307, §§36, 39] щодо конфіскації майна (транспортного засобу) яке не належить водію (правопорушнику) на праві власності. Предметом скарги виступає конфіскація вантажівки турецької компанії Ünsper Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.Ş. Один із вантажних автомобілів компанії (вартість вантажівки – близько 83 000 євро) був зупинений для перевірки на митному посту Ямбол. Влада Болгарії виявила та вилучила в салоні та трейлері наркотичні речовини (були оцінені приблизно

у 27 000 євро). Вантажівку вилучили як речовий доказ. Проти водія вантажівки було відкрито кримінальне провадження. У ст. 242 § 8 КК Болгарії передбачено, що транспортний засіб, який використовувався для перевезення контрабандних товарів через кордони держави, конфіскується у власність держави, навіть якщо він не є власністю правопорушника, за винятком випадків, коли вартість транспортного засобу явно не відповідає тяжкості вчиненого. У процесі розгляду справи було встановлено, що національні суди Болгарії при визначенні питання про конфіскацію транспортного засобу відповідно до статті 242 § 8 КК Болгарії, окрім вартості транспортного засобу та контрабандних товарів, мали врахувати рівень небезпеки злочину та правопорушника для суспільства. Компанія-заявник подала позов проти водія у сумі 110 116,75 євро за шкоду, завдану його діями, намагаючись відшкодувати вартість конфіскованої вантажівки. Однак компанія-заявник не змогла стягнути цю суму, оскільки водій вантажівки на той час не мав активів. Суди розглядаючи пропорційність конфіскації транспортного засобу, який належить третій особі та використовувався для вчинення правопорушення, дійшли висновку, що в окремих випадках конфіскація не була виправданою. Адже жодного узгодженого стандарту з цього приводу не розроблено, коли вартість транспортного засобу коливалася від мінімально вищої до майже вдвічі вищої та в 10,7 разів вищої вартості ніж товари, що перевозяться, суди скасували конфіскацію транспортних засобів, як таку, що суперечила частині 8 статті 242 КК Болгарії, і транспортні засоби повертались їх власникам. Поряд з цим у досліджуваній справі критерієм застосування цивільної конфіскації виступали ступінь суспільної небезпеки від злочину, а саме контрабанди наркотиків. Тому поширення цивільно-правової відповідальності за злочин контрабанди на майно третіх осіб було визнано правомірним та таким, що відповідає суспільним інтересам та законній меті запобігання злочинності у сфері незаконного наркообігу.

Відповідно до *poten juris* конфіскації, держави запровадили заходи запобігання кримінальним злочинам *ante delictum*, кримінальні санкції

(допоміжні або навіть основні кримінальні покарання), заходи безпеки в широкому сенсі, адміністративні заходи, прийняті в рамках або поза кримінальним провадженням, і цивільно-правові заходи *in rem*. Зіткнувшись із таким величезним діапазоном відповідей, доступних державі, Суд досі не розробив жодної послідовної прецедентної практики, заснованої на принциповій аргументації [246, р. 33].

Характеризуючи європейську практику застосування конфіскації та враховуючи коментар до ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, важливо виокремити диференційований підхід до видів конфіскації, які у розумінні ЄСПЛ виступають покаранням або превентивним заходом:

- 1) Конфіскація доходів, отриманих внаслідок вчинення злочину, за який особу визнано винною (мета - покарання особи додатково до превентивного та компенсаційного характеру спецконфіскації) [312, §§ 29-35];
- 2) Конфіскація земельної ділянки на якій проводилося незаконне будівництво за рішенням кримінального суду після виправдувального вироку (мета покарання, спрямоване на запобігання повторним випадкам порушення закону (тобто є запобіжним та каральним заходом) [299; 309, §§ 22 and 51];
- 3) Конфіскація земельної ділянки, на якій здійснювалося незаконне будівництво, на підставі рішення кримінального суду про припинення діяльності через закінчення строку давності або за відсутності будь-якої участі у кримінальному провадженні (*G.I.E.M. S.R.L.* та інші проти Італії (по суті) [274, §§ 212-233]. Так, у 1992 році муніципальна рада м. Барі затвердила план розвитку ділянки, включаючи земельну ділянку компанії-заявника, для будівництва багатофункціонального комплексу. Попри запит від муніципального органу щодо участі в угоді про забудову, компанія погодилася, але не отримала відповіді. У результаті, муніципальна влада надала дозвіл на будівництво компанії *Sud Fondi S.r.l.*, яка розпочала будівельні роботи у 1996 році та завершила їх у 1997 році. Касаційний суд розглядав конфіскацію як санкцію, яка може бути застосована як кримінальне покарання лише до майна

обвинуваченого, визнаного винним у злочині щодо незаконної забудови ділянки. Проте, у рішенні від 12 листопада 1990 року суд зазначив, що конфіскація може бути обов'язковим адміністративним стягненням, незалежно від психічного елемента («perché il fatto non costituisce reato»), і може бути застосована до третіх осіб у випадках, коли ситуація, така як незаконне будівництво або забудова ділянки, фактично визнана незаконною. Його не можна було б винести, якби злочинця було виправдано на тій підставі, що обвинувачення не мало матеріальної підстави («perché il fatto non sussiste»);

4) Превентивна конфіскація – ґрунтується на підозрі у приналежності певної організації до мафії, яка раніше не піддавалася засудженню (М. проти Італії, рішення Комісії).

При втручанні у право власності (застосуванні конфіскації) відповідно до усталеної практики ЄСПЛ необхідно дотримуватись таких критеріїв:

- а) законність втручання (відповідати принципу законності);
- б) переслідувати законну мету та відповідати суспільним інтересам;
- в) втручання здійснюється за допомогою засобів, які є достатньо пропорційними меті, яка реалізується тобто забезпечувати справедливий результат – баланс між вимогами загального інтересу та правами особи;
- г) законність втручання (відповідати принципу законності).

Принцип законності втручання полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у мирне володіння особою своїм майном має бути законним (рішення у справі «Ятрідіс проти Греції») [240]. Це означає, що заходи втручання у процес володіння майном мають відповідати основним положенням національного законодавства. При цьому норми закону мають бути доступними для зацікавлених осіб, чіткими, а наслідки його застосування – передбачуваними. Вимога «законності» вимагає сумісності з верховенством права, що включає свободу від свавілля. Втручання має забезпечувати «справедливий баланс» між вимогами загальних суспільних інтересів громади та вимогами захисту фундаментальних прав особи. Вирішення питання про те, чи був досягнутий справедливий баланс, стає на

порядок денний лише після того, як буде встановлено, що втручання, про яке йдеться, задовольняло вимоги законності та не було свавільним. При цьому, спосіб тлумачення та застосування національного законодавства надає органам влади, можливість обґрунтувати доцільність застосування спеціальної конфіскації задля досягнення справедливої рівноваги у суспільстві.

Характеризуючи законність втручання, при застосуванні конфіскації, необхідно звернути увагу не тільки на законні підстави володіння майном, але й на межі дії закону. Так закон має діяти на момент вчинення злочину. Наприклад у справі *Zaghini v. San Marino* діяло два закона [314, §§ 51-59]. Заявник стверджував, що захід конфіскації був неправомірним, оскільки ч. 3 ст. 147 КК Сан Маріно, на яку посилався суддя-виконавець, не була чинною ч. 3 (ст. 147 (зі змінами, внесеними в лютому 2004 р.) на момент вчинення кримінального правопорушення і наводить дві редакції норми.

При дослідженні рішень Європейського суду [291, 298; 248; 301] щодо застосування конфіскації Н. Блажівська приходить до висновку, що аналізуючи національне законодавство, судові процедури, доводи сторін у справі, Європейський суд головну увагу звертає на наявність розумної пропорційності, забезпечення «справедливого балансу», між вжитими державою заходами щодо обмеження права власності та метою, на яку вони були спрямовані [10, с.55].

Будь-яке втручання у користування правами чи свободами людини повинно переслідувати законну мету. Сам принцип «справедливого балансу», передбачає наявність загального суспільного інтересу громади. Досягнення «справедливого балансу» між вимогами загальних інтересів громади та вимогами захисту основних прав особи передбачає необхідність розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами (безоплатним вилученням майна) та метою, яку прагне досягти держава (запобігти і протидіяти посяганню на права і свободи людини і громадянина, власність, сферу службової діяльності, сферу господарської діяльності, довкілля тощо). У контексті з'ясування того, чи існував такий баланс, вимагає загального вивчення різних інтересів, що розглядаються, що може потребувати аналізу не

лише умов відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, характеру і ступеню тяжкості суспільно небезпечного протиправного діяння, ступеню небезпечності особи, включаючи засоби, які використовує держава, та їх реалізацію. При застосуванні спеціальної конфіскації до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, отримала доходи злочинним шляхом або використовувала певну власність для досягнення злочинної мети тощо держава переслідує суспільний інтерес при дотриманні принципу законного втручання для досягнення мети загальної і спеціальної превенції. Тобто, наявність «суспільного інтересу» або «загального інтересу», є наслідком, тому що втручання на підставі вироку суду про застосування спеціальної конфіскації у здійснення права на мирне володіння майном, має переслідувати мету запобігання злочинності, яка чітко відповідає суспільним інтересам безпеки та розвитку. Органи судової влади користуються певною свободою розсуду у визначенні того, що є в загальних інтересах суспільства.

Контроль держави за рівнем злочинності у суспільстві є законною метою спрямованою на захист прав та інтересів особи, суспільства і держави від протиправних посягань. Це положення закріплено у ч. 1 ст. 1 КК України, де зазначено, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [118].

Законність втручання у мирне користування власністю також включає гарантовану можливість оскарження такого втручання у судовому порядку. Таким чином, втручання у право мирного користування власністю незалежно від свого характеру не має обмежувати можливості особи захистити права в судовому порядку. Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод у ст. 6, ст. 13 самотійно гарантується право на судовий захист, але відсутність процесуальних гарантій може послужити підставою для визнання порушення ст. 1 Протоколу №1. «Будь-яке втручання у право на безперешкодне

користування майном, – йдеться у рішенні Європейського суду у справі *Druzstevni Zložna Pila and others v. Czech Republic*, – має супроводжуватися процедурними гарантіями, які забезпечують зацікавлених фізичній чи юридичній особі розумну можливість ефективного оскарження вжитих проти нього заходів... Втручання у майнові права заявника не супроводжувалося достатніми гарантіями від свавілля і тому не було законним» [270, §§ 22, 69].

Інший приклад порушень ст. 1 Першого Протоколу, ст. 6, ст. 13 Конвенції, де Європейський суд висловлює думку, що втручання у права заявника є очевидним порушенням грецького законодавства, а отже, суперечить праву заявника на мирне володіння своїм майном [240, §§ 12]. Предметом спору став кінотеатр, який орендував пан Георгіос Ятрідіс. Місцеві органи влади ухвалили постанову про позбавлення його права на володіння кінотеатром, мотивуючи це тим, що він незаконно утримує державну власність, і про передання його муніципальній раді передмістя Іліополіс. Афінський суд першої інстанції скасував цю постанову. Відповідні правління міністерства фінансів, Державна рада юстиції та Державне земельне управління висловилися за те, щоб міністр фінансів повернув кінотеатр заявникові, але міністр і донині відмовляється виконати рішення Афінського суду першої інстанції. Після того як муніципальна рада Іліополіса позбавила Ятрідіса права володіння законно орендованим кінотеатром, у якомусь іншому приміщенні кінотеатрального бізнесу не розпочинав. Повернути ж собі кінотеатр, незважаючи на наявність судового рішення про скасування постанови органів місцевої влади щодо позбавлення його зазначених майнових прав, пан Ятрідіс не мав можливості через відмову міністра фінансів скасувати постанову про передання його муніципальній раді. Ці обставини свідчать про порушення прав заявника на власність. Правова система Греції надала пану Ятрідісу реальну можливість вдатися до «ефективного засобу захисту», чим він і скористався, причому успішно: Афінський суд першої інстанції, до якого він звернувся з проханням скасувати постанову місцевих органів влади, ухвалив рішення на його користь. Проте саме «ефективність» захисту,

гарантована ст. 13 Конвенції, в даному разі не була забезпечена на практиці, оскільки виконанню судового рішення перешкоджали, з одного боку, невмотивовані дії, а з іншого - бездіяльність органів державної влади. Таким чином, ЄСПЛ приходить до висновку, що враховуючи відмову міністра фінансів виконати рішення суду першої інстанції у справі заявника, засіб судового захисту, що розглядається, не може вважатися «ефективним», як того вимагає ст. 13 Конвенції [240].

Приклад рішення ЄСПЛ у справі Маркус проти Латвії щодо законності застосування конфіскації [133, §§ 6, 25]. Проти заявника було порушено кримінальну справу за фактом отримання хабаря у розмірі 80 000 латвійських латів (114 000 євро). Встановлено, що він, перебуваючи на посаді керівника навчального закладу, вимагав хабар від члена правління приватного підприємства за укладення мирової угоди у відкритому цивільному провадженні. Встановивши відсутність пом'якшуючих або обтяжуючих обставин, суд призначив заявнику покарання у вигляді чотирьох років позбавлення волі. Також суд призначив обов'язкове додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Конкретне майно, яке підлягає конфіскації, не було зазначено (§ 25). На досудовому етапі слідчий застосував обмеження на право власності одинадцяти об'єктів нерухомості, фактично застосувавши арешт (§ 6). У березні 2010 року заявник подав змінену конституційну скаргу, аргументуючи непропорційність покарання та вказуючи на те, що конфіскація його майна завдасть шкоди здатності піклуватися про сина та батьків. Також він стверджував, що примусова конфіскація порушує право на справедливий суд та власність, які гарантовані Конституцією Латвії. Стосовно заборони дискримінації, заявник вказував на невибірковий характер примусової конфіскації та висував тезу, що судам, застосовуючи покарання у вигляді конфіскації, слід мати можливість враховувати матеріальне становище особи, щоб уникнути непропорційних наслідків. Заявник вбачав конфіскацію всього майна як залишок радянської кримінально-правової системи.

Стосовно вимоги про те, щоб втручання у право власності було передбачено законом, важливо, зазначити, що для задоволення принципу законності недостатньо наявності правової основи у національному законодавстві. Крім того, правова основа повинна мати певну якість, а саме вона повинна бути сумісною з верховенством права та повинна забезпечувати гарантії проти свавілля. З цього випливає, що правові норми, на яких ґрунтується втручання, окрім відповідності внутрішньому законодавству договірні держави, включаючи Конституцію, мають бути достатньо доступними, точними та передбачуваними у своєму застосуванні. Норма є «передбачуваною», якщо вона забезпечує певний захист від свавільного втручання з боку органів державної влади. Подібним чином застосовне законодавство має передбачати мінімальні процесуальні гарантії, відповідні важливості відповідного принципу [310, §§ 95-97].

Що стосується законності, ЄСПЛ роз'яснив, що для забезпечення належного захисту від свавільних дій з боку органів влади він ретельно перевіряє «якість закону» в тому сенсі, що вимога законності означає також сумісність з верховенством права. Таким чином, внутрішньодержавні правила мають бути достатньо точними та передбачуваними, а закон має забезпечувати правовий захист від свавілля. Наприклад, ЄСПЛ засудив Болгарію у справі Димітрови проти Болгарії щодо цивільно-правового рішення про конфіскацію непоясненого — отже, нібито «незаконного» — доходу. Однією з причин порушення статті 1 Протоколу 1 ЄСПЛ було визначено те, що не було встановлено часових обмежень для можливості вимагати державою докази щодо особистих доходів і витрат. Тому, органи прокуратури мали б право «відкривати, призупиняти, закривати та знову відкривати провадження за бажанням у будь-який час» [268, §§ 16].

Практика ЄСПЛ щодо превентивної конфіскації, особливо в Італії, може проходити переоцінку на основі справи De Tommaso, яка виявила порушення в заходах особистого характеру, що обмежують свободу пересування. Це стосується особистих «запобіжних заходів» *praeter delictum*, а саме свого роду

спеціального поліцейського нагляду, що супроводжувався декількома зобов'язаннями (такими як не змінювати місце проживання або вести «чесний і законослухняний спосіб життя»). Так, Акт № 1423/1956 Італії у ст. 5 передбачає, що при призначенні заходу особливого нагляду районний суд зобов'язує особу, підозрювану в тому, що вона живе на доходи, одержані злочинним шляхом, у короткий термін шукати роботу та житло та повідомити про це органи влади. Особі не буде дозволено виїжджати за вказану адресу без дозволу. Суд також зобов'язує особу: вести чесний і законослухняний спосіб життя і не давати приводу для підозр; не спілкуватися з особами, які мають судимість і щодо яких застосовано запобіжні заходи чи заходи безпеки; не повертатися додому пізніше встановленого часу ввечері або виходити з дому раніше встановленого часу вранці, крім випадків необхідності і лише завчасно попередивши про це органи; не зберігати і не носити зброю; не відвідувати бари, нічні клуби, атракціони чи публічні будинки; і не відвідувати публічні збори. Крім того, районний суд може застосувати будь-які інші заходи, які він вважає необхідними з огляду на вимоги захисту суспільства, зокрема заборону на проживання в певних районах. Ця справа, що розглядалась ЄСПЛ вказала на невідповідність між заходами і вимогами законодавства до їх застосування, а також на необхідність «якості закону» для захисту осіб від свавілля держави. Оскільки особисті запобіжні заходи і превентивна конфіскація мають схожі правові основи, аналіз і висновки, зроблені в справі *De Tommaso*, можуть спонукати до детальнішого розгляду критеріїв і якості закону при застосуванні конфіскаційних заходів [269]. Тим не менш, застосування міркувань ЄСПЛ у справі *De Tommaso* (стосовно особистих заходів) до патримоніальних (майнових) заходів може призвести до більш ретельного аналізу «якості закону», необхідного для вжиття заходів, що обмежують право власності.

Наступний критерій Переслідування законної мети та відповідність суспільним інтересам. У справі *Ünsped Package Service San. I TiC. Inc. v. Bulgaria*, суд ухвалив рішення про спеціальну конфіскацію транспортного засобу (вантажівки) компанії *Ünsped Package Service San. I TiC. Inc* [307].

Вказану вантажівку найманий працівник, щодо якого було відкрито провадження (контрабанда наркотиків), використовував для контрабандного перевезення наркотичних засобів. Доводи сторін у справі були наступні. Уряд стверджував, що згідно з другим абзацом статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод держави мають право контролювати використання власності відповідно до загальних інтересів шляхом застосування відповідних законів та мають широку свободу розсуду. Географічне розташування Болгарії як маршруту наркотрафіку на Балканах та зобов'язання країни перед ЄС були визначальними для державної політики щодо боротьби з цією незаконною торгівлею. Високий ступінь суспільної небезпеки від контрабанди наркотиків пояснював поширення цивільно-правової відповідальності за злочин контрабанди на майно третіх осіб. Застосування статті 242 § 8 КК Болгарії у цій справі було законним, виправданим і пропорційним переслідуваній меті. А компанія-заявник вважає, що конфіскація її вантажівки порушила її права власності адже вартість контрабандних наркотиків майже в тричі менша ніж вартість вантажівки. У рішенні ЄСПЛ при вирішенні питання «законності втручання», зазначено, що конфіскація була результатом застосування національного законодавства, транспортний засіб, який використовувався для вчинення злочину торгівлі людьми, підлягає конфіскації, якщо його вартість явно не відповідала вартості контрабандного товару. Суд визнає, що відповідне правове положення можна назвати достатньо доступним, точним і передбачуваним. Суд погодився з Урядом, що конфіскація переслідувала законну мету в суспільних інтересах – боротьбу з незаконним обігом наркотиків.

Застосування спеціальної конфіскації виступає законною метою у дотриманні загального (суспільного) інтересу - запобігання та протидія злочинності. Згідно з рішенням суду, це була перша справа про відмивання грошей у Сан-Марино після введення відповідного закону, а саме статті 199 bis Кримінального кодексу [314]. Останній був прийнятий у відповідь на зростаюче явище використання грошей, отриманих злочинним шляхом (*denaro*

proveniente da misfatto), і на необхідність боротьби з таким явищем у світлі міжнародних зобов'язань. Суд зауважує, що відмивання грошей безпосередньо загрожує верховенству права, про що також свідчать дії Ради Європи та інших міжнародних органів у цій сфері. Зокрема, Конвенції Ради Європи з цього питання зобов'язали держави криміналізувати відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, і передбачити інші заходи, спрямовані на проведення жорсткої кримінальної політики для боротьби з цим зростаючим національним і міжнародним явищем, складність якого є безпрецедентною.

Переслідування законної мети та відповідність суспільним інтересам у запобіганні та протидії злочинності виявилось ще більш чітко у справі Gogitidze щодо конфіскації без обвинувального вироку, пов'язаної з корупційними злочинами, де ЄСПЛ визнав легітимність у сфері боротьби з корупцією «міжнародно визнаних стандартів» щодо заходів конфіскації *in rem*, які передбачають можливість зниження стандарту доказування та розгляду активів, що належать третім особам («члени сім'ї та інші найближчі родичі, які, як припускається, неофіційно володіли та розпоряджалися незаконно здобутим майном від імені підозрюваних правопорушників, або які іншим чином не мали необхідного добросовісного статусу»). Оцінюючи пропорційність національних заходів, ЄСПЛ підкреслив, що держави мають широку свободу розсуду щодо того, що є належним засобом застосування заходів контролю за використанням власності. Що стосується легітимності мети оскаржуваної конфіскації, Суд зауважує, що цей захід становив істотну частину більшого законодавчого комплексу, спрямованого на посилення боротьби з корупцією на державній службі (§ 49, 82, 83). Беручи до уваги національне законодавство (§52-54,85), очевидно, що обґрунтування конфіскації незаконно набутого майна та нез'ясованих статків, якими володіли особи, обвинувачені у серйозних злочинах, скоєних під час перебування на державних посадах, а також у їхніх сімей членів і близьких родичів була подвійною, маючи як компенсаційну, так і превентивну мету [276, §§49, 52-54, 82, 83, 85].

Компенсаційний аспект полягав у зобов'язанні відновити постраждалу сторону в цивільному судочинстві до статусу, який існував до безпідставного збагачення відповідного державного службовця, шляхом повернення неправомірно придбаного майна його попередньому законному власнику або, в відсутність такої. Таким чином, Суд визнає, що конфіскаційний захід у цій справі було застосовано відповідно до загальних інтересів у забезпеченні того, щоб використання майна, про яке йде мова, не створювало переваги для заявників на шкоду громаді [276, §§102,103].

Беручи до уваги такі міжнародно-правові інструменти, як Конвенція ООН проти корупції 2005 року, Рекомендації Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і дві відповідні Конвенції Ради Європи 1990 та 2005 років щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (ETS №. 141 і ETS № 198), Суд зауважує, що можна сказати, що існують загальноєвропейські та навіть універсальні правові стандарти, які заохочують, по-перше, конфіскацію майна, пов'язаного з серйозними кримінальними злочинами, такими як корупція, відмивання грошей, злочини, пов'язані з наркотиками тощо, без попередньої судимості. По-друге, тягар доведення законного походження майна, яке вважається незаконно набутих, може законно бути покладено на відповідачів у такому некримінальному провадженні щодо конфіскації, включаючи цивільне провадження «*in rem*». По-третє, заходи конфіскації можуть бути застосовані не лише до прямих доходів, одержаних злочинним шляхом, але й до майна, включаючи будь-які доходи та інші непрямі вигоди, отримані шляхом перетворення чи перетворення прямих доходів, одержаних злочинним шляхом, або їх змішування з іншими, можливо законними, активами. Нарешті, конфіскаційні заходи можуть бути застосовані як до осіб, безпосередньо підозрюваних у кримінальних правопорушеннях, так і до будь-яких третіх осіб, які володіють правами власності без необхідної добросовісності, з метою приховати свою протиправну роль у накопиченні відповідних багатств.

Наступним критерієм усталеної практики ЄСПЛ при втручанні у право

власності (застосуванні конфіскації) є втручання, що здійснюється за допомогою засобів, які є достатньо пропорційними меті, яка реалізується, тобто, забезпечує справедливий результат – баланс між вимогами загального інтересу та правами особи.

Цей критерій означає, що засоби, які використовуються при втручанні, мають бути належним чином зваженими та обґрунтованими, щоб забезпечити справедливий результат та збалансувати інтереси загального добробуту та права особи. У контексті конфіскації це означає, що будь-яке законне, безоплатне вилучення майна має бути обґрунтованим, пропорційним та має служити вищим цілям справедливості та дотриманню закону.

Справедливий баланс між загальними інтересами та правами особи - це концепція, що передбачає здійснення державними органами заходів, які забезпечують гармонічне вирішення конфлікту між цими двома аспектами. Основні риси справедливого балансу включають: заходи, які приймаються державою, що повинні бути належним чином збалансовані і не виходити за межі того, що є необхідним для досягнення загального добробуту (пропорційність заходів); захист прав особи, що передбачає збалансований підхід до визнання та захисту прав і свобод кожної особи відповідно до національних правових норм та міжнародних стандартів; врахування загального інтересу суспільства та загальних благ, таких як громадська безпека, громадський порядок, громадське здоров'я тощо; прозорість і справедливість при прийнятті державними органами рішень, які мають бути обґрунтованими, прозорими і справедливими, відповідно до національного законодавства і міжнародних стандартів прав людини; рівність перед законом, яка полягає у тому, що усі особи повинні мати однаковий доступ до правосуддя і бути рівними перед законом, без дискримінації будь-якого виду.

Отже, справедливий баланс враховує інтереси як суспільства в цілому, так і кожної окремої особи, забезпечуючи одночасно виконання національного закону і міжнародних стандартів прав людини.

У своїх рішеннях ЄСПЛ постійно прагне до знаходження балансу між захистом індивідуальних прав та інтересів суспільства, вважаючи, що жодні інтереси не мають безмежної ваги. Цей підхід відображає розуміння того, що втручання у права власності може бути виправданим за певних умов, але має бути здійснене способом, що мінімізує шкоду особі, її правам, і дозволяє досягти справедливого розв'язання. ЄСПЛ систематично підкреслює важливість збалансованого підходу при втручанні в право власності, зокрема у випадках конфіскації. Якщо конфіскація або інше втручання призводить до втрати власності, особа має право на справедливу компенсацію. Цей аспект є базовим у забезпеченні того, що втручання є справедливим і еквівалентним.

У деяких випадках ЄСПЛ підтвердив, що втручання у право власності порушує принцип пропорційності — порушує справедливий баланс між індивідуальним правом і загальним інтересом — коли на власника майна покладається надмірний тягар. Так, у справі *Paulet v. the United Kingdom* заявник скаржився, що накази про конфіскацію (після засудження за працевлаштування за фальшивим паспортом) були непропорційними, оскільки означали конфіскацію всіх його заощаджень за майже чотири роки справжньої роботи, без жодної різниці між його справою та тими, що стосуються більш серйозних кримінальних злочинів, таких як торгівля наркотиками чи організована злочинність. Заявник, проживаючи у Сполученому Королівстві, зміг отримати три робочі місця, використовуючи фальшивий французький паспорт з квітня 2003 року по лютий 2007 року, працюючи спочатку в кадровому агентстві, потім у кеш-енд-кері бізнесі, а згодом як водій навантажувача. Фальшивий паспорт він використав для доведення свого права на роботу в країні, однак всі роботодавці стверджували, що не найняли б його, знаючи про його реальний імміграційний статус. За вказаний період заявник заробив 73 293,17 фунтів стерлінгів і накопичив заощадження у розмірі 21 649,60 фунтів стерлінгів. У січні 2007 року, подавши заяву на отримання тимчасових водійських прав і додавши до неї фальшивий паспорт, виявлення підробки призвело до повідомлення в поліцію. Суд, зазначив, що можуть мати

місце зловживання процесом конфіскації, і, коли вони відбуваються, відповідним засобом правового захисту зазвичай буде призупинення провадження. Однак зловживання процесом не може ґрунтуватися на тому, що наслідки належного застосування законодавчої структури можуть призвести до «депресивного» результату, яким суддя може бути незадоволений. Незважаючи на те, що суд може з власної ініціативи ініціювати процес конфіскації, відповідальність за прийняття рішення про те, чи належним чином вимагати постанову про конфіскацію, фактично покладається на Корону. Коли він це робить, суд не має відповідних дискреційних повноважень для втручання в це рішення, якщо воно було прийнято відповідно до статуту. Справедливим результатом цього провадження є результат належного застосування статутних положень, як вони тлумачяться в Палаті Лордів і в цьому суді. Однак зробити висновок про те, що провадження, проведене належним чином відповідно до законодавчих положень, є зловживанням процесом, рівносильне тому, щоб стверджувати, що в суді є повноваження не дотримуватись закону. Суд зазначив, що хоча другий абзац статті 1 Протоколу № 1 не містить чітких процесуальних вимог, Суд має розглянути, чи провадження в цілому надало заявнику достатню можливість передати свою справу на розгляд компетентних органів влади з метою надання їм можливості встановити справедливий баланс між суперечливими інтересами [289, §§ 18, 63-65]. На думку ЄСПЛ, це було не так у національному провадженні: суди Великобританії просто вважали, що наказ про конфіскацію було видано в суспільних інтересах, але вони не пішли далі, щоб провести інші аспекти перевірки пропорційності, тобто вони не врівноважували втручання в суспільні інтереси з правом особи на мирне володіння власністю, визнаним ЄСПЛ. Інакше кажучи, обсяг їх перегляду був надто вузьким, щоб задовольнити вимогу справедливого балансу між протилежними інтересами.

У справі *Microintellect Odd v. Bulgaria*, яка стосується болгарської конфіскації в адміністративно-каральних провадженнях щодо продажу алкоголю без необхідного дозволу, ЄСПЛ підкреслив, що, знаходячи баланс

між правами власності та загальними інтересами, держави мають широкую свободу розсуду під час ухвалення законів з метою забезпечення сплати податків, оскільки рішення в цій сфері «зазвичай передбачають розгляд політичних, економічних і соціальних питань, які Конвенція залишає в компетенції Договірних держав» [288, § 42]. Однак у цій справі Болгарію було засуджено за порушення статті 1 Протоколу 1 ЄКПЛ, оскільки заявник — «третя сторона», майно якої постраждало — не міг втрутитися у провадження проти ймовірного правопорушника. Крім того, оскільки не було правових підстав для судового перегляду рішення, Суд не встановив, що національне законодавство забезпечувало належні гарантії проти необґрунтованого втручання у права власності.

Практика ЄСПЛ щодо справедливого балансу між вимогами загального інтересу (публічною політикою) та особистими правами свідчить, що втручання у право власності може порушувати принцип пропорційності — порушувати справедливий баланс між індивідуальним правом і загальним інтересом тому ретельно перевіряє, щоб на власника майна не покладалось надмірний тягар. Поряд з тим зазначає відповідність загальним інтересам та доцільності застосування конфіскації як засобу боротьби з торгівлею наркотиків, корупцією, фінансуванням тероризму [290; 243; 312].

У справі *Phillips v. the United Kingdom* Уряд зазначив, що Закон Великобританії Про торгівлю наркотиками (1994 року) було запроваджено з метою боротьби з торгівлею наркотиками, орієнтуючись на покарання злочинців, запобігання злочинам і скорочення прибутків для фінансування подальших злочинних дій. Процедура конфіскації, яка під сумою 91 400 фунтів стерлінгів зобов'язувала заявника сплатити або в іншому випадку відбутися два роки ув'язнення, інтерпретувалась як втручання у право володіння власністю відповідно до європейської конвенції. Слідчий у справі зазначав, що розмір реалізованих активів *Phillips*, ймовірно, буде особливо відомий самому підсудному, і можливо доцільним припустити, що будь-який успішний торговець наркотиками (яким є підсудний) може подбати про те, щоб

забезпечити, наскільки він може, що доходи від його торгівлі будуть сховані, щоб їх було неможливо відстежити. Приклади включають той факт, що його бізнес завжди ведеться готівкою, що жодні записи ніколи не ведуться, і що деякі активи, наприклад BMW 520i, зареєстровані на вигадані імена [290, §§10, 49-54]. Рішення національного суду, яке має характер покарання, призвело до стримування наркоторгівлі, позбавлення особи незаконно отриманих прибутків і перешкоджання майбутньому фінансуванню наркобізнесу. Суд визнав, що конфіскація ґрунтувалася на розумному принципі пропорційності, враховуючи труднощі доведення зв'язку між активами і злочинною діяльністю, і становила справедливий захід у рамках боротьби з наркоторгівлею, особливо враховуючи суму, яка точно відповідає злочинно отриманим прибуткам заявником протягом шести років. Суд дійшов висновку, що таке втручання у право власності заявника не було непропорційним з огляду на важливість мети, яку переслідувало конфіскаційне рішення.

Важливо зауважити, що на оцінку пропорційності втручання у право власності може вплинути рівень процесуальних гарантій, наданих заявникові. У справі *Webb v. The United Kingdom*, наприклад, Суд зазначив, що заявник мав змагальну процедуру перед національними органами влади, які прийняли рішення про конфіскацію (некримінального) майна, і що провадження із застосуванням цивільного стандарту доказування не означає, що цей захід є непропорційним. У цій справі потенційне порушення ст. 6 (1) ЄКПЛ було ідентифіковано у відсутності обґрунтування рішення. Проте заяву було визнано неприйнятною через не вичерпання всіх національних засобів правового захисту [297]. При цьому така умова щодо вичерпаності національних засобів захисту не стосується питання справедливої сатисфакції [290].

Характер втручання, переслідувана мета, характер майнових прав, у які втручалися, і поведінка заявника та державних органів, що втручалися, є одними з основних факторів, суттєвих для оцінки у рішеннях ЄСПЛ того, чи дотримується оскаржуваний захід необхідний справедливий баланс і, зокрема, чи накладає це непропорційний тягар на заявника. Суд повинен встановити, чи

був захід законним і «відповідав загальним інтересам», і чи існувало розумне співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку прагнули досягти на національному рівні держави [276, §§ 96 і 97; 282, § 149]. Крім того, Суд неодноразово зазначав, що хоча ст. 1 Протоколу №1 не містить чітких процесуальних вимог, національне провадження повинно надавати потерпілій особі розумну можливість подати справу до відповідальних органів з метою фактично оскаржуючи заходи, що порушують права, гарантовані конвенційним положенням.

Характеризуючи пропорційність конфіскації та відповідність переслідуній меті ЄСПЛ зазначає, що мета, яка переслідувалася в цій справі, полягала саме в тому, щоб запобігти повторному вчиненню злочину (шляхом простого утримання цих відмитих грошей) і подальшому обігу цих коштів в економіку з завданою шкодою. Таким чином, існує мало можливостей для будь-яких інших заходів, окрім обов'язкової конфіскації сум, визначених як незаконні кошти. У зв'язку з цим Суд, однак, зазначає, що рішення кримінальних судів про застосування заходу конфіскації до сум, які вже були арештовані (не менше, не більше), було результатом судової оцінки на основі наявних доказів. Дійсно, ніщо не свідчить про те, що якби хтось із обвинувачених зміг довести законне походження принаймні частини цих коштів, кримінальні суди не зменшили б суму, яка підлягає конфіскації, відповідно. Таким чином, незважаючи на те, що конфіскація була обов'язковою, елемент оцінки все ще належав суддям щодо того, що має бути конфісковано. Дійсно, немає жодних тверджень, тим паче будь-яких доказів, що судовий процес над обвинуваченим, який призвів до конфіскації, не був справедливим або що він ґрунтувався на довільних міркуваннях, а сам факт того, що конфіскація стосувалась значної суми гроші не роблять його непропорційним [290, §§ 52-54].

Окремої уваги, у межах кримінологічного аналізу застосування принципів захисту власності, заслуговує проблема покладання на особу «надмірного індивідуального тягаря» з урахуванням обставин кримінального

провадження. При застосуванні спеціальної конфіскації у контексті реалізації принципу справедливої рівноваги між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб та пропорційності, важливо уникати покладання на особу «надмірного індивідуального тягара» (вказана засада відповідає критеріям, визначеним Європейським судом з прав людини). Тому у національній правозастосовній практиці, при прийнятті рішення про застосування конфіскації у межах кримінального провадження, необхідно перевірити, чи не порушено принцип справедливої рівноваги та пропорційності з урахуванням обставин кримінального провадження. Досліджуючи судову практику необґрунтованого перекладення на особу тягара доказування у цивільному провадженні при застосуванні конфіскації (тимчасового вилучення майна) у межах кримінального провадження, виникає проблема порушення справедливого балансу. Прикладом, є справа «Tendam v. Spain» [300]. Вилучення, на яке скаржився заявник до Європейського суду, мало на меті не позбавити його майна, а тимчасово перешкодити йому користуватися ним. Не було жодних ознак того, що воно не мало жодної правової підстави. Більше того, конфіскація переслідувала мету гарантувати задоволення будь-яких позовів, поданих потенційними цивільними сторонами. Заявника було виправдано і він подав позов проти держави у зв'язку з пошкодженням та зникненням частини вилучених речей. У протоколі повернення речей, складеному за кілька місяців до цього, він згадав про цю проблему, і секретар слідчого судді зазначив, що деякі речі були в поганому стані. З матеріалів справи також впливало, що деякі вилучені предмети були передані на зберігання третім особам під час кримінального розслідування і згодом не були повернуті. Проте національні органи влади, а в останній інстанції - Верховний Суд, відхилили скаргу заявника на тій підставі, що він не довів, факту пошкодження і втрати конфіскованого у нього майна. За цих обставин Європейський суд вважав, що тягар доведення зникнення або пошкодження речей лежав на судових органах, які були відповідальні за нагляд за ними протягом усього часу арешту, а не на заявнику, який був виправданий більш

ніж через сім років після того, як речі були вилучені. У зв'язку із виправданням заявника конфісковане майно йому повернули, однак не в повному обсязі, при цьому серед поверненого майна частина була пошкоджена. Національні суди Іспанії, не взяли до уваги відповідальність, покладену на судові органи, і не надали заявнику можливості отримати відшкодування за завдану шкоду. Заявник зазнав непропорційного та надмірного тягара як результат відмови у задоволенні його вимоги про компенсацію.

У справі *Aboufadda v. France* Суд розглянув правову презумпцію [242]. Згідно з законом, особи, які перебувають у родинних відносинах зі злочинцями, що скоїли тяжкі правопорушення, і не можуть пояснити походження свого майна, розглядаються як особи, які свідомо вигідно користуються майном із сумнівного джерела. Відповідно до цього, будь-яка частина їх майна, походження якої вони не можуть пояснити, може бути конфіскована як додаткове покарання. У даному випадку суд визнав, що рішення щодо конфіскації будинку, який належав заявникам, було обґрунтованим, оскільки вони були зв'язані з серйозними злочинами у сфері незаконного наркообігу.

Загалом, небагато справ, у яких Суд визнав втручання у права власності непропорційним як таке. Це й не дивно, оскільки немає чітких критеріїв визначення того, що є непропорційним втручанням у право власності. Пропорційність, розроблена ЄСПЛ, є радше «процесуальною» концепцією, яка служить аналітичною основою, яка може призвести до різних результатів відповідно до питомої ваги різних факторів, які беруться до уваги в різних контекстах, особливо тих, що стосуються процедура, яка призвела до ухвалення рішення про конфіскацію [246; 297]. Така опора на пропорційність у судовому розгляді прав людини була піддана критиці через відсутність чітких вказівок для судді щодо того, як визначити, коли конкретний захід не є справедливим балансом, або коли прийняті засоби можуть бути пропорційними законна мета [308]. Що стосується заходів проти права власності, ЄСПЛ продемонстрував тенденцію застосовувати менш суворий критерій на пропорційність порівняно з тим, який проводиться щодо інших основних прав

[246], зокрема, коли такі заходи є частиною стратегії правоохоронних заходів проти серйозних злочинів, таких як торгівля наркотиками, організована злочинність і — останнім часом — корупція. Також з цієї причини можна зробити висновок, що захист, який пропонує ЄКПЛ щодо права власності, є нижчим, ніж той, який забезпечується повним набором положень статей 6 і 7 ЄКПЛ. Таким чином, питання справжнього характеру заходів конфіскації залишається актуальним.

Питання про природу конфіскації виникає через те, що національне законодавство часто не позначає конфіскаційний захід як покарання, а радше як захід безпеки, запобіжний захід або як захід, спрямований не на покарання винного, а на нейтралізацію прибутку злочинним шляхом та виведення незаконних доходів із законної економіки. Однак добре відомо, що ЄСПЛ приймає автономну концепцію кримінальної справи, незалежну від національних ярликів. Після рішення у справі *Engel v. Hungary* ЄСПЛ розробив деякі критерії для оцінки того, чи є певний захід суттєво каральним, незалежно від його формальної класифікації на національному рівні [315]. Ці критерії включають характер кримінального правопорушення та ступінь суворості покарання. Однак враховуючи критерії, які застосовувалися до осіб щодо заходів конфіскації, досить важко однозначно визначити обґрунтування практики ЄСПЛ. При розгляді одних справ, заходи, визначені національним законодавством як некримінальні, розглядалися ЄСПЛ як покарання. В інших аналогічних справах національна класифікація була підтримана суддями ЄСПЛ.

Підсумовуючи зазначимо, що практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо застосування інституту конфіскації підкреслює значення забезпечення балансу між захистом прав та свобод людини та необхідністю держави здійснювати ефективну протидію організованій злочинності, корупції, торгівлі наркотиками, фінансуванню тероризму тощо. ЄСПЛ встановлює критично важливі гарантії, що забезпечуються в ході застосування конфіскаційних заходів, а також акцентує на необхідності захисту основних прав осіб, відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. Однак, важливо враховувати можливі ризики зловживань та втручання в основоположні права людини, які можуть виникнути при застосуванні конфіскаційних заходів. Втручання у право власності має залишати можливість особи ефективно захищати свої права в судовому порядку, незалежно від характеру такого втручання.

Висновки до другого розділу

Узагальнено національну практику правозастосування спеціальної конфіскації та виокремлено принципи яких має дотримуватись суд при застосуванні цього інституту. При цьому, застосування спеціальної конфіскації та вилучення речей, коштів, майна у власність держави відбувається при дотриманні правових процесуальних процедур, зокрема тих, що стосуються речових доказів та положень матеріального закону щодо спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру.

Базовим при застосуванні спеціальної конфіскації виступає принцип верховенства права, який у сукупності з іншими принципами вказує на те, що будь-які заходи щодо конфіскації майна повинні ґрунтуватися на чітких та визначених законом нормах.

Для вирішення питання про законність, обґрунтованість та необхідність втручання держави у право особи на мирне володіння майном, у процесі застосування спеціальної конфіскації, необхідно встановити, чи було таке втручання законним, чи відповідало воно загальному суспільному інтересу, чи забезпечило втручання необхідний справедливий баланс між захистом права власності та вимогами загального інтересу з огляду на свободу розсуду, якою наділена держава у відповідній сфері (охорони власності, довкілля, радіаційної безпеки, громадського порядку, громадської безпеки тощо). При цьому, необхідний баланс не буде досягнуто, якщо на відповідного власника майна буде покладено «індивідуальний та надмірний тягар». Вирішуючи питання, чи є конфіскація пропорційним заходом втручання у право мирно володіти майном, необхідно брати до уваги такі обставини: а) чи провадження, за результатами

якого була призначена спеціальна конфіскація, відповідає стандартам справедливого судового розгляду, передбаченого ст. 6 Конвенції; б) відповідність тяжкості правопорушення; в) чи є воно суттєвим тягарем для винної особи; г) чи компенсує шкоду, заподіяну державі, суспільним відносинам; д) чи були застосовані до особи інші покарання. Засада пропорційності у правозастосуванні спеціальної конфіскації пов'язана із принципом індивідуалізації, що зобов'язує суд домірно застосовувати інші заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин які характеризують особу та діяння. Тягар доведення необхідності спеціальної конфіскації покладається на сторону обвинувачення, яка повинна довести наявність підстав для цього. Недодержання процесуальних та матеріально-правових вимог може призвести до неправомірного застосування спеціальної конфіскації.

Доведено, що принципи застосування спеціальної конфіскації вказують на вирішальне значення цього інституту у досягненні цілей, спрямованих на припинення злочинної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання новим кримінальним правопорушенням. Ці принципи забезпечують баланс між захистом прав особи та інтересами суспільства, що допомагає у вилученні матеріальних стимулів до злочинної поведінки. Дотримання принципів сприяє ефективному та справедливому застосуванню спеціальної конфіскації в Україні на національному рівні.

Інститут спеціальної конфіскації стає важливою складовою при розробці кримінально-правової політики, особливо у сферах ПВК, ФТ, ФРЗМЗ, боротьби з організованою злочинністю, корупцією, а також у сферах економічної та фінансової злочинності. Зацікавленість національних законодавців та практиків у підвищенні ефективності заходів проти злочинної власності зросла в останні роки. Проте ризики такої тенденції потребують оцінки, враховуючи різноманітні фундаментальні права, що можуть бути порушені цими заходами. Національні суди намагаються знайти баланс між

ефективністю боротьби зі злочинністю та захистом прав людини. У рамках ЄСПЛ і Європейського Союзу встановлено певні обмеження для заходів конфіскації та мінімальний рівень гарантій для засуджених осіб, обвинувачених або простих власників майна. ЄСПЛ розглянув різні справи, пов'язані з розширеною конфіскацією та конфіскацією третьою стороною, і має намір у майбутньому уточнити обсяг та значення цих прав. Гарантії та обмеження для заходів конфіскації різняться залежно від їх кримінальної природи, та оцінка характеру таких заходів має важливе значення для визначення порушення прав людини. У майбутньому можливе вдосконалення загальноєвропейського розуміння кримінального обвинувачення та санкцій, що віддзеркалює різницю між каральними, превентивними та компенсаційними цілями.

Важко надати повну картину практики ЄСПЛ щодо всіх конкретних форм конфіскації. Це пов'язано з тим, що в цій галузі більше, ніж в інших галузях кримінального права, існують великі відмінності між національними режимами, і деякі країни запровадили своєрідні форми, які важко порівняти з гомологічними концепціями щодо конфіскації. У порівнянні з традиційною концепцією конфіскації, згідно з якою позбавлення майна (знарядь злочину та доходів) відбувається після засудження за конкретний злочин, нові форми конфіскації передбачають послаблення зв'язку між правопорушеннями та конфіскованими доходами. Активи можуть бути конфісковані, навіть якщо вони не є доходами від злочину, за який злочинця було засуджено (розширена конфіскація), якщо вони належать особам, відмінним від правопорушника (конфіскація третіх осіб), або якщо вони є доходами від злочину, які не були доведені в судовому засіданні (конфіскація без вироку); в деяких випадках, навіть якщо кримінальне провадження проти підозрюваного взагалі не розпочато (цивільна конфіскація майна). У всіх цих випадках той факт, що попередня повна оцінка злочинної поведінки та зв'язку з активами не є вирішальним фактором для застосування заходу конфіскації, викликає кілька питань щодо загальних цілей систем кримінального правосуддя та баланс між ефективністю та правами людини.

Висвітлено позицію ЄСПЛ стосовно спеціальної конфіскації, і чому вона постає таким необхідним кримінальним заходом на сучасному етапі та її ролі, як ефективного заходу боротьби зі злочинністю. Розглянуто, які види спеціальної конфіскації ЄСПЛ визначає як покарання. З'ясовано презумпції, які ЄСПЛ встановив для проведення спеціальної конфіскації, а також правила, яких має дотримуватися державна влада - при проведенні даного заходу, та національні суди - при постановленні рішення. Розкрито зміст спеціальної конфіскації зі сторони основоположних прав особи, які передбачені Конвенцією – зокрема, права на справедливий суд, принципу - ніякого покарання без закону, а також засади, яка міститься у статті першій Першого Протоколу до Конвенції – тобто, захист права власності.

Зазначено, що захист власності відповідно до ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод включає три нормативні стандарти щодо власності: перший, стосується принципу мирного володіння власністю (загального характеру); другий - позбавлення володіння за наявності певних умов (обмежувального характеру); третій - визнає, що держави мають право контролювати використання власності відповідно до загальних інтересів або запроваджувати закони для забезпечення, серед іншого, сплати штрафів (спеціально-контрольного характеру).

Встановлено, на основі аналізу практики ЄСПЛ, що при застосуванні ст. 1 Першого Протоколу, дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства (загальними інтересами) та вимогою захисту права власності окремої особи є необхідною умовою для того, аби ЄСПЛ зробив висновок про відсутність підстав для визнання факту порушення державою-відповідачем положень згаданої норми. Однак з огляду на оціночну природу поняття справедливого балансу ЄСПЛ по-різному підходить до аналізу його дотримання у кожній конкретній справі з урахуванням обставин, на які посилається кожна із сторін. У той же час можна стверджувати, що у випадку відсутності адекватної компенсації за шкоду, завдану обмеженням права власності, Європейський суд, як правило, виносить рішення про порушення

державою-учасницею Конвенції справедливої рівноваги та, як наслідок, вимог ст. 1 Першого Протоколу. Такий підхід підтверджує необхідність ефективного та справедливого компенсаційного механізму для відновлення рівноваги між інтересами держави та правами індивіда в контексті реалізації права власності.

РОЗДІЛ III

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА, РЕЧЕЙ ЧИ ЗНАРЯДЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні виклики глобалізаційного характеру продукують необхідність орієнтації національного кримінального законодавства на їх гуманізацію і лібералізацію у відповідності до ефективної європейської практики правозастосування. Актуальною залишається потреба у пошуку та подальшій законодавчій регламентації альтернативного загальній конфіскації майна інструменту протидії злочинності. Сьогодні, як відмічають зарубіжні дослідники, вилучення грошей, цінностей або іншого майна, яке набуто незаконним шляхом, позбавлення правопорушників злочинних доходів, є концептуальною основою боротьби зі злочинністю, при цьому, класична форма конфіскації виявляється: по-перше, недостатньою мірою, а по-друге - неефективністю [273; 297; 253; 254; 308].

Розгляд інституту спеціальної конфіскації у системі заходів контролю за злочинністю у зарубіжній правозастосовній практиці дозволить зосередитися на ефективних методах боротьби зі злочинністю, що застосовуються в різних країнах світу. Дослідження зарубіжного досвіду може надати цінний контекст для розуміння потенційних переваг та обмежень впровадження подібних заходів в національному правовому середовищі.

У національному законодавстві, втілюючи одну з найважливіших тенденцій розвитку сучасного кримінального законодавства держав ЄС та надаючи спеціальній конфіскації статусу окремого кримінально-правового інституту з подальшим його вдосконаленням, залишається варіативний підхід до конфіскаційних заходів, закріплених у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України. Це стосується одночасної регламентації конфіскації майна як виду покарання, окремих положень щодо застосування спеціальної конфіскації, та наявність компенсаційного,

відновлюючого заходу, закріпленого у ч. 9 ст. 100 КПК України, що утворює теоретичні та практичні проблеми їх правозастосування. Саме тому, науково-практичний інтерес представляє кримінологічний аналіз положень правозастосування конфіскації у зарубіжній теорії та практиці.

Визначення наскільки українське законодавство відповідає європейським законам, вимагає ретельного аналізу, як української законодавчої бази, так і законодавства зарубіжних держав, у тому числі країн Євросоюзу. Таке вивчення є критично важливим етапом у дослідженні. Дослідження особливостей зарубіжного законодавства щодо інституту застосування спеціальної конфіскації майна, речей чи знарядь як результату злочинної діяльності дозволить встановити міжнародний контекст і прийняти ефективний досвід для вдосконалення національного законодавства України.

На сьогодні відібрання у правопорушників майна, набутого незаконним шляхом, є ключовою тактикою у світовій боротьбі з криміналом, при цьому традиційний метод конфіскації часто не здатний вирішити усіх завдань ефективно. Незважаючи на те, що український законодавець ввів у кримінальне законодавство інститут спеціальної конфіскації, який існує у законодавствах країн Європейського Союзу, як відокремлений елемент і працює над його удосконаленням, залишається поза увагою врегулювання інших форм конфіскаційних заходів. Ця ситуація призводить до розбалансованості діючого кримінального законодавства. Існує співіснування регулятиву з приводу спеціальної конфіскації, конфіскації як виду покарання, та компенсаційних заходів згідно з ч. 9 ст. 100 КПК України, що створює численні складнощі як для теорії, так і для практичного застосування [123].

З огляду на мету цього дослідження доцільно провести порівняльно-правову характеристику нормативно-правового регулювання питань правозастосування спеціальної конфіскації майна, речей чи знарядь як результату злочинної діяльності у зарубіжних країнах. У доктрині порівняльного правознавства можна виокремити два типи критеріїв порівняльно-правового аналізу: через загальні параметри порівняння правових

систем; через порівняння законодавств різних країн. Автор виходить з другого типу критеріїв, який передбачає: визначення відповідності критеріям першого типу; системи законодавства та окремих його інститутів; дослідження галузі і правових інститутів, що стосуються визначеної проблематики; розгляд механізму правозастосування відповідних інститутів.

Компаративний аналіз правозастосування інституту спеціальної конфіскації майна, речей чи знарядь як результату злочинної діяльності, як і будь-яке інше порівняльне дослідження, має бути здійснений систематично і за допомогою чіткої методології. Виводи та рекомендації, сформовані без урахування системного підходу, не матимуть практичної цінності. Слушно зазначає професор В. О. Туляков, що безсистемний набір фактів, не сприяє якісному дослідженню, а вибірковий правовий аналіз окремих положень виключно кримінального законодавства країн СНД, законодавства Європи, статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо, вважає не зрозумілим [217, с. 8].

Кримінологічний аналіз зарубіжного законодавства, практики застосування спеціальної конфіскації дозволяє представити вітчизняну правову систему у відповідності з правовими системами інших країн, оскільки, як слушно зауважив Рене Давід: «Світ став єдиним. Ми не можемо відгородитися від людей, які живуть в інших державах, інших частинах земної кулі. Необхідна міжнародна взаємодія чи, принаймні, співіснування вимагають, щоб ми відкрили свої вікна і подивились на закордонне право» [293, с.6]. Саме дослідження зарубіжного законодавства, його сильних та слабких сторін дозволяє проаналізувати вітчизняне законодавство з тим, щоб зрозуміти цінності та пріоритети, тенденції та перспективи його розвитку. О.Ф. Кістяківський закликав до вивчення вітчизняного права у порівнянні з іноземним з метою вдосконалення першого [224, с.33].

Нормативно-правове підґрунтя для порівняння становило кримінальне законодавство наступних країн: Кримінальні кодекси Азербайджанської Республіки, Грецької Республіки, Грузії, Італії, Канади, Королівства Іспанії,

Королівства Швеції, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдови, Республіки Болгарії, Республіки Естонії, Республіки Словаччини, Республіки Хорватії, Республіки Австрії, Республіки Казахстану, Республіки Польщі, Румунії, Сербії, США, Турецької Республіки, Угорської Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Чеської Республіки. Необхідно зазначити, що у законодавстві досліджуваних країн відсутній єдиний підхід до характеру такого заходу як конфіскація.

У контексті термінологічного визначення поняття «спеціальна конфіскація» законодавство зарубіжних країн використовується у двох значеннях. Перша група країн використовує *confiscation*, друга - використовує *forfeiture* (також поширене *asset forfeiture*, *confiscation of material gain*, зокрема в США, що означає конфіскацію майна отриманого злочинним шляхом або у Сербії, що означає конфіскацію незаконної майнової вигоди – за змістом і характером тотожні спеціальній конфіскації). Підхід *asset forfeiture* дозволяє правоохоронним органам конфіскувати майно, яке пов'язане зі злочинною діяльністю, навіть якщо особа, що ним володіє, не була засуджена за злочин. Такий підхід дозволяє уникнути необхідності доводити провину у суді, а замість цього вони можуть безпосередньо конфісковувати майно, яке вони вважають незаконно отриманим або використаним для злочинної діяльності. Термін *confiscation*, більш притаманний країнам ЄС, навіть у ФРН до 2017 року використовувалися два терміни, але у зв'язку з внесенням змін на виконання Директиви 2014/42 /ЄС, було вирішено надалі використовувати термін *confiscation*, як і більшість країн ЄС [137, с.278].

Сімонато М. зазначає, що у порівнянні з традиційною концепцією конфіскації, згідно з якою позбавлення майна (знарядь злочину та доходів) слідує за засудженням за конкретний злочин, нові форми конфіскації передбачають послаблення зв'язку між злочинами та конфіскованими доходами. Активи можуть бути конфісковані, навіть якщо вони не є доходами від злочину, за який правопорушник був засуджений (розширена конфіскація), якщо вони належать іншим особам, ніж правопорушник

(конфіскація майна третьої особи), або якщо вони є доходами від злочину, який не був доведений у судовому розгляді (конфіскація без засудження), у деяких випадках, навіть якщо кримінальне провадження проти підозрюваного взагалі не розпочато застосується (цивільна конфіскація). У всіх цих випадках той факт, що попередня повноцінна оцінка злочинної поведінки та зв'язку з активами не є вирішальним фактором для застосування конфіскаційних заходів, викликає низку запитань щодо загальних цілей систем кримінального правосуддя та балансу між ефективністю та правами людини [297].

Спеціальна конфіскація (як захід) і конфіскація майна (як санкція) – це два різних підходи до застосування конфіскації в правовій системі. Вони мають відмінні цілі, обставини застосування та наслідки. Так, метою спеціальної конфіскації як заходу, є запобігання подальшому використанню майна для вчинення злочину, відновлення законності, порядку та соціальної справедливості у суспільстві. Цей захід може бути застосований ще до винесення вироку суду, на етапі кримінального провадження або після винесення вироку з метою попередження подальших злочинних дій особи чи групи осіб. Наслідками можуть бути конфіскація майна без винесення вироку, але така конфіскація може бути скасована, якщо особа буде визнана невинуватою у процесі подальшого судового розгляду. Метою конфіскації майна як санкції є покарання осіб, які визнані винними у вчиненні злочинів. Ця санкція призначається з метою покарання та відшкодування шкоди, завданої суспільству через кримінальне правопорушення. Конфіскація майна як санкція може бути застосована після винесення вироку суду та визнання особи винною у вчиненні злочину. Майно, що підлягає конфіскації, переходить у власність держави або іншої організації, і може бути використане для відшкодування потерпілим або для інших соціальних цілей. Крім того, ця санкція може мати психологічний ефект, який відсторонює від злочинної діяльності.

Розгляд поняття спеціальної конфіскації важливий для наукового дослідження, оскільки він визначає цілі та значення цього інституту як у теорії, так і в практиці. З іншого боку, розгляд інституту спеціальної конфіскації

обмежений випадками, коли конфіскація не є частиною покарання (санкційним заходом), що вимагає окремого аналізу. Враховуючи мету і завдання нашого дослідження проаналізуємо правове регулювання інституту конфіскації відповідно до законодавства зарубіжних країн, у тому числі країн Європейського Союзу, де використовується такий захід, як спеціальна конфіскація або застосовується термін «конфіскація майна», «вилучення майна», що вказує на захід кримінально-правового характеру, який у тому числі може бути віднесений до санкційних заходів.

За правовою природою, змістовною характеристикою та специфічними умовами призначення конфіскації майна та предметів, що використовувались при вчиненні злочину у зарубіжній правозастосовній практиці умовно розподілимо три підходи.

Перший – превентивний захід у протидії злочинності. Спеціальна конфіскація розглядається як превентивний захід, спрямований на запобігання вчиненню злочинів. Вона виступає як інструмент запобігання злочинам, покладаючи обмеження на володіння або використання майна, яке може бути використане для вчинення злочинів. У межах цього підходу, поряд із застосуванням конфіскацій, вилучення майна як санкційно-карального заходу впливу на особу, що вчинила кримінальне правопорушення, спеціальна конфіскація «special confiscation» виокремлюється як превентивний захід протидії злочинності (захід кримінально-правового характеру) із зазначенням поняття, складових, підстав застосування тощо (законодавство Азербайджану, Вірменії, Латвійської Республіки, Румунії, Сербії, України).

Другий – кримінально-правовий характер заходів безпеки. Спеціальна конфіскація розглядається як частина системи кримінально-правових заходів безпеки. Цей підхід орієнтується на застосуванні конфіскації як карального заходу з метою позбавлення правопорушників майнової вигоди, отриманої в результаті злочинної діяльності. Вказаний підхід полягає у застосуванні конфіскації (аналогічного спеціальній конфіскації, конфіскації майнової вигоди «confiscation of material gain») як окремого засобу карального впливу, який має

кримінально-правовий характер та відноситься до заходів безпеки (законодавство Італії, Литви, ФРН, Молдови).

Третій - санаційний захід або вид покарання. Конфіскація виступає як санаційний захід, пов'язаний з покаранням осіб, чії дії спрямовані на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення, або вчинення іншого кримінального правопорушення та відновлення справедливості і рівноваги у суспільстві. Вона може бути застосована як основне чи додаткове покарання, або як додатковий наслідок, що має на меті відновлення порушеної суспільної гармонії та компенсацію шкоди. Конфіскація як санаційний захід, що поряд з превентивною функцією кримінально-правового характеру застосовується як вид покарання (основного чи додаткового) (законодавство Австрії, Іспанії, Франції, Хорватії), або виступає додатковим наслідком, що носить санаційний характер.

У законодавстві Європейських країн та практиці застосування, як і в національному законодавстві розмежовується покарання та запобіжні заходи (до яких віднесена, зокрема і спеціальна конфіскація, конфіскація майна (доходу), вилучення). Застосування запобіжних заходів, зокрема матеріального характеру має відмінності, а відповідно, особливості застосування відповідно до конституційних положень гарантування впорядкованого і мирного перебігу суспільних відносин. Так, покарання є реакцією держави на протиправне діяння та його наслідки і стосуються вчиненого діяння (носить ретроспективний характер), а запобіжний захід – це засіб запобігання вчиненню таких діянь (має перспективний характер), і покликаний знизити ризик майбутніх правопорушень. Наприклад, рішення у справі Раймондо проти Італії від 22 лютого 1994 р. (заслуги та справедлива сатисфакція) [292].

Тепер перейдемо до аналізу правового визначення та правозастосування інституту спеціальної конфіскації у законодавстві зарубіжних країн.

Інститут спеціальної конфіскації за кримінальним законодавством Азербайджану спрямований на боротьбу з організованою злочинністю,

корупцією, фінансуванням тероризму та інших злочинних діянь, а також на відшкодування заподіяної шкоди. Це ефективний захід, що сприяє зміцненню правопорядку та правової системи країни. Інститут спеціальної конфіскації за КК Азербайджану є важливим елементом кримінально-правової системи країни. Основні положення щодо спеціальної конфіскації закріплені у Главі 15¹ «Спеціальна конфіскація», де у ст.ст. 99¹ – 99³ КК Азербайджану закріплені наступні положення [108]. Майно, що стало предметом вчинення злочину або є результатом злочинного діяння, підлягає спеціальній конфіскації. До цього майна законодавець відносить: кошти, неправомірну вигоду, а також майно, використане для фінансування тероризму або інших протиправних, злочинних діянь. Суд приймає рішення про застосування спеціальної конфіскації до майна (інструментів, знарядь, коштів, отриманої вигоди, а також майна, яке було використане для вчинення злочину або фінансування злочинних дій) – безоплатного вилучення на користь держави. Крім того, конфісковане майно може бути використане для погашення шкоди, заподіяної внаслідок злочину законним власникам майна. У разі неможливості застосувати конфіскацію майна через його використання або відчуження, то конфіскується, на підставі відповідного рішення суду, інше майно, що належить засудженому. Окремі положення компенсаторного та еквівалентного характеру слугують прикладом для удосконалення кримінального законодавства України в цій сфері.

У КК Вірменії поряд із застосуванням конфіскації як виду покарання, передбачено інші заходи кримінально-правового характеру - конфіскація. У ст. 103¹ КК закріплено, що будь-яке майно, що прямо або опосередковано виникло або було отримане в результаті вчинення злочину, доходи або вигоди, отримані від використання цього майна, знаряддя та засоби, використані або передбачені для вчинення злочину, в результаті якого було отримане таке майно, майно, призначене для фінансування тероризму, та інші види вигоди, отримані від використання такого майна, предмети контрабанди, що перевезені через кордон держави, а в разі їх відсутності - еквівалент, за винятком майна добросовісної третьої особи, майна, необхідного для компенсації збитків

потерпілому та цивільному позивачу, підлягає конфіскації на користь держави. Законодавчо конкретизовано матеріальні блага, що підлягають конфіскації: будь-якого виду, рухомі або нерухомі об'єкти цивільного права, включаючи фінансові (гроші, цінні папери та майнові права, документи або інші засоби, які підтверджують майнові права чи інтереси, отримані проценти, дивіденди або інші доходи, а також авторські та патентні права), вважаються матеріалами в контексті цих положень [113].

У доктрині кримінального права Латвійської Республіки спеціальна конфіскація не є кримінальним покаранням. Вона полягає у примусовому безоплатному відчуженні у власність держави майна, здобутого злочинним шляхом, предмета кримінального правопорушення або майна, пов'язаного з кримінальним правопорушенням. У КК Латвії спеціальна конфіскація регламентована у Розділі VIII «Спеціальна конфіскація майна». У ст. 70.11 Конфіскація майна, одержаного злочинним шляхом КК Латвії, можна виділити наступні основні положення: визначення майна, здобутого злочинним шляхом як економічної вигоди, яка надійшла у власність або володіння особи внаслідок вчинення злочинного діяння; критерії визнання майна, здобутого злочинним шляхом – це майно вартість якого перевищує законні доходи особи, а особа не може довести законність походження майна; майном, набутих злочинним шляхом, може бути визнано також майно, що належить іншій особі, яка перебуває з особою, зазначеною у частині другій цієї статті, у постійних родинних, господарських чи інших майнових відносинах, якщо вартість майна, що належить цій особі, становить не пропорційно своїм законним доходам та якщо особа не доведе, що майно отримано законним шляхом; майно, одержане злочинним шляхом, підлягає конфіскації, якщо воно не може бути повернуто власнику або законному володільцю. Якщо вартість майна не відповідає законним доходам особи і особа не доведе, що майно одержано законним шляхом, майно належить особі, яка: вчинила злочин, який за своїм характером спрямований на одержання матеріальної чи іншої вигоди, незалежно від того,

чи отримана внаслідок злочину матеріальна чи інша вигода; є учасником організованої групи; вчинили злочин, пов'язаний з тероризмом [111].

Спеціальна конфіскація включає: конфіскацію майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 70.11); конфіскацію предмета кримінального правопорушення (ст. 70.12); конфіскацію майна, пов'язаного з кримінальним правопорушенням (ст. 70.13); заміну конфіскованого майна (ст. 70.14). Майном, набутих злочинним шляхом, може бути визнано також майно, що належить іншій особі, яка перебуває з особою, зазначеною у частині другій цієї статті, у постійних родинних, господарських чи інших майнових відносинах, якщо вартість майна, що належить цій особі, становить не пропорційно своїм законним доходам та якщо особа не доведе, що майно отримано законним шляхом ((3) ст. 70.11 КК Латвійської Республіки) [111].

Науковий інтерес представляє законодавче закріплення таких понять як «майно, отримане злочинним шляхом» та «майно, здобуте злочинним шляхом», які схожі за семантичним змістом, але мають деякі відмінності в їхньому тлумаченні. У контексті кримінальної юстиції, поняття «майно, отримане злочинним шляхом» використовується для опису майна, яке було незаконно отримане або стало результатом злочинної діяльності, наприклад, шахрайства, крадіжки, відмивання грошей тощо. Це може включати грошові кошти, рухоме та нерухоме майно, цінності, активи та інше. З іншого боку, термін «майно, здобуте злочинним шляхом» може вказувати на майно, яке було отримане або набуто через вчинення злочинних діянь, включаючи не лише прямі вигоди від злочинної діяльності, але й можливі прибутки, що виникають в результаті використання або інвестування отриманого майна.

За своєю природою конфіскація спрямована на забезпечення принципу справедливості, тобто ніхто не повинен отримати вигоду від злочинної діяльності. Якщо ж особа отримала кошти, таким чином, конфіскація є одним із законних засобів запобігання неправомірного отримання особою прибутку від злочинної діяльності, зазначає А. Лавіньш [295].

Конфіскація майна, здобутого злочинним шляхом, здійснюється для захисту важливих суспільних інтересів, а також загалом спрямована на забезпечення принципу верховенства права», — підкреслила на прес-конференції суддя Конституційного суду Аніта Родіня [295].

За КК Румунії спеціальній конфіскації підлягає наступне: майно, одержане внаслідок вчинення злочину; активи, які були використані у будь-який спосіб при вчиненні злочину, якщо вони належать злочинцю або іншій особі, яка знала про мету їх використання; активи, набуті внаслідок вчинення злочину, якщо вони не повертаються потерпілій стороні та не використовуються для відшкодування шкоди потерпілій стороні (ст. 118 КК Румунії) [257].

За КК Сербії конфіскація неправомірної вигоди (ст. 91-93 КК) спрямована на позбавлення особи вигоди, яку вона отримала в результаті вчинення злочину, навіть якщо саме майно, з якого ця вигода була отримана, вже не існує або було реалізоване. Такий захід сприяє позбавленню злочинців користі, отриманої внаслідок їхніх злочинних діянь, і може розглядатися як запобіжний захід для попередження подальшої вигоди від злочинної діяльності. У випадку конфіскації майна, що належить третім особам, можуть застосовуватися відповідні процедури для захисту їх прав, зокрема, права на відшкодування чи реституцію [263].

Другий підхід за законодавчої регламентації інституту конфіскації можна охарактеризувати як інструмент кримінального права, спрямований на позбавлення особи вигоди чи майнових активів, які вона отримала в результаті вчинення злочинних діянь. Основна ідея полягає в тому, щоб накладати на злочинців не лише покарання у вигляді позбавлення волі чи штрафу, але й втрату вигоди, яку вони отримали через свою злочинну діяльність. Цей підхід має значний вплив на зменшення мотивації до злочинної діяльності, оскільки ставить реальну перспективу втрати не лише свободи, а й матеріальних благ, активів, незаконної вигоди тощо. Водночас, цей захід також може мати деякі виклики та обмеження, зокрема, пов'язані з правовою обґрунтованістю

конфіскації майнових активів, забезпеченням прав особи на захист і справедливий судовий процес, а також з реалізацією самої конфіскації, зокрема, встановленням власності на конфісковане майно та його подальшою реалізацією чи використанням в інтересах держави.

У доктрині кримінального права Італії, конфіскація - це інститут, який надає державі повноваження вилучати майно у власника з метою розірвання матеріального зв'язку зі злочином. Відповідно до ст. 240 bis КК Італії передбачено, що в разі засудження або застосування покарання за визначеними злочинами (перелік представлено у нормі) та інших, здійснених з метою вчинення інших злочинів, конфіскація грошей, товарів або інших благ завжди застосовується у розмірі, який не відповідає доходам особи. При цьому засуджений не може виправдовувати законне походження активів або інших благ, якщо він не може обґрунтувати їхнє походження, а також не може пояснити їхню власність або доступ до них, що перевищує його декларований дохід для оподаткування або економічну діяльність. Конфіскація застосовується навіть у випадку, коли гроші, використані для придбання активів, є результатом ухилення від сплати податків, якщо податковий обов'язок не виконувався у відповідності до закону [250].

Конфіскація фактично, передбачена як захід безпеки активів, який має бути застосований після винесення вироку, якщо наявні у нього активи спонукають злочинця продовжувати свою протиправну поведінку, визнаючи його превентивний характер, який зберігає свою ефективність, навіть коли злочин, з будь-якої причини припиняється. Запобіжний захід полягає в примусовій і безоплатній експропріації на користь держави та, у питаннях містобудування, на користь активів муніципалітету, усіх речей, які складають ціну злочину, які були використані для вчинення злочину, тих, що є продуктом і прибутком від нього, а також тих, які самі по собі є злочинними. Майно, яке підлягає конфіскації повинно мати дуже тісний зв'язок із злочином настільки, що воно визначається як пряма конфіскація, а випадки регулюються ст. 240 КК Італії. Також зазначено, що конфіскація як захід безпеки активів може бути

факультативним або обов'язковим. Факультативна конфіскація вирішується суддею на підставі рішення про небезпеку, яке має враховувати індуктивний ефект, який визначається у винної сторони наявністю *res*. Конфіскація є обов'язковою, коли небезпека є внутрішньою для *res*, і тому суддя не викликається для винесення рішення, яке натомість є необхідним для факультативної конфіскації [250].

Конфіскація як захід безпеки підлягає відповідному регулюванню, на основі принципу законності та юрисдикції режиму «*tempus regit actum*», отже несприятливе ретроактивне застосування на відміну від регулювання покарання з несприятливою неретроактивністю [283]. Режим «*tempus regit actum*» (час керує дією), він вказує на принцип, згідно з яким правові наслідки виникають у відповідності до законодавства, яке було чинним у час вчинення дії або події. Цей принцип підтримує стабільність та прогнозованість правової системи, оскільки встановлюється, що права і обов'язки сторін визначаються відповідно до законів, що існували на момент дії або події, незалежно від того, які зміни відбулися у законодавстві пізніше.

Запобіжний характер конфіскації підтверджується судовою практикою. У 2021 році Об'єднані секції Верховного Суду Італії винесли рішення щодо врегулювання цього конфлікту з питань чи можуть кошти, що знаходяться на поточному рахунку (враховуючи що гроші, внесені на рахунок, є результатом іншої та законної господарської операції), підлягати прямій конфіскації. У рішенні було підтверджено прямий характер конфіскації грошей з огляду на їх взаємозамінність [296].

Поряд із застосуванням конфіскації як заходу безпеки (запобіжного заходу), застосовується еквівалентна конфіскація, як санаційний захід, що має репресивний характер. Італійська система регулює конфіскацію шляхом еквівалента, тобто гіпотези, допоміжної прямої конфіскації, застосовуючи її до вартості речей, доступних злочинцю (непрямої конфіскації, у випадку відсутності тісного зв'язку між річчю та злочином). Більшість судової практики кваліфікує його як санкцію або репресивний захід із подальшим застосуванням

дисциплінарного покарання. Така позиція ґрунтується на рішенні Європейського суду з прав людини, який постановив, що коли конфіскація стосується активів, відмінних від тих, які безпосередньо пов'язані зі злочином, превентивний характер, типовий для заходів безпеки, повинен бути виключено, навпаки, його слід визнати як санкціонуючий характер із афліктивним (репресивним) характером, типовим для покарання, яке, таким чином, піддається відповідній дисципліні. Так, за дорученням Офісу окружної прокуратури Республіки Катанія фінансисти командування провінції Етна у співпраці з Центральною службою розслідування організованої злочинності Фінансової гвардії (SCICO) виконали вирок місцевого суду, у якому суддя видав розпорядження про конфіскацію активів, прямо чи опосередковано, що належать 3 особам, остаточно засудженим, відповідно, за злочини: злочинне об'єднання, спрямоване на вчинення множинних злочинів, у тому числі незаконне здійснення гральної та тоталізаційної діяльності, шахрайство проти держави, відмивання коштів та фіктивне оформлення активів (два суб'єкти); зловживання іграми та ставками, посилене сприянням клану, сприяючи прихованому проникненню «Cosa Nostra Catanese» у конкретний економічний сектор (суб'єкт) [254]. Це перший результат спільної діяльності, розробленої на виконання оперативного меморандуму від 6 квітня 2022 року, укладеного між прокуратурою Катанії, регіональним командуванням Guardia di Finanza на Сицилії та вищезгаданою центральною службою, спрямованою на запровадження форм співпраці для найбільш повного застосування заходів конфіскації під час виконання остаточної вироків, шляхом проведення будь-якого корисного поглибленого аналізу, спрямованого на з'ясування економічно-фінансового становища засуджених. У рамках даного проекту було прийнято рішення щодо конфіскації майна осіб, засуджених за причетність до мафії, та інших осіб, походження майна яких не може бути обґрунтовано та непропорційно їхньому заявленому доходу. Для ефективності цього механізму спеціалізовані підрозділи провели економіко-фінансові розслідування, що дозволило ідентифікувати майно, пов'язане з цими особами. За результатами

розслідувань були прийняті рішення щодо конфіскації рухомого та нерухомого майна, банківських рахунків та інших активів [254].

Розширена конфіскація (превентивна конфіскація) застосовується щодо грошей, майна, речей, походження яких суб'єкт не може обґрунтувати, враховуючи свій дохід чи економічний стан. Касаційний суд Верховного Суду Італії у 2015 році, підтвердив запобіжний характер (*ante delictum*) заходу, зосередженого саме на суспільній небезпеці, діяння і злочинця, випереджаючи оцінку, що зумовлює вжиття відповідного заходу з метою запобігання вчиненню ним злочину [296].

У Кримінальному кодексі Литовської Республіки конфіскація віднесена до засобів карального впливу та може бути призначена поряд із покаранням (п. 3 ст. 67 КК Литви). Відповідно до ст. 72 КК Литви конфіскація майна є обов'язковим безоплатним відчуженням у власність держави майна у будь-якому вигляді, що підлягає конфіскації і знаходиться у власності засудженого, його спілника або інших осіб. Відповідно до положень ст. 72 КК Литви конфіскації підлягає лише те майно, яке стало знаряддям, засобом або результатом злочинного діяння. Суд зобов'язаний конфіскувати: 1) передані винному або його спілнику гроші або інші речі, що мають матеріальну цінність для вчинення злочинного діяння; 2) гроші або інші речі, що мають матеріальну цінність, використані при вчиненні злочинного діяння; 3) гроші або інші речі, що мають матеріальну цінність, здобуті шляхом вчинення злочинного діяння. При цьому, майно, передане іншим фізичним або юридичним особам, підлягає конфіскації незалежно від їх притягнення до кримінальної відповідальності, якщо: а) майно було передано у їх власність для вчинення злочинного діяння; б) при придбанні майна вони знали або повинні були і могли знати, що це майно, гроші або придбані на них цінності отримані у результаті вчинення злочинного діяння. Якщо майно, що підлягає конфіскації сховане, вигране або відсутнє з інших причин і тому конфіскація не може бути проведена, суд стягує з винного, його спілників або інших осіб грошову суму, еквівалентну цінності майна, що підлягає конфіскації. [112, с. 47- 48]. Закон не

забороняє застосовувати конфіскацію до неповнолітніх осіб. Важливо, що при призначенні конфіскації майна суд при постановленні рішення має вказати, яке конкретно майно підлягає конфіскації або цінність майна, що підлягає конфіскації у грошах.

Особливістю КК Федеративної республіки Німеччини (далі - ФРН) є те, що, по-перше, у ньому відсутнє змістовне визначення терміну «спеціальна конфіскація», на відміну від українського законодавства. У КК ФРН питання підстав, умов, специфіки конфіскації майна отриманого злочинним шляхом та вилучення речі закріплено у окремому розділі (3.7) [275]. Суд виносить рішення про конфіскацію майна, отриманого від вчинення злочину, якщо особа отримала вигоду, майно та інше, шляхом вчинення протиправних діянь (§73 КК ФРН). Практичний інтерес представляє норма в німецькому законодавстві, яка стосується можливості конфіскації майна у випадках, коли воно було отримано злочинним шляхом, навіть якщо це майно не пов'язане з конкретним кримінальним провадженням. У національному і міжнародному законодавстві, конфіскація може застосовуватися до третіх осіб, якщо вони знали або могли знати про злочинне походження майна. У випадках, коли конфіскація майна не можлива, стягується його грошовий еквівалент, при цьому розрахунок вартості здійснюється з урахуванням витрат, пов'язаних із вчиненням злочину. Власники майна мають право вимагати конфіскацію вкраденого майна протягом певного строку та доки вони мають право на це майно (§ 73e КК ФРН).

Конфіскації підлягають і предмети, які виникли у зв'язку з вчиненням злочину (результати злочинної діяльності або використовувалися для його вчинення – вона можлива допоки винний володіє цим предметом або має право на нього (§ 74 (§ 74d КК ФРН)). Конфіскація даних предметів у сторонніх осіб можлива за умови, що вони сприяли правопорушнику шляхом надання даних предметів для вчинення злочину і були обізнані про вчинення злочину (§ 74 a (§ 74d КК ФРН)). Також у КК Німеччини передбачено конфіскацію небезпечних предметів (предмети, які в силу своєї природи та обставин становлять небезпеку для широкої громадськості або існує небезпека, що вони можуть

бути використані для вчинення протиправних дій). Регламентовано два види конфіскації майна: перший – коли майно вилучається у правопорушника або учасника, який діяв без вини, або у особи, яка не має стосунку до порушення і має на нього право; другий – коли особа, яка сприяла (навіть неусвідомлено), використовуючи майно як інструмент злочину чи набула його відповідно до злочинної діяльності, знаходячись у повному усвідомленні того, що може призвести до його конфіскації. У цьому випадку конфіскація майна відбувається без компенсації (§ 74 b (§ 74d КК ФРН).

У випадках, коли майно неможливо конфіскувати, тому що воно знищено, пошкоджено, то суд стягує його вартість. Таким чином стягується як предмет отриманий незаконним шляхом, так і його вартість (аналогічна норма міститься в українському митному законодавстві – коли за недекларування певного об'єкту, що перевозиться через кордон України – конфіскується об'єкт і 100% його вартість (ст. 472 Митного кодексу України) [141]) (§ 74d КК ФРН).

У відповідному розділі КК ФРН зазначено про необхідність конфіскації обладнання та устаткування, для виготовлення речей, що підпадають під елементи кримінального закону (§ 74d). За наслідками конфіскації право власності на майно або об'єкт переходить до держави (§ 75). Визначено також строк давності застосування конфіскації – 30 років (§§ 73a, 76a). Для злочинів міжнародного, транснаціонального характеру строк давності не застосовується [275]. Інститут конфіскації в КК ФРН є ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю, який сприяє вилученню незаконно нажитого майна та відшкодуванню потерпілим шкоди.

Згідно з КК Угорської Республіки (ст.72-73 КК), конфіскація неправомірної вигоди виступає як один із запобіжних заходів у сфері кримінальної юстиції. Вона передбачена для предметів, які фактично використовувалися або призначалися для використання у вчиненні кримінальних правопорушень, створені через злочинні діяння, використовувалися для транспортування або знаряддя вчинення злочину. Медіапродукція, що містить злочинне діяння, також підлягає конфіскації. При

цьому конфіскація може бути призначена навіть якщо особа, яка вчинила злочин, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності або до неї не може бути застосовано попередження. Конфісковані предмети переходять у власність держави, якщо інше не передбачено законом, проте конфіскація не може бути призначена після закінчення строку давності покарання за діяння або після закінчення п'ятирічного строку давності [262].

У законодавстві Угорської Республіки велике значення приділяється боротьбі з неправомірною вигодою, оскільки конфіскація таких благ має потенціал значно знизити мотивацію до злочинних дій. Цей захід може виступати як ефективний засіб стримування, оскільки втрата неправомірної вигоди може зупинити або відвернути осіб від злочинних дій. Крім того, конфіскація неправомірно нажитих благ може служити важливим інструментом у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, допомагаючи позбавити такі структури влади чи злочинні групи їхніх ресурсів та фінансування. Це сприяє зменшенню впливу злочинних елементів на економіку та політичну ситуацію в країні та покращує умови життя громадян, сприяючи створенню більш безпечного та справедливого суспільства.

Узагальнюючи перелік об'єктів, які підлягають конфіскації, можна сказати, що до них входять фінансові вигоди або переваги, отримані злочинцем внаслідок злочинних дій або у зв'язку з ними, а також у разі вчинення злочинів в рамках злочинної організації чи незаконного обігу наркотиків. Також підлягають конфіскації будь-які майнові активи, які надані або призначені для фінансування злочинних дій або сприяння їм, а також ті майнові активи, які є предметом обіцяних або отриманих фінансових вигод, у зв'язку зі злочинною діяльністю (ст. 74 КК Угорської Республіки). Всі активи, отримані злочинцем в рамках злочинної організації, у зв'язку з незаконним обігом наркотиків, підлягають конфіскації. Будь-які прибутки, нематеріальні активи, вимоги будь-якої грошової вартості, а також будь-яка фінансова вигода або перевага вважаються активами (ст. 75-76 КК) [262].

Інститут конфіскації за КК Республіки Польща можна охарактеризувати як один із заходів, спрямованих на запобігання подальшої злочинної діяльності та відновлення правопорядку. Він використовується для позбавлення осіб, засуджених за вчинення злочинів, права на майно, отриманого шляхом злочинної діяльності або використаного для вчинення злочину, з метою попередження подібних порушень у майбутньому та покарання злочинців.

У КК Республіки Польща конфіскація не відноситься до видів покарань, а передбачена як кримінальна міра [115]. Так ст. 44 передбачено конфіскацію предметів, що походять безпосередньо від злочину. У випадках, коли конфіскація, передбачена §2 ст. 44 КК Республіки Польща, не відповідає тяжкості вчиненого діяння (злочину), суд може замінити таку міру як конфіскація і призначити примусову виплату на користь казначейства. Також, законом передбачено, якщо винна особа одержала від вчиненого злочину, хоча б опосередковано, майнову користь, що не підлягає конфіскації у якості предметів, вказаних у ст. 44 § 1, 6, суд призначає конфіскацію такої користі або рівновартості. Виключення становить вимога повернення потерпілому чи іншій особі відповідного майна.

У Кримінальному кодексі Королівства Іспанії передбачено види покарання, які поділяються на декілька груп: суворі, менш суворі, та незначні, і пов'язані з позбавлення волі, певних прав, а також штраф (Розділ III Про покарання). При цьому в іспанському кримінальному законодавстві поняття «конфіскація» відсутнє, але застосування такого заходу врегульовано у окремому розділі (розділи VI Про додаткові наслідки КК Іспанії) [258, с. 42].

Як і в проекті КК України, у КК Іспанії передбачено можливість Суду або трибуналу постановити рішення (за умови застосування покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше одного року за злочин, вчинений з необережності) про конфіскацію отриманого внаслідок злочину, а також: 1) майна, засобів чи інструментів, які використовувалися для підготовки вчиненого злочину, 2) речей чи майна, отриманих внаслідок злочину, незалежно від трансформацій, яких вони могли зазнати (ч. 1 ст. 127 КК Іспанії).

Також у законі зазначено, що усі покарання, що призначаються за вчинення злочинів або умисних проступків, тягнуть за собою як втрату всього отриманого внаслідок вчинення злочину, так і вилучення майна, засобів і знарядь, які використовувалися при підготовці вчиненого злочину, а також всі блага, отримані від скоєного злочину чи проступку, незалежно від трансформації, які вони могли зазнати. Кримінальним законодавством, як ефективний захід боротьби з тероризмом та транснаціональною злочинністю, передбачено застосування конфіскації майна, знарядь і благ у боротьбі з тероризмом та транснаціональною злочинністю, якщо судом доведено їх зв'язок із терористичною або кримінальною діяльністю, а також належність до осіб, засуджених за вчинення кримінальних чи терористичних злочинів.

За неможливості провести конфіскацію майна отриманого винним незаконним способом, Суд чи Трибунал приймає рішення про конфіскацію іншого еквівалентного майна, яке належить особі, яка несе кримінальну відповідальність за скоєний злочин (ч. 2 ст. 127 КК Іспанії). Якщо майно і знаряддя, що отримані чи використовувались при вчиненні злочину не були вилучені з обігу, і їх цінність не відповідає характеру і тяжкості кримінального правопорушення або перевершують розміри цивільної відповідальності, Суд або Трибунал їх не конфіскує або конфіскує частково (ст. 128 КК Іспанії).

Відповідно до ст. 52 КК Грузії передбачено вилучення майна, що охоплює безоплатне вилучення на користь держави: предмета або знаряддя злочину; речі, призначеної для скоєння злочину; майна, здобутого злочинним шляхом. При цьому, вилучення майна, здобутого злочинним шляхом, означає безоплатне вилучення на користь держави у засудженого майна, здобутого злочинним шляхом (всіх речей і нематеріальних майнових благ, а також юридичних документів, що дають право на майно), а також доходів від цього майна в будь-якій формі або еквівалентного їх вартості майна [109].

Інститут спеціальної конфіскації, як заходу безпеки, за КК Республіки Молдова відображає систему припинення права власності на майно осіб, засуджених за вчинення тяжких злочинів або злочинів з корисливих мотивів.

Спеціальна конфіскація передбачає передачу майна у власність держави у випадках, коли воно використовувалося або було призначене для вчинення злочину, отримане у результаті злочинної діяльності, а також у випадках, коли воно було використано для схиляння до злочину або як винагорода за злочин. Важливо зазначити, що спеціальна конфіскація не застосовувалась у випадках, коли злочин вчиняється із залученням органів масової інформації або будь-якого іншого засобу масової інформації (ст. 106 КК Молдови) [114]. У інших випадках, що не охоплюються положеннями ст. 106 КК застосовується розширена конфіскація. Ця форма конфіскації може бути застосована, якщо вартість майна, отриманого особою протягом останніх п'яти років перед вчиненням злочину, значно перевищує її законні доходи (ст. 106¹ КК Молдови). Порядок та особливості застосування розширеної конфіскації передбачено також у нормах §§ 83¹ 84 КК Естонії [110].

Узагальнюючи підходи до застосування спеціальної конфіскації за КК Молдови слід зазначити, що він є заходом безпеки, спрямованим на припинення користування злочинцями майном, отриманим через злочинну діяльність або використанням злочинних доходів. Він передбачає передачу такого майна державі, забезпечуючи відповідність між майном, яке може бути конфісковане, та злочином, який був вчинений, а також забезпечуючи, що вартість конфіскованого майна не перевищує отриманих законних доходів особи.

У КК Хорватії умови та порядок застосування конфіскації доходів від злочинів закріплено у окремому Розділі VI Конфіскація доходів від злочинів, конфіскація предметів та публічне оголошення рішення [260]. Конфіскація за КК Хорватії визначена як захід безпеки, оскільки передбачена для запобігання подальшому використанню майна для злочинних цілей або для компенсації завданої шкоди. Доходи від злочинів підлягають конфіскації на підставі рішення суду (ст. 77 КК Хорватії). Розділом передбачено умови, правові підстави застосування конфіскації, її частки або відмова від застосування конфіскації, а також зазначено перелік предметів, що підлягають конфіскації.

Згідно зі ст. 78 КК Хорватії, якщо встановлено виручку від злочину або майно, пов'язане з його вчиненням, суд може призначити конфіскацію майна у формі грошової еквівалентності. Суд при цьому звертає увагу на різні фактори, такі як вартість майна, прибуток від злочину та його можливе використання для подальших злочинів. Конфіскація майна може бути застосована для запобігання подальшому використанню його для злочинів. Проте виконання цього заходу може бути призначено лише у випадках, коли втручання власника або інших зацікавлених осіб може загрожувати ефективності цього заходу.

Окремо виділено питання конфіскації доходів від злочинів під юрисдикцією Управління у справах Боротьби з корупцією та організованою злочинністю (ст. 78 КК Хорватії). Конфіскація доходів від злочинів як механізм, спрямований на конфіскацію фінансових засобів, які були незаконно отримані в результаті злочинної діяльності, ускладнює використання отриманих виручок для подальшого фінансування злочинної діяльності, сприяючи таким чином покаранню злочинців та попередженню майбутньої злочинності.

Третій підхід полягає у застосуванні конфіскації як санаційного заходу, що супроводжується превентивною функцією кримінально-правового характеру та застосовується як вид покарання. Його основна мета полягає в усуненні негативних наслідків злочинної діяльності, відновленні законності та відновленні порядку у суспільстві шляхом конфіскації майна, яке було отримано або використано для вчинення злочину.

Інститут конфіскації в КК Республіки Австрія є важливим заходом у боротьбі зі злочинністю. Цей інститут передбачає можливість вилучення майна, яке було використане для скоєння злочину або яке було здобуте незаконним шляхом, та передачу його у власність держави. Основна мета конфіскації полягає в позбавленні злочинців незаконно нажитого майна та відшкодуванні матеріальних збитків, завданих суспільству через злочини. У КК Австрії виокремлено Розділ 7 Конфіскація та вилучення, який включає: ст. 73 Передумови для конфіскації, ст. 73а Конфіскація відновної вартості,

ст. 73b Оцінка, ст. 73d Розширена конфіскація, ст. 73e Наслідки конфіскації, ст. 73c Положення про скрутне становище, ст. 74 Передумови конфіскації, ст. 74a Розширені передумови конфіскації, ст. 74e Наслідки конфіскації [259].

Аналізуючи положення щодо інституту конфіскації за КК Австрії, необхідно зосередити увагу на деяких відмінних, від законодавства інших країн, положеннях. Перш за все, це ст. 74b Принцип пропорційності, який передбачає, що конфіскація майна не застосовується, якщо її вважають непропорційною важливості вчиненого правопорушення або його наслідкам; у випадках, коли конфіскація передбачена, суд може вирішити відкласти її застосування і призначити менш суворий захід, якщо це забезпечить досягнення мети конфіскації; суд враховує можливість застосування різних заходів, таких як псування майна, видалення фурнітури або розпізнавальних знаків; якщо конфіскація не передбачена, вона може бути обмежена частиною предметів. Цей принцип спрямований на забезпечення того, щоб застосування конфіскації було пропорційним і ефективним, а також враховувало специфіку кожної ситуації та можливість застосування інших заходів.

Особливістю інституту конфіскації за КК Австрії є встановлення процедури конфіскації творів, які мають такий зміст, що їх умисне розповсюдження підпадає під ознаки кримінального правопорушення (ст. 74d Конфіскація творів та приведення їх у непридатність). Конфіскація творів та приведення їх у непридатність має важливе значення у превенції злочинності в контексті протидії правопорушенням щодо культурних та інтелектуальних цінностей. Цей захід спрямований на знищення матеріалів, що містять злочинні або незаконні висловлення, що можуть поширювати насильство, ненависть або порушувати закон. Таким чином, конфіскація та приведення у непридатність творів сприяє захисту суспільства від негативного впливу цих матеріалів.

Ще однією особливістю є ст. 74f Компенсація. У разі конфіскації майна третім особам може бути надана компенсація з державного бюджету, якщо вони мають право власності на конфісковане майно або право на нього. Однак компенсація не надається, якщо третя особа сприяла протиправним діям або

набула майно неправомірним шляхом. Відповідно до ст. 74с Конфіскація відновлювальної вартості, суд може вирішити конфіскувати майно, що було використане для вчинення злочину або перешкодженню конфіскації, та визначити грошову суму, що відповідає його вартості [259].

Узагальнюючи характеристику інституту конфіскації за КК Австрії необхідно зазначити, що це ефективний інструмент протидії злочинності. Конфіскація може бути застосована як засіб покарання та превентивний захід, а розширена конфіскація дозволяє охопити широкий спектр майна, яке може бути пов'язане зі злочинною діяльністю. Такий підхід допомагає позбавити злочинців матеріальних ресурсів, необхідних для подальшої злочинної діяльності, та зменшує мотивацію до вчинення правопорушень у майбутньому.

У Кримінальному кодексі Французької Республіки питання конфіскації майна як виду покарання (виправного характеру), що позбавляє прав чи обмежує їх, закріплені у Розділі I Про призначення покарання фізичним особам § 2 Про виправні покарання [121, с.27-40]. Закон передбачає конфіскацію речі, яка була призначена для вчинення злочину або речі, яка була отримана в результаті злочинного діяння, ця конфіскація не може бути призначеною у справах про проступки у сфері засобів масової інформації (п. 10 ст. 131-6). У КК Франції у § 5 Про зміст та способи виконання деяких покарань передбачено, що додаткове покарання у вигляді конфіскації майна призначається у випадках, передбачених законом чи регламентом. Воно призначається за проступки чи злочини, які караються позбавленням волі строком не більше одного року, за винятком проступків у сфері засобів масової інформації (ст. 131-21 КК Франції).

У КК Чеської Республіки законодавець, як і у КК Іспанії, у переліку видів покарань (ст. 52) серед інших передбачив три різновиди: конфіскацію майна, грошове стягнення та конфіскацію речі або іншої цінності. Порядок, умови, види, розмір та особливості закріплено у ст. 66 – 72 КК Чеської Республіки [122]. Конфіскація майна призначається з урахуванням ступеню тяжкості злочину, особи винного та при призначенні виключного покарання, пов'язаного

із позбавленням волі, за умови, що винна особа намагалась здобути чи здобула для себе майнову вигоду від злочину. Конфісковане майно переходить у власність держави. Грошове стягнення призначається судом, якщо винний у зв'язку з вчиненням злочину здобув або намагався здобути для себе або іншої особи матеріальну вигоду. Суд також може призначити конфіскацію речі чи іншої цінності, у якості основного або додаткового покарання.

Особливість застосування конфіскації за кримінальним законодавством Республіки Казахстан полягає у тому, що цей інститут має санаційний характер і відноситься до видів покарань, які застосовуються до винної особи, що вчинила злочин. Так, за ст. 48 КК Казахстану конфіскація є примусовим безоплатним вилученням і зверненням у власність держави майна, яке знаходиться у власності засудженого, здобутого незаконним шляхом або придбаного на кошти, здобуті незаконним шляхом, а також майна, що є знаряддям або засобом вчинення кримінального правопорушення. Конфіскації підлягають гроші та інше майно, які отримані в результаті скоєння кримінального правопорушення, і будь-які прибутки від цього майна, за винятком майна і прибутків від нього, що підлягають поверненню законному власнику; майно, що отримане у результаті скоєння кримінального правопорушення, і прибутки від цього майна, які були частково або повністю перетворені або змінені; майно, що використовується або призначене для фінансування або іншого забезпечення екстремістської або терористичної діяльності або злочинної групи; майно, яке є знаряддям або засобом скоєння кримінального правопорушення. Якщо конфіскація предмету на момент прийняття судом рішення неможлива через його використання, продаж або з іншої причини, за рішенням суду підлягає конфіскації грошова сума, яка дорівнює вартості даного предмета. А з іншого боку, конфіскація майна може бути застосована, за рішенням суду, як засіб кримінально-правового впливу, у випадках, передбачених розділом 15 КПК Республіки Казахстан [108].

Інститут конфіскації за КК Турецької Республіки віднесений до санкцій, що розподіляються на покарання та запобіжні заходи (II Розділ). Кримінальне

законодавство у переліку видів покарань містить ст. 54 Вилучення майна та 55 Конфіскацію майна [116]. Конфіскація виступає юридичним наслідком засудження особи до позбавлення волі за умисне діяння. При застосуванні вилучення майна суд може прийняти рішення про вилучення майна або засобів, які використовувалися або призначалися для вчинення тяжкого злочину, за умови, що таке майно не належить третім особам. У випадку приховування, розпорядження або споживання такого майна, суд може вирішити конфіскувати суму коштів, що відповідає його вартості. Однак, якщо вилучення майна може мати наслідки, більш тяжкі, ніж сам злочин, суд може утриматися від прийняття рішення про вилучення. Майно, що використовується при вчиненні злочину, підлягає вилученню, а також майно, виробництво, зберігання, використання, транспортування, купівля або продаж якого є злочином. У випадку необхідності часткового вилучення суд може прийняти рішення про вилучення лише тієї частини майна, що визначена, не завдаючи шкоди іншій власності. У випадку конфіскації майна, яке належить більш ніж одній особі, суд може вилучити лише ту частину, що належить особі, яка бере участь у злочині.

Заходи кримінально-правового характеру, що включають вилучення чи конфіскацію майна або його частини, спрямовані на запобігання подальшому використанню цього майна для вчинення злочину або для компенсації збитків, завданих суспільству або потерпілим. Вказані заходи мають на меті відновлення справедливості та уникнення подальшої шкоди, яку може завдати злочинне використання майна. При прийнятті рішення про конфіскацію першочергово судом вирішується питання відшкодування матеріальної вигоди на користь потерпілої сторони (ст. 55 КК Турецької Республіки) [116].

Інститут конфіскації за Кримінальним кодексом Греції передбачає можливість призначення конфіскації майна як покарання для осіб, засуджених до виняткового покарання у вигляді позбавлення волі або за вчинення особливо тяжкого злочину з метою отримання майнової вигоди. Покарання у вигляді конфіскації майна може бути призначено лише у випадках, коли Кримінальний

кодекс передбачає таке покарання за конкретне кримінальне правопорушення (розділ 66 Конфіскація майна) [255]. Варто зазначити, що конфіскація майна може застосовуватись лише за відсутності можливості застосування іншого покарання, а також з урахуванням характеру і тяжкості вчиненого правопорушення, особистості злочинця та обставин справи.

Конфіскація майна стосується всього майна правопорушника або його частини, визначеної судом, і не поширюється на засоби та предмети, необхідні для задоволення життєвих потреб особи, яка перебуває під відповідальністю перед законом. Особливістю санкційного заходу КК Греції є те, що покарання у виді конфіскації майна припиняє право спільної сумісної власності подружжя та передбачає перехід конфіскованого майна у власність держави.

Порівнюючи з зарубіжними кодексами, можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс Греції розширює можливість застосування конфіскації майна як покарання за вчинення особливо тяжких злочинів з метою отримання майнової вигоди, забезпечуючи при цьому права осіб, які перебувають під відповідальністю перед законом, на забезпечення їхніх життєвих потреб.

Аналіз законодавства США, свідчить про відсутність окремого поняття як «спеціальна конфіскація». Переважно покарання? яке застосовується в США – це позбавлення волі, або штрафи у великих розмірах. Поряд з цим, у Кодексі законів Сполучених Штатів Америки та доповнення, представлено розгалужену систему конфіскації «forfeiture» (далі Кодекс США). У Розділі 18 Злочини та кримінальний процес Кодексу США виокремлено Главу 46 Конфіскація, де §§ 981-987 містять деталізацію заходів, що можуть бути застосовані до правопорушників: цивільна конфіскація, цивільна конфіскація рухомого майна, цивільна конфіскація нерухомого майна, кримінальна конфіскація, загальні правила цивільного провадження щодо конфіскації майна, антитерористичний захист від конфіскації [305].

Усі ці заходи мають на меті забезпечити відповідальність та покарання за правопорушення, а також захист і відновлення законно набутого майна. Ця система конфіскації спрямована на запобігання злочинності та забезпечення

правосуддя шляхом конфіскації майна, яке було незаконно отримано чи використано. Умовою застосування покарання у вигляді конфіскації виступає: відповідний умисний характер діяння та спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. А саме: а) усвідомлене діяння, що спрямоване на реалізацію будь-якої схеми з метою обману США або з метою отримання майна або грошей шляхом неправомірних або шахрайських намірів, заяв або обіцянок, б) особа, яка здійснює певні закупівлі, виступає представником США у будь-якому договорі, сума якого складає 1 000 000 \$ і більше [305].

Особливої уваги заслуговує застосування конфіскації як захід боротьби з терористичною діяльністю (§982). Так, законодавство спрямоване на застосування конфіскації майна, яке може бути отримане терористичними групами або особами, та на відшкодування жертв терористичних актів. Це важливий аспект антитерористичного захисту, спрямований на забезпечення безпеки громадян і запобігання терористичним загрозам, що допомагає контролювати та утруднює здійснення терористичних актів.

У законодавстві також врегульовувано питання конфіскацій спеціальних речей, що виступають предметом, знаряддям чи засобом вчинення злочину, або становлять суспільну небезпеку. Наприклад, це стосується зброї, яка потрапила до неповнолітнього. У кримінальних провадженнях, де особа звинувачується: у діяннях терористичного характеру; шпигунстві; вчиненні чи замаху на вчинення тяжкого злочину всупереч будь-якого закону США, із застосуванням погрози, насильства, вогнепальної зброї, може бути застосовано конфіскацію як каральний чи компенсаторний захід, крім випадків, де законом передбачено застосування штрафу за таке правопорушення. Так, можуть бути конфісковані дотові або електронні пристрої перехоплення зв'язку; конфісковані із подальшою утилізацією вогнепальна зброя та боеприпаси, які були знайдені у підсудного під час арешту за вчинення злочину; конфіскований викрадений автотранспорт, що використовується в міждержавній чи іноземній торгівлі.

Найскладнішим для кримінологічного аналізу виявляється Кримінальний кодекс Канади, у якому відсутнє загальне поняття покарання. За кожне

суспільно небезпечне діяння, передбачено відповідні заходи впливу та окремі види покарання. За тероризм, генеральний прокурор може подати прохання судді Федерального суду про конфіскацію. Так, конфіскації підлягає: 1) майно, яке знаходиться у власності під контролем терористичної групи або контролюється від її імені; 2) майно, яке використовувалося або буде використовуватися повністю чи частково для сприяння терористичній діяльності або її втілення у життя. При цьому, точно встановлюються особи, які володіють цим майном, і стягнення накладається тільки на них (ст. 83.14) [256].

Конфіскація передбачена і за злочини, пов'язані з валютними операціями, виготовленням та підробкою грошей або знаків і цінностей. Все вилучене має бути направлено міністрові фінансів для утилізації, окрім випадків, коли ці предмети залучені як докази у справі (ст. 462). У КК Канади є окремий розділ, який регулює кожен процедуру спеціальної конфіскації, питання змістовної характеристики прибутків від злочинів, їх види, шляхи їх отримання чи надходження, порядок проведення обшуку, їх знаходження та конфіскація. Так, суддя перед тим, як видати ордер може допитати будь-яких зацікавлених, у даному майні, осіб і видати їм повідомлення (про те, що їх майно буде конфісковане), за винятком випадків коли є зрозумілим, що якщо повідомити особу про це, то майно зникне, буде поміщено у різні місця, або зменшиться у своїй вартості, або іншим шляхом буде «модернізовано», що призведе до неможливості його вилучення відповідно до ордеру.

У КК Канади, на відміну від інших зарубіжних кодексів, закріплено порядок спеціальної конфіскації. Конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом можлива, якщо порушник визнаний винним або звільнений від відповідальності, за певне правопорушення і суд має всі підстави («задовольняється з урахуванням балансу можливостей») вважати, що будь-яке майно є прибутком від злочинну і отримане в результаті вчинення даного злочину, то він виносить постанову про конфіскацію майна («її Величності») для реалізації у відповідності до указу Генерального прокурора або іншого законного рішення. Якщо не має достатніх доказів, які б свідчили, що майно

здобути незаконним шляхом, але суд точно впевнений, що воно є саме таким, він також може винести постанову про його конфіскацію. Конфіскація майна злочинця відбувається шляхом передання його її Величності для того, аби воно було одержане Генеральним прокурором і він міг вже вирішувати його долю.

Суд може припини будь-які перекази, як грошей, так і майна у зв'язку з конфіскацією, а також повернути конфісковане майно (розділи 9, 11) [256.]

Важливо зазначити, що у кримінальному законодавстві держав, де існує інститут спеціальної конфіскації, а також у зарубіжних країнах, де конфіскація майна не є карально-санкційним заходом, а також в тих, де конфіскація входить до системи покарань, застосовується не до всього майна особи, яка вчинила злочинне діяння, а лише до того, яке пов'язане з цим діянням, таке як інструмент чи засіб його вчинення, майно, отримане через це діяння або здобути незаконним, злочинним шляхом.

Спеціальна конфіскація та розширена конфіскація - це інструменти, які використовуються для запобігання злочинності шляхом позбавлення злочинців користування майном, отриманим або використаним через злочинну діяльність. Обидва види конфіскації мають свої відмінності та використовуються у різних ситуаціях. Спеціальна конфіскація застосовується, коли майно використовується або призначене для вчинення злочину, отримане через злочинну діяльність, передане для спонукання до злочину або як винагорода за злочин. Спеціальна конфіскація спрямована на конфіскацію самого майна, яке було пов'язане зі злочинною діяльністю, що допомагає у припиненні фінансового стимулювання злочинності та втраті можливості використання цього майна для майбутніх злочинів.

Розширена конфіскація застосовується до майна, яке не підпадає під категорії спеціальної конфіскації, у випадках, коли особа засуджена за вчинення певних важких злочинів або злочинів з корисливих мотивів. Розширена конфіскація може бути застосована, якщо вартість майна, отриманого особою протягом певного періоду, значно перевищує її законні

доходи. Це спрямовано на позбавлення злочинця доступу до майна, яке вони отримали злочинним шляхом.

Ефективність спеціальної та розширеної конфіскації полягає в їх здатності зменшувати стимули для злочинців та вирішувати проблему мотивації до злочинної діяльності. Ці заходи запобігають перетворенню злочинності у прибуткову діяльність та можуть послужити відшкодуванню шкоди, завданої суспільству злочинною діяльністю. Вони виступають важливими інструментами у боротьбі з організованою злочинністю, фінансовою махінацією та іншими видами серйозних злочинних діянь.

У законодавстві зарубіжних країн деталізовано зміст, способи, предмети які підлягають конфіскації, перелік осіб на яких поширюється або не поширюється такий захід впливу, а також умови вилучення, компенсації, еквівалентної конфіскації та захисту інтересів потерпілих і третіх осіб.

Узагальнюючи правове регулювання інституту конфіскації у зарубіжному законодавстві виокремимо спільні та відмінні риси.

До спільних рис можна віднести наступне. По-перше, це спільна мета, спрямована на позбавлення злочинців незаконно набутого майна та відновлення справедливості та рівноваги у суспільстві шляхом конфіскації майна, яке було використане для вчинення злочинів або отримане незаконним шляхом. По-друге, конфіскація та вилучення майна є примусовими заходами, які можуть бути застосовані державою шляхом прийняття рішення суду або іншими органами влади. По-третє, наявність публічного інтересу, з метою запобігання злочинності, відшкодування шкоди постраждалим та забезпечення загального порядку та безпеки. Четверте, законність процесу, адже процедура конфіскації та вилучення майна повинна відповідати законодавству та здійснюватися в рамках законних процедур і забезпечувати право на справедливий суд. П'яте, полягає у можливості конвертування майна у грошовий еквівалент для подальшої конфіскації. Це можливість суду винести рішення про конфіскацію еквівалентної суми коштів, якщо майно, що підлягає конфіскації, було приховано, передано іншим власникам, спожито або унікало

вилучення. Шосте, це компенсаторний характер конфіскації, який полягає в тому, що вона спрямована на відшкодування та компенсацію збитків, завданих потерпілій стороні внаслідок протиправних дій.

Відмінності полягають у наступному. По-перше, у зарубіжних країнах встановлені різні предмети конфіскації. Так, законодавством одних країн передбачено конфіскацію тільки грошей та майна, отриманого від злочинів, тоді як інші включають предмети, що використовувалися для вчинення злочину або конфіскацію комп'ютерних систем, технологій, які використовувалися при крадіжці комерційних таємниць, у кіберзлочинності тощо. По-друге, відрізняється процедура (рішення приймається судом або іншими правоохоронними органами) застосування конфіскації, що залежить від країни та виду злочину. Трете, можливість повернення конфіскованого майна після визнання особи невинною, тоді як в інших країнах така можливість відсутня. Четверте, законодавчо закріплена норма яка стосується призначення та використання конфіскованого майна.

Порівнюючи норми щодо спеціальної конфіскації в українському та конфіскації у зарубіжному кримінальному законодавстві можна впевнено зазначити, що у національному законі про кримінальну відповідальність достатньо високий рівень регулювання цього кримінально – правового заходу, чітка процедура її застосування. Адже у КК України закріплено основоположні принципи конфіскації, щодо яких не потрібно додаткових норм, уточнення чи особливостей. Як, наприклад, добросовісному власнику конфісковане майно може бути повернуте через рік. Натомість, за КК України, майно у добросовісного набувача не вилучається.

У вітчизняній практиці правозастосування спеціальної конфіскації необхідно: по-перше, визначити пріоритет застосування такого заходу кримінально-правового характеру по відношенню до осіб, які вчинили злочини корупційного характеру або стосуються сфери транснаціональної організованої злочинності. По – друге, продовжувати розвиток інституту спеціальної

конфіскації для досягнення соціальної справедливості у суспільстві, запобігання злочинності та формування безпечного середовища у суспільстві.

Висновки до третього розділу

Покарання виступає реакцією держави на протиправне діяння та його наслідки. Воно стосується самого вчиненого діяння та має ретроспективний характер. З іншого боку, запобіжний захід є засобом запобігання вчиненню подібних дій у майбутньому. Його основна мета полягає в зниженні ризику майбутніх порушень та має перспективний характер.

Констатовано, що сучасне зарубіжне законодавство не пропонує конкретно визначеної моделі регламентації інституту спеціальної конфіскації. При цьому, у законодавстві та практиці застосування цього правового інституту у Європейських країнах, Канаді та США визначають різницю між покаранням, заходами безпеки та запобіжними заходами, включаючи конфіскацію. Відповідно правовий аналіз кримінальних кодексів зарубіжних держав не дає чіткого алгоритму дій для удосконалення системи національного законодавства щодо регулювання інституту спеціальної конфіскації. Поряд з цим, «дуалістичний» підхід щодо системи кримінально-правових засобів у протидії злочинності спостерігається у більшості зарубіжних країн.

Зазначено, що у зарубіжному законодавстві запобігання і протидія злочинності зводиться не лише до застосування покарання (як репресивного заходу реагування на кримінальне правопорушення), а існує тенденція до застосування заходів, спрямованих, в першу чергу, на запобігання кримінальним правопорушенням та встановлення рівноваги і відновлення соціальної справедливості у суспільстві. Конфіскації підлягають речі, майно, доходи, транспортні засоби, обладнання, устаткування, активи, технології або товари, якщо є підозра в їхньому незаконному вивезенні або використанні для незаконних цілей.

Систематизовано зарубіжне законодавства та правозастосовна практика щодо інституту спеціальної конфіскації, конфіскації майна (доходу), що

дозволило виділити три підходи до правового регулювання та реалізації цього інституту у запобіганні злочинності. Перший підхід, умовно визначений як превентивний захід у запобіганні злочинності, характеризується тим, що у кримінальному законодавстві, поряд із закріпленням конфіскації як карального заходу для винних осіб, вона виділяється як спеціальна конфіскація, яка виступає як превентивний захід, спрямований на запобігання майбутнім порушенням закону (Азербайджан, Вірменія, Латвійська Республіка, Румунія, Сербія). Другий (кримінально-правовий захід безпеки) - передбачає застосування конфіскації майнової вигоди, яка була отримана в результаті вчинення злочину як окремого засобу, що має кримінально-правовий характер і входить до складу системи кримінально-правових заходів безпеки (Грузія, Італія, Іспанія, Литва, Молдова, Польща, Угорська Республіка, ФРН, Хорватія, Естонія). У цьому випадку конфіскація виступає як частина стратегії забезпечення громадської безпеки та запобігання злочинності. Спеціальна конфіскація виступає не санкційним заходом, а правовим наслідком кримінального правопорушення, тобто конфіскація є самостійним інститутом системи кримінальних стягнень і приєднується до інших заходів кримінально-правового характеру системи кримінальної відповідальності. Третій підхід (санкційний захід або вид покарання) характеризується призначенням конфіскації як санаційного заходу кримінально-правового характеру – основного або додаткового виду покарання, а також як додаткового наслідку (Австрії, Греція, Казахстан, Турецька Республіка, Франції, Чехія). Його основна мета полягає в усуненні негативних наслідків злочинної діяльності, відновленні соціальної справедливості та компенсації збитків, завданих суспільству через злочинну діяльність шляхом конфіскації майна, яке було отримано або використано для вчинення злочину. Цей підхід спрямований на покарання злочинців, а також на запобігання подібним порушенням у майбутньому через демонстрацію серйозності наслідків таких дій.

З'ясовано, що спеціальна конфіскація та розширена конфіскація - це правові інструменти у системі запобігання злочинності. Спеціальна конфіскація

застосовується у випадках, коли майно пов'язане зі злочинною діяльністю, використовується для вчинення злочину, передане для спонукання до злочину або отримане як винагорода за злочин. Її метою є конфіскація самого майна, що призводить до припинення фінансового стимулювання злочинності та позбавлення можливості використання цього майна у майбутньому. Розширена конфіскація застосовується до майна, яке не підпадає під критерії спеціальної конфіскації. Вона застосовується при вчиненні тяжких злочинів або злочинів з корисливих мотивів, а також у випадках, коли вартість отриманого майна значно перевищує законні доходи. Метою розширеної конфіскації є позбавлення злочинця доступу до майна, отриманого злочинним шляхом, та запобігання його використанню для злочинної діяльності.

У ході дослідження було виділено спільні риси (мета, примусовий характер, публічний інтерес, законність процесу, конвертування майна у грошовий еквівалент, компенсаторний характер конфіскації) та відмінності (за предметом, процедурою застосування, можливістю відновлення майна, призначенням та використанням конфіскованого майна) у правовому регулюванні та правозастосуванні інституту конфіскації (спеціальної, розширеної конфіскації, вилучення майна, доходу).

Порівнюючи національну та зарубіжну правозастосовну практику щодо спеціальної конфіскації до предметів, які мають законне походження, але застосовується при вчиненні злочину необхідно зазначити, що у зарубіжній практиці предмет спеціальної конфіскації охоплює не лише майно, що було незаконно отримане, а також отримані від нього неправомірні вигоди та доходи. Також підпадає під цей вид конфіскації майно, яке, хоч і має законне походження, але було використане для злочинної діяльності. У випадку відсутності такого майна на момент винесення вироку, піддається спеціальній конфіскації грошова сума, еквівалентна його вартості. Важливо зауважити, що ця сума може бути законно здобутою, але її конфіскація змінює напрямок впливу, переходячи від запобіжного та відновлювального впливу до карного (позбавлення права власності).

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано найбільш суттєві положення, отримані у результаті дослідження, наведено нове вирішення наукової проблеми щодо інституту спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації і практики правозастосування цього інституту. Виконане дослідження дозволило сформулювати наступне:

1. Уведення інституту спеціальної конфіскації в українське кримінальне право є результатом еволюції юридичного мислення та підходів до методів регулювання конфіскації, як засобу боротьби зі злочинністю. Цей процес означав перехід від традиційного уявлення про конфіскацію, як покарання, до визнання спеціальної конфіскації, як окремого юридичного інституту, що виходить за межі простого покарання. Аналіз нормативних положень щодо інституту спеціальної конфіскації свідчить, що на даному етапі розбудови громадянського суспільства та розвитку соціальної та правової держави, Україна послідовно, відповідно до вимог безвізового діалогу з ЄС, впроваджує у національне кримінальне законодавство міжнародні стандарти щодо запровадження ефективних заходів запобігання злочинності.

Враховуючи, що конфіскація є одним із важливих компонентів сучасної політики боротьби з тяжкими злочинами, міжнародні організації дедалі частіше заохочують національних законодавців запроваджувати більш ефективні та рішучі інструменти для позбавлення злочинців незаконної вигоди, навіть за відсутності остаточного обвинувального вироку. Тому Україна запровадила нові форми конфіскації, відповідно до «*acquis communautaire*» ЄС, для виконання зобов'язань за міжнародним правом і правом ЄС.

Виокремлення спеціальної конфіскації, як ефективного інструменту у системі заходів боротьби зі злочинністю, прямо пов'язано з розділами плану дій Безвізового діалогу між Україною та ЄС, що стосуються боротьби з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням грошей. Таким чином,

імплементация статей про спеціальну конфіскацію є ключовим кроком у зміцненні законодавчої та інституційної спроможності України протидіяти злочинним діям, що несуть значну загрозу для громадського порядку і безпеки.

2. Дослідження інституту спеціальної конфіскації ґрунтується на комплексних теоретико-методологічних засадах, що поєднують філософські, юридичні, кримінологічні, економічні, соціологічні, порівняльно-правові та історичні підходи. Це дало можливість дослідити теоретичну основу інституту спеціальної конфіскації; використати емпіричні дані для підтвердження чи спростування гіпотез та пов'язати теоретичні та емпіричні знання з національною, міжнародною та зарубіжною практикою застосування спеціальної конфіскації як ефективного засобу запобігання злочинності.

3. Виходячи з мети і завдань дослідження, спеціальна конфіскація розглядається як міжгалузевий інститут, що виступає ефективним засобом у системі заходів запобігання злочинності як в Україні, так і за кордоном. Це твердження відповідає конвенційним нормам, в яких визначають правила міжнародної конфіскації активів, де зазначається, що конфіскація є покаранням і спеціальним заходом. На превентивну мету та ефективність цього інституту наголошено у міжнародних нормах, присвячених боротьбі з організованою злочинністю, корупцією, ПВК, ФТ, ФРЗМЗ тощо, де конфіскація має стримувальний ефект і запобігає використанню злочинного майна для фінансування іншої злочинної діяльності, що ставить під загрозу довіру до фінансових систем, та корумпованість суспільних відносин. При цьому спеціальна конфіскація є важливим кроком у забезпеченні засад пропорційності та справедливості, порівняно з конфіскацією всього або частини майна винної особи, незалежно від його зв'язку з правопорушенням, будь то як знаряддя, засіб або дохід від злочину, чи отриманий законним шляхом.

4. Доведено, що формування національної політики застосування спеціальної конфіскації, у контексті міжнародних вимог та рекомендацій, стосується: а) об'єкта конфіскації, де об'єкт може включати майно, кошти, цінності, а також інші речі, які були отримані у результаті злочинної діяльності,

враховуючи підходи до інституту спеціальної конфіскації як до покарання, так і до заходу запобігання; б) процедурних аспектів, правил і механізмів, які використовуються для вилучення такого майна та речей із гарантією забезпечення справедливого та прозорого процесу конфіскації з дотриманням прав власників майна та третіх осіб (процедура конфіскації); в) напрямів співпраці між державами та міжнародними інституціями (IAAP, EMFN FATF, TRACFIN, UNODC, Європол, Євроюст) за активної участі України у механізмах співпраці з питань конфіскації, арешту та повернення майна, одержаного в результаті злочинної діяльності з дотриманням міжнародних стандартів та національних особливостей. При цьому національна політика має включати чіткі механізми для реалізації відновлювальних, припинювальних та компенсаторних процедур та ґрунтуватися на принципі «crime does not pay», що передбачає зобов'язання та здійснення прелімінарних заходів, які охоплюють: а) достатні ресурси та можливості для розслідування фінансових злочинів; б) застосування кримінальних санкцій, у тому числі конфіскації; в) створення сприятливого середовища для міжнародної співпраці; г) використання ресурсів, які надаються міжнародним організаціям у сфері спеціальної конфіскації.

Доведено, що національна політика застосування спеціальної конфіскації, у контексті міжнародних вимог та рекомендацій, має ґрунтуватись на розумінні змісту, структури, повноти, об'єктивності та достовірності кримінологічної інформації фінансового характеру; на формуванні системи заходів пошуку активів, здобутих неправомірним злочинним шляхом, заходів щодо конфіскації майна засуджених українців, які зберігають свої статки за кордоном.

5. Визначено основні напрями міжнародного співробітництва при застосуванні конфіскації, які охоплюють: а) обмін інформацією шляхом створення та використання каналів для обміну інформацією про майно, яке може бути предметом спеціальної конфіскації, його місцезнаходження, власників та бенефіціарів; участі в міжнародних базах даних про активи, пов'язані зі злочинною діяльністю; обміну досвідом та кращими практиками в сфері спеціальної конфіскації; б) правову допомогу шляхом надання взаємної

правової допомоги в розслідуванні злочинів, пов'язаних з організованою злочинністю, корупцією, відмиванням коштів та іншими видами злочинної діяльності, які мають надприбутки і становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни; виконання запитів на арешт, заморожування та конфіскацію майна, що знаходиться на території інших країн; екстрадиції осіб, обвинувачених у відповідних злочинах; в) гармонізацію законодавства шляхом запровадження спільних стандартів та принципів застосування спеціальної конфіскації; г) створення механізмів для визнання та виконання рішень про спеціальну конфіскацію, прийнятих в інших країнах; д) співпрацю з міжнародними організаціями шляхом розробки довгострокового плану участі в роботі міжнародних організацій, які займаються протидією відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, таких як FATF, Європейська мережа з протидії відмиванню коштів (FIU.NET) та Міжнародна асоціація прокурорів; використання інструментів та ресурсів, які надаються цими організаціями для сприяння міжнародному співробітництву в сфері спеціальної конфіскації; є) технічну та фінансову підтримку для розвитку засобів запобігання злочинності та вдосконалення механізмів конфіскації майна; ж) підвищення кваліфікації шляхом навчання методам виявлення ознак підозрілих фінансових операцій, створення фейкових рахунків і банків тощо; проведення спільних навчальних програм, тренінгів та спеціалізованих курсів для фахівців, які займаються питаннями спеціальної конфіскації.

Аргументовано, у межах міжнародного співробітництва, доцільність створення організації централізованих реєстрів ідентифікації та пошуку активів на території України і наданні інформації до міжнародного реєстру та окремих списків про невиконані накази та про заморожування та конфіскацію в ЄС.

6. Основні засади правозастосування спеціальної конфіскації у національній правовій системі ґрунтуються на матеріальній та процесуальній складових законодавчого визначення спеціальної конфіскації, як іншого заходу кримінально-правового характеру, національній правозастосовній практиці та конвенційних нормах і міжнародних стандартах. Так, при застосуванні

спеціальної конфіскації суд має керуватися наступними принципами: верховенства права; справедливої рівноваги (збалансованості між загальним інтересом і захистом прав осіб при застосуванні спеціальної конфіскації); пропорційності (розумному співвідношенні між використаними засобами при застосуванні спеціальної конфіскації та переслідуваною метою); характером меж застосування (обмеження чи заборона застосування) спеціальної конфіскації; індивідуалізації, що зобов'язує суд домірно застосовувати інші заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин, які характеризують особу та діяння; тягаря доведення доцільності кримінально-правового заходу - спеціальної конфіскації; особливостей предметів, до яких застосовується спеціальна конфіскація (гроші, цінності, технології, активи, доходи, транспорт тощо). Дотримання цих принципів допомагає уникнути зловживань та недбалого застосування цього інституту, що, в свою чергу, сприяє ефективному запобіганню злочинності та підвищує віру громадян у справедливість правової системи.

Встановлено, що суди при застосуванні спеціальної конфіскації допускають помилку, не розмежовуючи майно, що підлягає спеціальній конфіскації, від речових доказів, та вирішують долю майна, яке не є предметом спеціальної конфіскації, застосовуючи положення ст. 96¹ КК України, а не ст. 100 КПК України. Інша помилка стосується одночасного посилення судів на положення статті 96¹ КК України та ст. 100 КПК України без чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується захід, що не відповідає міжнародним принципам та не сприяє ефективності превентивної мети.

Доведено доцільність закріплення у ст. 96¹ КК України, відповідно до конвенційних норм, мети спеціальної конфіскації, яка полягає у припиненні злочинної діяльності, відновленні соціальної справедливості та запобіганні злочинності. Крім того, важливо закріпити такі категорії майна, яке підлягає спеціальній конфіскації: майно, отримане злочинним шляхом, — це будь-яка економічна вигода, яка прямо чи опосередковано надійшла у власність або

володіння особи в результаті вчинення злочинного діяння; майно, здобуте злочинним шляхом, — це будь-яка економічна вигода, яка надійшла у власність або володіння особи безпосередньо в результаті подальшого використання майна, здобутого злочинним шляхом, у тому числі в результаті реінвестування чи перетворення, або кошти, які особа отримала від продажу такого майна, а також прибутки та доходи.

7. Висвітлено позицію ЄСПЛ щодо застосування ключових принципів: мирного володіння, обмеженого втручання та справедливого балансу при призначенні спеціальної конфіскації, а також правил, яких має дотримуватися державна влада — при застосуванні цього інституту, та національні суди — при ухваленні рішення. Особливу увагу ЄСПЛ приділяє критеріям, які визначають каральний та превентивний характер конфіскації, що важливо для розуміння її правової природи та застосування відповідних конвенційних прав.

Розкрито зміст спеціальної конфіскації у контексті основоположних прав особи, які передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод — зокрема, права на справедливий суд, принципу — жодного покарання без закону, а також засади, які містяться у ст. 1 Протоколу № 1 до вказаної Конвенції — тобто, захист права власності при застосуванні спеціальної конфіскації. Узагальнення практики ЄСПЛ свідчить, що при визначенні дотримання конвенційних норм Суд зважає інтереси суспільства (загальні інтереси) з потребою захисту права власності особи.

Визначено основні засади правозастосування спеціальної конфіскації у практиці ЄСПЛ, виходячи із системно-структурного та дефінітивного аналізу рішень ЄСПЛ. Засади стосуються питань дотримання міжнародних стандартів при застосуванні спеціальної конфіскації до осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, а саме: законності втручання, відповідності суспільним інтересам, переслідування законної мети та відповідність суспільним інтересам; пропорційності (справедливого балансу між вимогами загального інтересу та правами особи). При цьому ЄСПЛ демонструє застосовування менш суворих критеріїв пропорційності до заходів проти права власності, особливо у межах

боротьби з тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Це вказує на нижчий рівень захисту права власності в рамках ЄСПЛ порівняно із захистом, який забезпечується іншими статтями, такими, як статті 6 та 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також ЄСПЛ не часто визнає втручання у права власності як непропорційне, частково через відсутність чітких критеріїв для оцінки пропорційності. Пропорційність у рішеннях ЄСПЛ розглядається як гнучка та процесуальна концепція, що містить аналіз різних факторів, обставин, особливо процедурних аспектів конфіскації, що призводить до різноманітності судової практики та складнощів у визначенні, коли втручання є чи не є пропорційним до законної мети.

8. Узагальнення правового регулювання та досвіду зарубіжних країн у правозастосуванні спеціальної конфіскації свідчить про відсутність єдиної моделі або алгоритму у застосуванні спеціальної конфіскації (конфіскації, вилучення майна). При цьому законодавство досліджуваних країн містить деталізований зміст, способи, предмети, які підлягають конфіскації, перелік осіб, на яких поширюються або не поширюються такі заходи впливу, а також умови вилучення, компенсації, еквівалентної конфіскації та захисту інтересів потерпілих і третіх осіб. Сучасне зарубіжне законодавство пропонує різні підходи до інституту спеціальної конфіскації, які умовно були систематизовані як інший захід кримінально-правового характеру (превентивний захід), що у законодавстві запроваджено, поряд з конфіскацією, як видом покарання (Азербайджан, Вірменія, Латвійська Республіка, Румунія, Сербія), окремий захід, що має кримінально-правовий характер і входить до системи кримінально-правових заходів безпеки (Грузія, Італія, Іспанія, Литва, Молдова, Польща, Угорська Республіка, ФРН, Хорватія, Естонія), та санкційний захід кримінально-правового характеру – основного або додаткового виду покарання або як додаткового наслідку (Австрія, Греція, Казахстан, Турецька Республіка, Франція, Чехія). У зарубіжній практиці конфіскація, спеціальна та розширена конфіскація - це правові інструменти ефективного запобігання злочинності шляхом вилучення речей, грошей, майна, пов'язаного зі злочинною діяльністю

або що використовується для вчинення злочину чи становить прибуток від злочинної діяльності.

Спільними рисами застосування інституту конфіскації у зарубіжному законодавстві та практиці є мета, примусовий характер, публічний інтерес, законність процесу, конвертування майна у грошовий еквівалент та компенсаторний характер застосування. Відмінність полягає у предметі конфіскації, процедурі її застосування, можливості відновлення майна та його подальшому використанні.

9. Аргументовано доцільність створення незалежного органу або підрозділу (аналогічного TRACFIN, UKFIU), який буде відповідальний за збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації; координацію зусиль щодо оцінювання, зменшення та управління ризиками економічної злочинності, включно з ризиками, пов'язаними з організованою злочинністю, корупцією, наркообігом та іншими видами злочинної діяльності, які мають надприбутки та становлять реальну загрозу для національної, фінансової, економічної безпеки країни. Вказана інституція може бути створена як відповідний підрозділ прокуратури, який буде здійснювати збір, аналіз та поширення оперативної фінансової інформації, оцінку ризиків та координацію між відповідними правоохоронними органами з метою ефективної боротьби зі злочинністю шляхом застосування спеціальної конфіскації. Діяльність такого підрозділу може ґрунтуватись на укладанні меморандумів (за прикладом Італії, спільної діяльності місцевої прокуратури, фінансової поліції Etna та SCICO) із відповідними правоохоронними органами для проведення спільних дій, спрямованих на зміцнення спроможності інституцій для ефективного відстеження, арешту, конфіскації активів, їхнього повернення та управління ними, включно з криптоактивами та, у відповідних випадках, активами осіб, які підпадають під застосовні цільові санкції чи обмежувальні заходи, чинні у ЄС та на міжнародному рівні. Інтеграція такого підрозділу в прокуратуру може стати ефективним інструментом для протидії злочинності та підвищення безпеки в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аллан Якобссон проти Швеції (№ 1), рішення ЄСПЛ від 25 жовтня 1989 р., § 55.
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2268.%20Allan%20Jacobsson%20v.%20Su%20C3%A8de%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%2200161981%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2268.%20Allan%20Jacobsson%20v.%20Su%20C3%A8de%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%2200161981%22]}).
2. Андрушко П.П., М.М. Васюк, Міжнародні договори як джерело кримінального права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 224-227.
3. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Національне агентство з запобігання корупції URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>.
4. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навчальний посібник / Н.О. Антонюк. Л.: ЛНУ імені Івана Франка. 2012. 514 с.
5. Батиргареева В.С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27.С. 101–109. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7312/1/Baturgareeva_101_109.pdf.
6. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму. Схвалено на саміті Україна - Європейський Союз 22 листопада 2010 року, м. Брюссель, Королівство Бельгія https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#n2.
7. Березнер В. В. Спеціальна конфіскація як захід кримінальноправового характеру у боротьбі з підкупом працівника підприємства, установи, організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pjuv_2015_2_35.pdf.

8. Бідна О.І. Конфіскація за кримінальним правом України»: дисертація ... кандидата юридичних наук 12.00.08. Харків, 2019. 255с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Bidna/d_Bidna.pdf.
9. Бідна О.І. Окремі аспекти регламентації застосування спеціальної конфіскації майна. *Підприємство, господарство і право*. 2018 №9. С. 186-190. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/35.pdf>.
10. Блажівська Н. Поняття «справедливий баланс» у практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 1 (13). 2018 р. С. 55-62. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28833/1/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B6%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>.
11. Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2015. №. 3. С. 38 – 44.
12. Бурда С.Я. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014 № 4. С.221-230.
13. Беяневич О.А. Про застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. Сер.: Юридичні науки. 2009. С. 32 – 38.
14. Верховенство права та права людини у світлі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Практично-методичний посібник викладача. Видання здійснено за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проекту «Справедливе правосуддя». К. 2016. 860 с.
15. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.) на основі коментарів, що їх надали: пан Пітер Ван Дайк (член Комісії, Нідерланди), пані Грет Галлер (член Комісії, Швейцарія), пан Джефрі Джауел (член

- комісії, Велика Британія) та пан Коарло Туорі (член комісії, Фінляндія). *Право України*. 2011. № 10. С.167-175.
16. Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним Кримінальним Кодексом України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019 №2. С. 26 - 28. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/2/8.pdf>.
  17. Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник*. 2017. №2. С. 261-281. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/en/documents_pdf/visnyky/nvsv/02_2017/28.pdf.
  18. Вирок Андрушівського районного суду Житомирської області від 14 квітня 2021 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96302546>.
  19. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 05 квітня 2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11005275>.
  20. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 09.06.2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111418554>.
  21. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 14 квітня 2016 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57946558>.
  22. Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 12.05.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111024313>.
  23. Вирок Козельщинського районного суду Полтавської області від 11 листопада 2019 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85510274>.
  24. Вирок Межівського районного суду Дніпропетровської області від

- 26.08.2021р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99180048>.
25. Вирок Одеського апеляційного суду від 06.06.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111361938>.
26. Вирок Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 11.05.2022р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104247946>.
27. Вирок Ренійського районного суду Одеської області від 23.03.21 р Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95737143>.
28. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 27 квітня 2022 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104120956>.
29. Вирок Апеляційного суду Херсонської області від 23.02. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64928871>.
30. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 30 березня 2015 р. Єдиний державний реєстр судових рішень: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43348025>.
31. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 5.05.2015 р. в справі № 201/5153/15к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43979658>.
32. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 27 травня 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38883747>.
33. Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 10 липня 2020 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90313801>.
34. Вирок Рожищенського районного суду Волинської області від 24.05.2023р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov>.

[ua/ Review/111053391](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/111053391).

35. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23 вересня 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40912937>.
36. Віденська конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.
37. Волинець Р.А. Ефективність системи протидії відмиванню майна, одержаного злочинним шляхом, у частині призначення дієвих, пропорційних та переконливих санкцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 63 С. 113- URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc63/25.pdf>.
38. Галецька Н.Б. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Вип. 57. С. 19-24.
39. Гамбург Л.С. Козацькі суди [Архівовано 14 Квітня 2016 у Wayback Machine.] // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2007. Т. 4 : Ка Ком. 528 с.
40. Гацелюк В. О. Про міждисциплінарний характер дослідження впливу інституту спеціальної конфіскації на теорію криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / НЮУ ім. Я. Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Всеукр. громад. організація «Асоціація кримін. Права». Харків : Право. 2014. С. 179-183.
41. Глобалізація і суспільство: національний, міжнародний та зарубіжний виміри: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовський та ін.; за заг. ред. д-ра. юрид.наук Т. В. Корнякової, д-ра. юрид. наук Н. С. Юзікової). Дніпро: ЛІРА. 2021. 492 с.

42. Глов'юк І. В. Спеціальна конфіскація і питання кореляції норм матеріального і процесуального права. Кримінальна юстиція в очікуванні змін: збірка тез III Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 22–23 вересня 2017 р.). Львів, 2017. С. 34–36.
43. Голіна В. В. Спеціально-кримінологічне попередження злочинів (теорія практика): автореф.... дис. канд. юрид. наук: спец. спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» Х. 1994. 44 с.
44. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
45. Грабовий В. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (12). 2017. С. 9-13.
46. Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права. *Вибрані наукові праці*. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2010. – С. 772.
47. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.
48. Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.
49. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т.А. Денисова. Запоріжжя: КПУ. 2007. 228 с.
50. Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційний сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/>.
51. Дешко Л.М. Критерії ефективності національного засобу юридичного захисту щодо невиконання чи затримки у виконанні рішень національних суддів (за матеріалами практики європейського суду з прав людини).

URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_1/012.pdf

52. Демчук П., Ткачук А. Як повертати злочинні активи з -за кордону. Досвід міжнародної конфіскації за вироками українських судів. URL: https://drive.google.com/file/d/1qOjp5UiKAQB1pWy_ZQIouu1WeMzF00v/view.
53. Димитрові проти Болгарії від 3 березня 2015 р., § 46. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng>.
54. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року Про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-42-es.pdf>.
55. Директива 2011/93/ЄС. Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=celex:32011L0093>.
56. Директиви 2013/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 серпня 2013 року про атаки на інформаційні системи. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0040>.
57. Директива 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів та доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>.
58. Дідківська Г. В. Кримінологічна характеристика участі України в системі запобігання міжнародній злочинності: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 356 с.
59. Дідківська Г.В. Вплив державної політики України на формування системи запобігання злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Випуск 2(4). 2020. С. 115-121. (Серія: право).
60. Дідківська Г.В. Окремі аспекти становлення міжнародної співпраці у запобіганні злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Випуск 3. 2020. С.

150-157. (Серія: право).

61. Дудоров О.О., Омеляненко М.І., Сабадаш В.П. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації: монографія. Запоріжжя. 2014. 360 с.
62. Егоров А.Е. Деякі питання застосування рішень Європейського суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2(54) 2022. С.51-59.
63. Єрмак О. В. Конфіскація у світлі рішень Європейського суду з прав людини. *Национальный юридический журнал: теорія и практика*. 2015. С. 115-119 URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/2/part_1/24.pdf.
64. Живова Ю.В. Міжнародна співпраця у протидії організованій злочинності шляхом застосування спеціальної конфіскації. *Прикарпатський юридичний вісник*. №5. 2023. С. 82-86. http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2023/16.pdf.
65. Живова Ю.В. Спеціальна конфіскація в законах по боротьбі з організованою злочинністю в США та деяких Європейських країнах *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2023. С. 175-179. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/26.pdf.
66. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
67. Задоя К.П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна de lege ferenda. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 2 (10) 2012. С. 76-86. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik10_07.pdf.
68. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. К. : Ін Юре, 2008. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

69. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. К. : Ін Юре, 2008. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
70. Запобігання та контроль організованої злочинності: Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття (2000/С 124/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_233#Text.
71. Захарченко П.П. Історія держави і права України : підручник / П.П. Захарченко. К. : Атіка, 2004. 368 с.
72. Збірник постанов та розпоряджень робітниче-селянського уряду України 1919 р / Народний комісаріат юстиції. Киев: Печатня С. П. Яковлева, 1919. 580 с. Ч. 1. № 1-23, 25-38. URL <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis>.
73. Збірник постанов та розпоряджень робітниче-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. – Харків: Друк. "Вукопспілки", 1922. 1147 с. 1922. № 36 - 56. URL: irbis-nbuv.gov.ua.
74. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2022 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf>.
75. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2023 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2023ukr.pdf>.
76. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2021 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2021ukr.pdf>.
77. Звіт за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України затверджений на 55-му Пленарному засіданні MONEYVAL (м. Страсбург, 5–7 грудня 2017 року). Державна служба фінансового моніторингу України.
URL: https://fiu.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20180305/ZVIT_UKR.pdf.
78. Звіт про виконання рекомендацій, схвалених 11-13 травня 2009 року на 42-му пленарному засіданні GRECO, та Додатковому звіті про виконання URL: <https://rm.coe.int/16806ca26a>.
79. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види

- кримінального покарання за 2020 рік (форма № 6). Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020.
80. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2021 рік (форма № 6). Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.
81. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2022 рік (форма № 6). Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.
82. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2023 рік (форма № 6). Судова влада України.
URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.
83. Зміни у кримінальному процесі та у правовому регулюванні діяльності НАБУ та ДБР: закон набрав чинності. URL: <https://palex.ua/news/zmini-u-kriminalnomu-prochesi-ta-u-pravovomu-regulyuvanni-diyalnosti-nabu-ta-dbr-rezonansnij-zakonoproekt>.
84. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов. К.: Аконіт, 2008. 136 с.
85. Казаченко О.В., Зіневич А.І. Види конфіскацій за кримінальним законом України. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2015. С. 47-51. URL: <http://dspace.onua.edu.ua>.
86. Кириченко Г.В. Прецедентна практика європейського суду з прав людини / Г.В. Кириченко. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 87-89.
87. Климович О. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України. *Адвокат*. – 2002. - № 2. – С. 34-41.
88. Ковальов С. Г. Судебник Великого Князя Казимира Ягайловича: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112 с.
89. Ковальов С.С., Шпак Ю.С. Кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації (Аналіз ст. ст. 96-1 та 96-2 КК України). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015 Вип. 213 Ч.1. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis

64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_prav_2015_213%281%29_33.pdf.

90. Ковальчук С. О. Забезпечення недоторканості права власності під час застосування спеціальної конфіскації як засобу вирішення долі речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 188–194. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_1/35.pdf.
91. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.
92. Конвенція ООН проти корупції. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2007. N 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
93. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.
94. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
95. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
96. Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах (зупинено дію 29.12.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text.
97. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on Financing of Terrorism*) від 16 травня 2005 року. (CETS № 198). URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

98. Конвенція щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*) від 8 листопада 1990 року (ETS № 141). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text.
99. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. URL: <http://radnuk.info/statti/558-kruminolog/15366-2011-01-23-02-03-02.html>.
100. Кононенко В.П. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tipp/2011_1/Konon.pdf
101. Конституція України. ВВР України. 1996. №30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
102. Копиленко О. Л. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права. *Юридична Україна*. 2016. № 7–8. С. 4–12.
103. Корнієнко Є. В. Спеціальна конфіскація за кримінальним законодавством України. *Наше право*. 2015. № 1. С. 68–74.
104. Корнякова Т.В. Ефективність інституту спеціальної конфіскації у запобіганні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права* № 5. 2023. С. 242-246. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2023/5/43.pdf>.
105. Корнякова Т.В. Прогнозування ефективності спеціальної конфіскації як кримінально-правової санкції у запобіганні злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2023. С.180-185. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2023/27.pdf.
106. Кравченко М. Спеціальна конфіскація у контексті міжнародних договорів та рішень Європейського суду з прав людини. 2014. Том 1. URL: http://dsr.univ.kiev.ua/bitrix/redirect.php?event1=news_out&event2liudyny&af=dd6eda5b92683e9d13ab6dd41dfe434c.

107. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Відомості Верховної Ради України. 2007. № 47-48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
108. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т. В. Руденко. К.: ОВК. 2016. 490 с.
109. Кримінальний кодекс Грузії / Переклад на українську мову - Т. В. Руденко; під заг. ред. О. В. Коротюк. К.: ОВК. 2021. 254 с.
110. Кримінальний кодекс Естонії. URL: https://legislationline.org/eng/node/20?q=lang%3Aru%2Csort%3Amost_read_first%2Clegislation_category%3A48%2Cpage%3A1%2Ctype_main%3A43.
111. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: https://likumi-lv.translate.google.com/ta/id/88966-kriminallikums?_x_tr_sl=lv&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc#p70_11.
112. Кримінальний кодекс Литовської Республіки /переклад на укр. мову К.В. Менченя, під ред. О.В. Коротюк. К. ОВК. 2021. 158 с.
113. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show#19>.
114. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18 квітня 2002 року № 985-XV. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=6;-142.
115. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В.Л. Менчинського. Переклад на укр. мову В.С. Станіч. К. ОВК. 2022. 164с.
116. Кримінальний кодекс Турецької Республіки / Переклад - В. С. Станін / під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК. 2021. 190 с.
117. Кримінальний кодекс України (ПРОЕКТ). Контрольний екземпляр станом на 10.01.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
118. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

119. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140566_529153.
120. Кримінальний кодекс УРСР. В ред. 1927 р. Юрид.вид-во НКЮ УРСР, 1928. «Харків-друк», 2-а, друк. ім. В. Блакитного. 122 с.
121. Кримінальний кодекс Французької Республіки /під ред В.Л. Менчинського, переклад на укр. мову К.І. Мазуренко. К.: ОВК. 2017. 348 с.
122. Кримінальний кодекс Чеської Республіки /переклад на укр. мову О.В. Коротюк. К. ОВК. 2022. 264 с.
123. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.Rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
124. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський. К. 2020. 612 с.
125. Кульчицький Н., Слюсар А. Ну дуже спеціальна конфіскація. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/nu-duzhe-specialna-konfiskaciya.html>
126. Куцевич М. П. Окремі аспекти виникнення міжнародно-правових зобов'язань держави з міжнародних договорів у сфері кримінального права. *Вісник Вищої Ради юстиції*. 2011. № 4. С. 145–154.
127. Лахова О.В. Міжнародне співробітництво щодо запобігання транснаціональній злочинності як основа формування безпечного простору для розвитку суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 571-574. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/141>. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/2_2024.pdf.
128. Лахова О.В. Правова природа спеціальної конфіскації: захід кримінально-правового характеру чи забезпечення кримінального провадження? *Право та державне управління*. № 1. 2023. С. 315-318. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.1.47>. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2023/1_2023.pdf.
129. Лащук Є. В. Проблема спеціальної конфіскації в аспекті кримінально-правової політики України. *Наука і правоохорона діяльність*. 2016. № 2. С. 128–137.

139. Медицький І. Б. Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П. 2020. 314 с.
140. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія. кримінально-виконавче право». М. І. Мельник; Національна академія внутрішніх справ України. К., 2002. 506 с.
141. Митний кодекс України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
142. Міжнародна конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 рік). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text.
143. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2020 році. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf.
144. Нерсесян А. Спеціальна конфіскація активів та захист майнових прав громадян та юридичних осіб. Правова держава. Випуск 27. С. 347-354. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/PrDe_2016_27_45.pdf.
145. Новікова К.А. Деякі питання правової природи спеціальної конфіскації майна. URL: <http://center.law.univ.kiev.ua/index.php/tezy-konferentsii/item/18-novikova-k-adeiakipy>.
146. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо застосування спеціальної конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру. Рішення, внесені до ЄДРСР, із січня 2018 року по листопад 2021 року / упоряд. заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, канд. юрид. наук В. В. Щепоткіна, правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. К. 2021. 22 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_2022_01_11.pdf.
147. Однолько І.В. Концепція реформування органів кримінальної юстиції в контексті протидії корупції. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск

65. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_65_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9-262-270.pdf.
148. Однолько І.В. Українська євроінтеграція: причини наявності корупції в державах Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 42. том 2. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/24.pdf.
149. Орловська Н. А. До питання про предмет спеціальної конфіскації. Новітні кримінально-правові дослідження : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон. 2016. С. 44–47. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4860/Orlovs%27ka%20N.%20A.%20Do%20pitannja%20pro%20predmet%20spec.%20konf%D1%96skac%D1%96%D1%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
150. Орловська Н.А. Актуальні проблеми кримінально-правового регулювання спеціальної конфіскації в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. №2. С. 135-144. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlduvs_2015_2_18.pdf.
151. Оробець К.М. До питання про кримінально-правовий статус спеціальної конфіскації. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. міжн. наук.-прак. конф. (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 року). Право, 2013. С. 338–341. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/1234_56_78_9/4921/1/Orobec_338_341.pdf.
152. Палюк В. Чи можуть судді України у своїх рішеннях посилалися на рішення Європейського суду з прав людини. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2005. № 3. С. 231-237.
153. Панов М. І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про

- кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право. 2012. С. 25–31.
154. Парасюк Н.М. Спеціальна конфіскація та інші заходи кримінально-правового характеру за вчинення злочинів терористичного характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С.336-339 URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/89.pdf.
  155. Перша кодифікація законодавства Української РСР // Усенко І. Б. / АН УРСР; Інститут держави і права. К : Наукова думка. 1989. 120 с.
  156. Пироженко О.С. Загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 70-79. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkauk_2015_3_8.pdf.
  157. Пироженко О.С. Спеціальна конфіскація: актуальні проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 27. Том 3. С. 62-66.
  158. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>.
  159. Поляков В. М. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 131–135. http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_2/28.pdf.
  160. Полянська В. С. Питання європейського співробітництва у протидії транснаціональній організованій економічній злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №3 (108). С. 67–79.
  161. Постанова ККС ВС від 01.10. 2019 р. у справі № 760/5853/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84788825>.

162. Постанова ККС ВС від 01.12. 2020 р. у справі № 520/16693/15-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268521>.
163. Постанова ККС ВС від 09.04. 2020 р. у справі № 676/2199/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749307>.
164. Постанова ККС ВС від 14.06.2018 р. у справі № 366/1872/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644>.
165. Постанова ККС ВС від 17.11. 2021 р. у справі № 375/1311/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101283009>.
166. Постанова ККС ВС від 2 вересня 2020р. у справі № 138/2740/16-к.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91367099>.
167. Постанова ККС ВС від 2 червня 2020р. у справі № 366/1872/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793551>.
168. Постанова ККС ВС від 21.04. 2021 р. у справі № 520/1470/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631985>.
169. Постанова ККС ВС від 27.09.2021р. справі № 466/5842/20. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100063329>.
170. Постанова ККС ВС від 28.04.2020 р. у справі № 133/2968/18.URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89006210>.
171. Постанова ККС ВС від 30.06.2020р. у справі № 274/5252/18. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411087>.
172. Постанова ККС ВС щодо застосування спеціальної конфіскації майна.
URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/789696/>.
173. Поширені запитання про європейські стандарти і порівняльні практики у конфіскації і поверненні доходів, набутих у злочинний спосіб.
URL:https://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/faq_confiscations2_uk.pdf.
174. Права, за якими судиться Малоросійський народ / під. ред. Ю.С. Шемшученко, упорядник : К. А. Вислобоков. К. 1997. 548 с.
175. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл.

- В. Я. Тація. – 2-ге вид., змін. та допов. Харків : Право. 2017. 392 с.
176. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка; Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / Відп. ред. В.Б. Авер'янов. К: Конус-Ю. 2008. 314 с.
  177. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
  178. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності. Закон України від 22 травня 2003 року N 850-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 35, ст.271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-15/#Text>.
  179. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності. Закон України від 15 листопада 2011 р. N 4025-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, N 25, ст. 263. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>.
  180. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України. Закон України від 16 січня 2003 р. N 430-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 14, ст.95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-15#Text>.
  181. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання [Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України](#) Закон України від 18 квітня 2013 року №222-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 11, ст.131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>.
  182. Про запобігання корупції. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

183. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки. Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
184. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст.540. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
185. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Закон України від 18 жовтня 2006 р. N 251-V зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 6 грудня 2019 року N 361-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T060251?an=18>.
186. Про ратифікацію Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 19, ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15#Text>.
187. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 16, ст.72. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
188. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 12. ст. 81. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#.
189. Про судоустрій та статус судді: закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
190. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

191. Публічне право як цінність: колективна монографія / За ред. д.ю.н., проф. Р.О.Гаврилюк та д.ю.н., проф. П.С. Пацурківського. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2022. 400 с.
192. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2021. 256 с.
193. Рамкове рішення Ради № 2003/568/ JHA про боротьбу з корупцією в приватному секторі. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32003F0568>.
194. Рамкове рішення 2008/841/JHA щодо організованих злочинності URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0841>.
195. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією»: від 07.09.1990 р. // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик та ін. К.: Школяр, 1999. 479 с.
196. Римський статуту Міжнародного кримінального права (1998 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
197. Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>.
198. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96⁻¹, 96⁻² Кримінального кодексу України(щодо спеціальної конфіскації) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#n155>.
199. Романюк О. Кримінальне законодавство України та міжнародно-правові стандарти у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню)

- доходів, одержаних злочинним шляхом: співвідношення. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. №5. С. 39-46.
200. Рябчинська О.П. Покарання за Литовськими статутами 1529, 1566 та 1588 років. *Університетські наукові записки*. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2012. Вип. 5. С. 134–143.
201. Рябчинська О.П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд. 2013. 448 с.
202. Серeda Т.М. Загальнотеоретична характеристика механізму імплементації норм права Європейського Союзу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №2. С.405-411.
203. Серкевич І.Р. Bulletin of the penitentiary association of Ukraine. 2019. № 3(9). С. 241-251.
204. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології: монографія; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2016. 192 с.
205. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.08 / Г. М. Собко. К. 2008. 20 с.
206. Соловій Я.І., Гуцуляк М.Я. Теоретико-правова регламентація та практика застосування покарання у виді конфіскації майна. *Науково-інформаційний вісник Право*. 2015. № 11. С. 172-180.
207. Сорока О.О. «Спеціальна конфіскація» у контексті міжнародних договорів та рішень Європейського суду з прав людини. *Спеціальна конфіскація в правовій системі України: юридична природа, особливості, регламентації, перспективи її вдосконалення*. Науково-практична Інтернет конференція. (1-7 лютого 2014 року). Київ. <http://center.law.univ.kiev.ua/index.php/tezy-konferensii/>.

208. Статути Великого Князівства Литовського: у 3-х томах. Одеса : Юридична література, 2002. Т. 1. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. 469 с.
209. Статути Великого Князівства Литовського: у 3-х томах. Одеса : Юридична література, 2003. Т. II. Статут Великого Князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. 341 с.
210. Стійкість, відновлення та відбудова – презентація Плану дій Ради Європи для України та перше засідання Керівного комітету. 24 квітня 2023 року.
URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/>.
211. Стрельцов Є.Л., Чугунніков І.І., Гловюк І.А. Спеціальна конфіскація у світлі кримінально-правових та кримінально-процесуальних постулатів. *Юридичний Вісник України*. 2016. № 16. С. 6-7.
212. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів: монографія / І. З. Брацук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 230 с.
213. Тертиченко Т.М. Міжнародний договір як джерело кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. №2. С. 185-188.
214. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Промарт, 2019. 698 с.
215. Тома М.Г. Становлення інституту спеціальної конфіскації : соціальна правова обумовленість. *Право і суспільство*. 2019. №6. ч.2. С.143-149.
URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/25.pdf.
216. Топчій В. В., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. та ін. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2021. 376 с.
217. Туляков В. О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 7–11.
218. Туляков В. О. Сучасний стан і перспективи розвитку науки кримінального права. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи*

- вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2012 р. Редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2012. С. 65–71.
219. Тютюгін В.І. Конфіскація майна як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 1(17). С. 213-226.
  220. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України / П. Л. Фріс. К.: АТІКА, 2005. 124 с
  221. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : моногр. / П. Л. Фріс. К.: АТІКА, 2005. 332 с.
  222. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. / О. Г. Фролова. К.: АртЕк, 1997. 208 с.
  223. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми, гармонізація : моногр. / М. І. Хавронюк. К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
  224. Хейман С. Кістяківський. Боротьба за національні та конституційні права в останні роки царату / С. Хейман. Київ : Основні цінності, 2000. 304 с.
  225. Хім'як Ю. Окремі аспекти регламентації та застосування конфіскації майна та спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип 6-2. Т. 4. С.36-39.
  226. Хрестоматія з історії держави і права України. – Т. 1. З найдавніших часів до початку XX ст.: навч. посіб. для юрид. вищ. закладів і фак.: у 2 т. / В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький; за ред. члена-кореспондента АПрНУ В.Д. Гончаренка. К. : Ін Юре. 1997. 464 с.
  227. Хрестоматія з історії держави і права України: – Т. 2. Лютий 1917–1996 : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти: у 2 т. / За ред. В.Д. Гончаренка. –

- Вид. 2-е, переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2003. – Т. 2. – 726 с.
228. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.
  229. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
  230. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
  231. Цимбалюк В.І. Правова природа спеціальної конфіскації. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014 № 2(10). С. 1-11. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.
  232. Чехович В. А. Суд і Розправа в правах малоросійських // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2012. Т. 9 : Прил С. 944 с.
  233. Шаблистий В. В. Конфіскація та спеціальна конфіскація як можливий наслідок вчинення корупційного правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 130–138. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2596/1/27.pdf>.
  234. Шакур В. І. Суспільство і злочинність. К.: Атіка, 2003. 784 с.
  235. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованих злочинності в європейських країнах: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Шостко Олена Юріївна. Х., 2010. 446 с.
  236. Юзікова Н. С. Спеціальні обмеження, заборони та інші превентивні заходи – ефективний арсенал у протидії корупції: порівняльне дослідження. Новітні кримінально-правові дослідження – 2021: *Альманах наукових праць* / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв: МІП НУ «ОЮА», 2021. С. 78-85. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/17584>.
  237. Юзікова Н. С. Сутність методології наукового пізнання та її можливості у дослідженні злочинності неповнолітніх. *Держава і право* : зб. наук.

- праць. Юридичні і політичні науки. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Спецвипуск. С. 360–365.
238. Юзікова Н.С. Конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом - ефективний захід протидії організованим формам злочинності. *European scientific discussions*. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. Pp. 21-27. С. 538-545. URL: <http://surl.li/srttg>.
  239. Які активи АРМА розшукало за кордоном минулого року? <https://arma.gov.ua/news/typical/yaki-aktivi-arma-rozshukalo-za-kordonom-minulogo-roku>.
  240. Ятрідіс проти Греції від 25 березня 1999 р. §§ 12 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text.
  241. Яценко А. М. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування *Часопис Київського університету права* . 2013. № 4. С. 291-294.
  242. Aboufadda v. France . §§ 27-32. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#>.
  243. Affaire Apostolakis v. Greece від 22.10.2009. §§12,14. URL: [https:// hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext).
  244. Assessing the Effectiveness of Organized Crime Control Strategies: A Review of the Literature. URL: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rr05_5/p6.html.
  245. Bowler International Unit v. France, §§ 65-68 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1441>.
  246. Boucht, J.: Extended confiscation: criminal assets or criminal owners? In: Ligeti, K., Simonato, M. (eds.) Chasing Criminal Money. Challenges and Perspectives on Asset Recovery in the EU, p. 117. Hart Publishing, Oxford (2017). p. 30-33.
  247. Canadian Justice Review Board. Civil forfeiture in Canada. URL: <https://www.canadianjusticereviewboard.ca/reports-papers/civil-forfeiture-in-canada#:~:text=Canada's%20civil%20forfeiture%20laws%20allow,by%20committing%20an%20illegal%20act>.

248. Chassagnou and others v. France від 29 квітня 1999 р. с URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58288>.
249. Code monétaire et financier. Section 5 : La cellule de renseignement financier nationale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA_000021020712.
250. Codice Penale of Italy. Aggiornato al 23/02/2024. URL: <https://www.brocardi.it/codice-penale/>.
251. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Proceeds of organised crime : ensuring that «crime does not pay». COM/2008/0766 . [EUR-Lex - 52008DC0766 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008D0766).
252. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on the EU Strategy to tackle Organised Crime 2021-2025. Document 52021DC0170 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0170).
253. Confiscation of the proceeds of crime and property. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/MC1/MC1-Part1Section13.pdf>.
254. Contrasto patrimoniale alla criminalità economica. 19.12.2022. Guardia di Finanza. In Italia e in Europa. URL: <https://documenti.camera.it/leg19/documentiAcquisiti/COM06/Audizioni/leg19.com06.Audizioni.Memoria.PUBBLICO.ideGes.7644.13-06-2023-17-15-53.pdf>.
255. Criminal code of the Czech Republic. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf.
256. Criminal Code of Canada. Станом на 28.12.2020. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-1.html>.
257. Criminal Code of Romania. <https://legislationline.org/taxonomy/term/15790>
258. Criminal Code of Spain. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf.
259. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-12/Criminal%20Code%20of%20>

- [20the%20Republic%20of%20Austria%20%281974%2C%20as%20amended%201998%29%20%28English%29.pdf](#)
260. Criminal Code of the Republic of Croatia. No.: 71-05-03/1-11-2. on 1 January 2013. 133 p.
261. Criminal Code of the Republic of Estonia. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/1d/Estonia_en.pdf.
262. Criminal Code of the Republic of Hungary. Promulgated on 13 July 2012. https://legislationline.org/sites/default/files/documents/da/Hungary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf.
263. Criminal Code of the Republic of Serbia. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/1d/Serbia_CC_am2012_en.pdf.
264. Criminal code Republic of Moldova. CPM985/2002. URL: lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=1
265. Criminology. / Larry J. Siegel. Sixth Edition. University of Massachusetts at Lowell. West/Wadsworth Publishing Company: An International Thomson Publishing Company, 1997. 598 p.
266. Daniela Hunold, Dietrich Oberwittler, Tim Lukas. 'I'd like to see your identity cards please' – Negotiating authority in police-adolescent encounters: Findings from a mixed-method study of proactive police practices towards adolescents in two German cities. European Journal of Criminology. 2016. <http://euc.sagepub.com/content/current>.
267. Dicey A.V. Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution. London: Macmillan. 1885. P. 167-216.
268. Dimitrovi v. Bulgaria від 21 жовтня 2016 р. §§ 16, 20-24 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164956>.
269. De Tommaso v. Italy від 23 лютого 2017 р. URL [https://hudoc.echr.coe.int/re#{"itemid":\["001-171804"\]}f](https://hudoc.echr.coe.int/re#{).
270. Druzstevni Zalozna Pria and others v. Czech Republic від 31 січня 2006 р. §§ 22, 68-73 URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87882>.

271. Elaine Koren. Civil Forfeiture Regimes in Canada and Internationally. Literature Review. C.1-88, 2013. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/lbrr/archives/cn63313146-eng.pdf>.
272. FBI : assets forfeiture. URL: <https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime/asset-forfeiture>
273. Fernandez-Bertier Michaël. The confiscation and recovery of criminal property: a European Union state of the art. ERA Forum. September 2016. Volume 17. Issue 3. P.3 323–342. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-016-0436-1>.
274. G.I.E.M. S.R.L and others v. Italy §§ 212-233 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%221828/06%22\],%22itemid%22:\[%22001-184525](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%221828/06%22],%22itemid%22:[%22001-184525).
275. German Criminal Code. Остання редакція англійського варіанту перекладу. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0244.
276. Gogitidze and others v. Georgia від 12 травня 2015 р. §§49, 52-54,82, 83, 85. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398>.
277. Grifhorst проти Франції від 26 лютого 2009 р., §§ 42-54. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91448>.
278. Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights: Protection of property (31.12.2020) URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf.
279. Guide on Article 7 of the European Convention on Human Rights (31.12.2020). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_7_ENG.pdf.
280. Guide to the case-law of the European Court of Human Rights: Terrorism. (31/12/2020). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Terrorism_ENG.pdf
281. Ian Tennant, Vienna Calling: A briefing to the incoming head of the UNODC, Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2019. URL: <https://>

- globalinitiative.net/wp-content/uploads/2019/12/UNODC.web.11.12.v2-revised.pdf.
282. Karahasanoglu v. Turkey 16 березня 2021 р. § 149. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208535>.
283. La Confisca Penale: definizione e alcuni aspetti. Diritto.it Portale giuridico con la pio recente giurisprudenza. URL: <https://ideas.repec.org/a/khe/journal/v5y2013i4p178-181.html>.
284. Les missions de Tracfin. URL: <https://www.economie.gouv.fr/tracfin/missions-tracfin>.
285. Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime. UNITED NATIONS New York, 2012. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/Confiscation_Manual_Ebook_E.pdf.
286. Masenko A. Special Confiscations as a fair balance between the requirements of the general interest and the human rights protection. *Visegrad journal on human rights*. № 1. 2022. P. 78 – 80.
287. Michael A. Guerzoni, Maggie Walter. Decolonizing criminological research methodologies. University of Auckland. 2023. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003176619-50/decolonizing-criminological-research-methodologies-michael-guerzoni-maggie-walter>.
288. Microintelect Odd v. Bulgaria. Від 4 березня 2014 року § 42. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22confiscation%22%5D%7D>.
289. Paulet v. the United Kingdom від 13 серпня 2014 року §§ 18, 63-65. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142961>.
290. Phillips v. the United Kingdom від 12 грудня 2001р. §§10, 28-36, 52. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59558>.
291. Pressos Compania Naviera S.A. and others v. Belgium від 3 липня 1997 р. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58056>.
292. Raimondo v. Italy від 22 лютого 1994 р. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57870>.

293. [René David](#), [John E. C. Brierley](#). Simon and Schuster Major Legal Systems in the World Today. An Introduction to the Comparative Study of Law. 1978. 584c.
294. Report from the commission to the European parliament and the council. Asset recovery and confiscation: Ensuring that crime does not pay. Brussels, 2.6.2020 URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20200602_com-2020-217-commission-report_en.pdf.
295. Satversmes tiesa: Noziedzīgi iegūtas mantas konfiskācija nepārkāpj tiesiskās vienlīdzības principu. LV portal. URL: https://lvportals-lv.translate.google.com/translate/tiesas/341329-satversmes-tiesa-noziedzigi-iegutas-mantas-konfiskacija-neparkapj-tiesiskas-vienlidzibas-principu-2022?_x_tr_sl=lv&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
296. Sentencing and confiscation in Organized Crime. Confiscation URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-10/key-issues/confiscation.html#:~:text=Confiscation%20of%20assets%20or%20property,criminal%20activity%20to%20the%20State>.
297. Simonato M. Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. ERA Forum. [Published: 19 September 2017](#) Volume 18, P. 365–379. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0>.
298. Sporrang and Lönnroth v. Sweden від 23 вересня 1982 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>.
299. Sud Fondi srl and Others v. Italy від 20 січня 2009 року [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-90753%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-90753%22]})
300. Tendam v. Spain від 13 липня 2010 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163162>.
301. The Former King of Greece and others v. Greece від 23 листопада 2000 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59051>.

302. Thomas Wahl. Regulation on Freezing and Confiscation Orders. URL: <https://eucrim.eu/news/regulation-freezing-and-confiscation-orders/>.
303. Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins TRACFIN.
URL: https://complyadvantage-com.translate.goog/fr/insights/tracfin-traitement-du-renseignement-et-action-contre-les-circuits-financiers-clandestins/?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
304. Trevor Burrus. Criminal Forfeiture Requires Actual Criminal Activity. URL: <https://www.cato.org/blog/criminal-forfeiture-requires-actual-criminal-activity>
305. U.S. Code. Станом на 19.01.2021. URL: <https://uscode.house.gov/>.
306. UK Financial Intelligence Unit. Preventing and disrupting organised crime and terrorist finance. URL: https://nationalcrimeagency-gov-uk.translate.google.com/what-we-do/crime-threats/money-laundering-and-illicit-finance/ukfiu?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc.
307. Ünsped Package Service San. I TiC. Inc. v. Bulgaria від 13 січня 2016 р. §§ 21, 36-39, 41-47. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%2F%2F0%2F%2F1-157757%22%5D%7D>.
308. Urbina, F.J.: A Critique of Proportionality and Balancing. Cambridge University Press, Cambridge 2017. URL: http://cesl.cupl.edu.cn/_local/C/D7/7F/60842B7547730244F3AAD10B589_30479B74_510B8.pdf.
309. Varvara v. Italy від 24 березня 2014 року §§ 22, 51.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%22Varvara%20v.%20Italy%22%5D%2C%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-128094%22%5D%7D>.
310. Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia від 25 жовтня 2012 р, № 71243/01, §§ 95-97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%5B%2271243%2F01%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-142270%22%5D%7D>.
311. Walter, M., Lovett, R., Maher, B., Williamson, B., Prehn, J., Bodkin-Andrews, G., & Lee, V. (2021). Indigenous data sovereignty in the era of big data and open data. Australian Journal of Social Issues, 56(2), 143–156.

312. Welch v. The United Kingdom від 09 лютого 1995 року. §§ 23-34. URL : [udoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"Welch\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\",\"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-62482\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
313. Zabarniy, M., Topchii, V., Korniakova, T., Topchii, O., Topchii, V. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior Journal of Forensic Science and Medicine. 2023. № 9(2), с. 144-152 URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57215026931&origin=recordPage>.
314. Zaghini v. San Marino від 11 травня 2023 р. §§ 51-59. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224580>.
315. Engel v. Hungary від 20 травня 2010 року. §§ 26, 28-30. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22\":\[\"%22001-98814%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
316. Yuzikova N. S. Criminogenic impact of internet content and determination of destructive interpersonal communication in the juvenile environment. Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук: збірник матеріалів доповідей учасників міжнародної науковопрактичної конференції. (Харків-Рига, 31 травня 2022 р.). Харків, 2022. С.31-34. <https://doi.org/10.32620/CIALESY>.
317. Yildirim v. Italy. URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183762>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Акт впровадження у наукову діяльність

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор
з наукової роботи Маренков О.М.

“ 05 ” січня 2024 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Масенка Артема Олександровича
у наукову діяльність Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Комісія у складі:

Голови комісії:
Корнякової Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, д.ю.н., професор

Членів комісії:

Сачко О.В.

професор кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, д.ю.н., доцент

Лахова О.В.

доцент кафедри адміністративного
і кримінального права юридичного
факультету Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара, к.ю.н.,
доцент

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Масенка Артема Олександровича з теми «Інститут спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності в Україні та зарубіжних країнах», використовується у межах виконання плану Науково-дослідницької теми кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Модернізація національного підходу до вирішення проблем правового захисту людини і суспільства у контексті сучасних глобальних викликів (затвердженої Рішенням ради юридичного факультету, протокол № 7 від 06.01.22 р., номер держреєстрації 0122U001409). Зокрема, в межах теми були опубліковані наступні наукові статті та тези доповідей Масенка А.О.:

1. Масенко А. Спеціальна конфіскація – ефективний захід кримінально-правового характеру у протидії злочинності Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 2020. № 3. С. 44-47 http://apnl.dnu.in.ua/3_2020/9.pdf
2. Масенко А.О. Запобігання корупційним та фінансовим кримінальним правопорушенням у контексті розвитку і функціонування європейської інтеграції. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез А 43 Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 218-221. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03>
3. Масенко А.О. Правозастосування інституту спеціальної конфіскації: досвід країн Європи та Північної Америки. Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» № 1. 2022. С. 276 -281 / URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream>
4. Special Confiscations as a fair balance between the requirements of the general interest and the human rights protection. VISEGRAD JOURNAL ON HUMAN RIGHTS (Словацька Республіка) (№ 1, 2022). р. 78 – 80. file:///C:/Users/Acer/Downloads/VJHR_1_2022.pdf
5. Застосування покарання майнового характеру – складова політика держави щодо стримування злочинності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25.11.2022). Одеський національний університет внутрішніх справ С. 191 – 195
6. Місце майнового покарання (конфіскації) у системі заходів протидії організованій злочинності. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матер. XIV міжн. наук.-практ. конф. (Дніпро, 9–10 жовтня 2022 р.). МОН України, Дніпроп. нац. ун-т ім. Олеся Гончара, 2022. С. 99-101.
7. Масенко А. О. Ефективність протидії корупційним та фінансовим правопорушенням у контексті імплементації міжнародних норм та стандартів. Національна парадигма правового розвитку сучасної України: збірник тез Всеукраїнського науково-практичного юридичного форуму (Дніпро, 18 травня 2023 р.). Дніпро: Ліра, 2023. С 181-185. URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali.pdf>

Акт обговорено і схвалено на засіданні кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара протокол № 5 від 26.12.2023 року.

Голова комісії:
Корнякова Т.В.

Завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Члени комісії:

Сачко О.В.

професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Лахова О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, к.ю.н., доцент

Додаток 2

Акт впровадження у практичну діяльність

Прокуратура України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПРОКУРАТУРА

пр-т Дмитра Яворницького, 38, м. Дніпро, 49044 телефон: (056) 718-13-22

e-mail: 101@prk.dp.ua, web: https://dnipr.gp.gov.ua

Код ЄДРПОУ 02909938

№ _____

На № _____

від _____

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

**Заступник керівника
 Дніпропетровської
 обласної прокуратури**

Олександр САВЕНКО

«16» січня 2024 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Масенка Артема Олександровича у практичну діяльність
 Дніпропетровської обласної прокуратури**

Комісія у складі:

Барчук Анжеліки Борисівни – начальника управління представництва інтересів держави в суді Дніпропетровської обласної прокуратури;

Зайкової Лілії Миколаївни – начальника відділу представництва інтересів держави у бюджетній сфері обласної прокуратури;

Афанасенко Катерини Володимирівни – заступника начальника відділу представництва інтересів держави у бюджетній сфері обласної прокуратури,

Склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Масенка Артема Олександровича за темою: «Інститут спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності в Україні та зарубіжних країнах» впроваджені у практичну діяльність структурних підрозділів Дніпропетровської обласної прокуратури та використовуються для планування та реалізації заходів забезпечення контролю, ведення та аналізу статистичних даних, організації вивчення та узагальнення практики застосування законодавства у сфері застосування спеціальної конфіскації, підвищення ефективності діяльності зі зниження рівня корупційних діянь у суспільстві, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів обласної прокуратури та підвищення кваліфікації працівників.

Комісія вважає, що результати дисертаційного дослідження Масенка А.О. сприяють можливості врахування особливостей застосування спеціальної

конфіскації як заходу припиняючого та превентивного характеру, що охоплює відновлення соціальної справедливості, припинення злочинної діяльності та запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень.

**Начальник управління представництва
інтересів держави в суді
обласної прокуратури**

Анжеліка БАРЧУК

**Начальник відділу
представництва інтересів держави
у бюджетній сфері
обласної прокуратури**

Лілія ЗАЙКОВА

**Заступник начальника відділу
представництва інтересів держави
у бюджетній сфері
обласної прокуратури**

Катерина АФАНАСЕНКО

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Masenko A. O. Special confiscations as a fair balance between the requirements of the general interest and the human rights protection. *Visegrad journal on human rights*. 2022. № 1. P. 78 – 80. (Словацька Республіка). URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/04/VJHR_1_2022.pdf
2. Масенко А.О. Спеціальна конфіскація – ефективний захід кримінально-правового характеру у протидії злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 44 – 47. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2020/9.pdf.
3. Масенко А.О. Правозастосування інституту спеціальної конфіскації: досвід країн Європи та Північної Америки. Електронне наукове видання: *Аналітично-порівняльне правознавство* 2022. № 1. С. 276 – 281. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.51>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/53.pdf>.
4. Масенко А.О. Європейське законодавство щодо конфіскації майна (речей знарядь) здобутого злочинним шляхом та співвідношення із національним інститутом спеціальної конфіскації. *Юридичний вісник. Національний університет «Одеська юридична академія»*. 2022. № 6. С.224 – 232. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.27>. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2022/27.pdf.
5. Масенко А.О. Принципи застосування спеціальної конфіскації у практиці Європейського суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник* 2023. №6. С. 133 – 139. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2023.25>. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v6_2023/25.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Масенко А.О. Запобігання корупційним та фінансовим кримінальним правопорушенням у контексті розвитку і функціонування європейської інтеграції. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 218-221. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf.
7. Масенко А.О. Правове регулювання застосування спеціальної конфіскації в Україні та країнах східної культури. Матеріали V Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму: Збірник тез (Київ, 19-20 травня 2022 року, Національний авіаційний університет). Київ: Видавництво «Вектор», 2022. С. 211-213. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57973/1/%d0%9c%d0%b0%d1%81%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%90.%d0%9e.%2017.pdf>.
8. Масенко А.О. Інститут спеціальної конфіскації у зарубіжній правовій системі заходів протидії злочинності. The 6th International scientific and practical conference «European scientific discussions» (April 25-27, 2021) Potere della ragione Editore, Rome Italy. 2021. 545 p. Scientific Publishing Center «Sci-conf.com.ua». С. 514-521. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/04/EUROPEAN-SCIENTIFIC-DISCUSSIONS-25-27.04.2021.pdf>.
9. Масенко А.О. Застосування покарання майнового характеру – складова політики держави щодо стримування злочинності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 25.11.2022

«Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності (Одеса, Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022). С. 191-194. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd1f15ef-5241-4647-8e86-ed8481cab41/content>.

10. Масенко А.О. Методологія порівняльно-кримінальних досліджень: Структура та особливості. Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів, Київ, 28 жовтня 2021 року. К.: ДУІТ. 2021. С. 265 – 268. URL: https://files.Duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/3_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/all-ukrainian-internet-conferences/conference-28-10-2021.pdf.
11. Масенко А.О. Застосування спеціальної конфіскації – результат процесів інтеграції України до Європейського Союзу. Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства: Матеріали VI Міжнар. Наук.-практ. Конф. (Кременчук, 21 жовтня 2021 р.); Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2021. С. 31-33.
12. Масенко А.О. Генеза розвитку кримінального законодавства України щодо спеціальної конфіскації: від Руської правди до Гетьманщини. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Матеріали IVX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (7-8 жовтня 2022 року). Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 2022. С. 99-101.
13. Масенко А.О. Ефективність протидії корупційним та фінансовим правопорушенням у контексті імплементації міжнародних норм та стандартів. Збірник тез Всеукраїнського науково-практичного юридичного форуму «Національна парадигма правового розвитку сучасної України» (Дніпровський національний університет імені Олеся

Гончара, м. Дніпро, 18 травня 2023 року). Дніпро: Ліра, 2023. С. 181-184.

URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%94%D0%98%D0%93%D0%9C%D0%90%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3%20%D0%A1%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%98.pdf>

14. Масенко А.О. Правозастосування спеціальної конфіскації як самостійного заходу кримінально-правового характеру у практиці ЄСПЛ. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції "Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі». (м. Дніпро 23.листопада 2023) Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Ліра, 2023. С. 192-194. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytny_v_cifrovomu_sviti.pdf